

OZAN DÜNYASI

№2
2010

Ozan dünyası

№2, 2010

Təsisçi:

AZƏRBAYCAN AŞIQLAR BİRLİYİ

Məsləhətçilər:

Zəlimxan YAQUB

Xalq şairi

Məhərrəm QASIMLI

professor

Baş redaktor: **Musa NƏBİOĞLU**

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Həsən Mirzə

Nizami Cəfərov

Qənirə Paşayeva

Qəzənfər Paşayev

Qara Namazov

Bəhlul Abdulla

Sədnik Paşayev

Elxan Məmmədli

İlyas Tapdıq

Məmməd Aslan

Ədalət Nəsimov

İsfəndiyar Rüstəmov

Seyfəddin Altaylı (Türkiyə)

Nizaməddin Onk (Almaniya)

Çingiz Mehdioglu (İran)

İrfan Nəsrəddinoğlu (Türkiyə)

Məhərrəm Cəfərli (Naxçıvan)

Osman Əhmədov (Gürcüstan)

Ünvan: Bakı, Zərifə Əliyeva küçəsi 21.

Əlaqə telefonları:

(+ 994 12) 493-69-14

(+994 12) 493-86-61

(+994 50) 345 36 52

Məhərrəm QASIMLI
professor

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN FOLKLORU

Milli-mənəvi varlığımızın daşınmasında bənzərsiz və təkrarsız yeri olan folklor mədəniyyətimiz xalqımıza məxsus tarixi-mental keyfiyyətlərin, etnopsixologiyanın, fəlsəfi-estetik dünyaduyumun, əxlaqi dəyərlər sisteminin ana qaynağıdır. Xalqımızın əsrlər boyu yaradıb yaşatdığı zəngin milli-mənəvi sərvətlərin qorunub saxlanması və dəyərləndirilməsi istiqamətində müxtəlif zamanlarda çeşidli tədbirlər həyata keçirilsə də, bu sahədə sistemli və irimiqyaslı fəaliyyətə iyirminci yüzillikdə daha çox diqqət yetirilməyə başlanılmışdır.

Sovet hakimiyyətinin ilk onilliklərində sadə, zəhmətkeş xalqa məxsus mənəvi mədəniyyətin əsas göstəricisi kimi şifahi xalq ədəbiyyatının toplanması, nəşri və tədqiqi işinə xüsusi əhəmiyyət verilsə də, bu, daha çox mövcud ideoloji sistemə xidmət məqsədi daşmışdır. Belə ki, marksist-leninçi ideologiyaya uyğun olaraq folkloru sinfi yanaşma metodu tətbiq edilmiş, istismarçı sinflərin ifşası, əzilən sadə, zəhmətkeş xalqın onlara kin və nifrəti, eləcə də mübarizəsi həm nəşr, həm də tədqiq işlərində ön plana çəkilmişdir. Türk-islam dəyərlərini, xalqın gerçək milli-tarixi yaddaşını əks etdirən folklor örnəkləri üzərinə isə yasaq qoyulmuşdur. Məhz buna görə də “Kitabi-Dədə Qorqud” başda olmaqla qədim türk eposunun bütün şah əsərləri, Novruz bayramı kimi dərin fəlsəfi məzmunu malik etnoqrafik mərasim, eləcə də Qurban, Ramazan bayramlarında inikas olunmuş bəşəri-humanist dəyərlər “proletar mədəniyyətinin” tələblərinə cavab verməyən yabançı, zərərli ünsürlər sayılmışdır. Bu proses bir çox görkəmli ziyalıların, dəyərli elm adamlarının, folklor-etnoqrafiya irsimizin fədakar, qeyrətkeş araşdırıcılarının taleyində faciəvi iz buraxmış, onların böyük əksəriyyəti otuz-qırxıncı illərdə repressiya qurbanına çevrilmişlər.

Əsrin ikinci yarısının əvvəllərində Sovetlər İttifaqında gedən siyasi mülayimləşmə mənəvi həyatın bu sahəsindəki gərgin havanın yumşalmasına müəyyən qədər təsir göstərsə də, folkloru münasibətin sinfi yanaşma mövqeyindən milli yanaşma müstəvisi üzərinə keçməsi altmışıncı illərin sonlarına, yetmişinci illərin əvvəllərinə qədər uzandı. 1969-cu ildə baş

verən tarixi dəyişiklik - Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının siyasi rəhbəri vəzifəsinə gəlməsi bir çox başqa sahələrlə yanaşı, mənəvi-humanitar istiqamətin, o cümlədən də milli mədəniyyətimizlə bağlı elmi və mədəni-təşkilati fəaliyyətin canlanmasına səbəb oldu. Memarlıq, xalçaçılıq, xalq musiqisi, folklor və etnoqrafiya kimi ən müxtəlif istiqamətləri cəmləşdirən milli-mənəvi dəyərlər kompleksi xatırlanan mərhələdən etibarən əlahiddə bir qayğı və diqqətlə əhatələnməyə başladı. Yetmişinci illərdə Heydər Əliyevin müdrik və uzaqgörən bir rəhbər kimi Azərbaycanda yeritdiyi siyasətin tərkibində xüsusi yer tutan humanitar istiqamət məhz belə bir iqlimin yaranmasına səbəb olmuşdur. Onun xalqımızın tarixi keçmişinə, klassik ədəbi qaynaqlarına, ana dilinə, milli-mənəvi sərvətlərinə həssas və qayğıkeş münasibəti bu sahənin öyrənilməsi, qorunub yaşadılması işinə güclü təkan verdi. Sözügedən illərdən başlayaraq milli ruhun güclənməsi, vətəncilik, azərbaycançılıq ideyalarının qüvvələnməsi nəzərəcarpacaq bir dalğalanma yaratdı. Heydər Əliyevin siyasi himayədarlığı və öndərliyi ilə həyata keçirilən bu ilkin tərpəniş uzunmüddətli bir mübarizə və mücadilənin əsasını qoyaraq, öncə Azərbaycan ziyalılarını, daha sonra isə bütün xalqı strateji məqsədlər üçün səfərbər etdi.

Yüzlərin qan yaddaşını daşıyıb gətirən tarixi-mənəvi dəyərlərə, o sıradan folklor qaynaqlarına göstərilən qayğı və diqqət bütün Azərbaycan miqyasında özünütanıma, özünüdərk və özünəqayıdış proseslərini hərəkətə gətirdi. Əvvəlki onilliklər üçün yasaq olan "Dədə Qorqud", "Oğuz", "Oğuz yurdu", "Ozan", "Türk mədəniyyəti", "Qan yaddaşı" anlayışları respublikada yaranmış münbit zəmindən nəşət taparaq, elmi toplantılarda, ədəbi-mədəni yığıncaqlarda, kitablarda, mətbuatda, radio-televiziya verilişlərində boy göstərdi. Mənəvi yaddaşın və milli özümlülüyün bərpası İçərişəhər, Şuşa, Ordubad, Gəncə memarlıq komplekslərinin milli qoruq elan edilməsindən, qədim xalçaların muzey-qoruğa ("Xalça muzeyi"nə) cəmləşdirilməsindən, sazı-sözü, muğam sənətini, xalq mahnıları və rəqs-oyun mədəniyyətimizi himayə edən rəsmi qurumların (Azərbaycan Aşıqlar Birliyi, "Aşıq Pəri Məclisi", "İrs", "Atəşgah", "Gülüstan", "Yallı" və s. kimi məşhur xalq kollektivləri, "Muğam teatri", "Dastan teatri", "Ozan-Aşıq Muzeyi") yaradılmasından, kütləvi folklor nəşrlərindən, folklorun geniş miqyasda təbliğindən (folklor festivalları, saz bayramları, "Bulaq" və "Ozan" verilişləri, qəzet və jurnallarda folklor səhifələri) başladı və az sonra öz uğurlu nəticələrini göstərdi.

Artıq yetmişinci illərin ortalarından soykökə, milli kimlik məsələlərinə, tarixi qaynaqlarla bağlı problemlərə tək-cə alim, müəllim və tələbələrə məxsus ixtisas auditoriyalarının yox, bütün ziyalı təbəqələrinin, o

cümlədən gənclərin xüsusi həssaslıq göstərdiyi duyulmaqdaydı. Təkcə belə bir faktı xatırlatmaq kifayətdir ki, 1978-ci ildə akademik Həmid Araslinin nəşrə hazırladığı "Kitabi-Dədə Qorqud" kitabı böyük tirajla çapdan çıxdıqdan az sonra sürətlə satılıb qurtarmışdı. Eyni sözləri həmin illərin digər elmi və kütləvi folklor nəşrləri ("Koroğlu", "Azərbaycan dastanları", "Aşıq Ələsgər" və s.) haqqında da söyləmək mümkündür. Kütləvi informasiya vasitələrində folklor irsimizin təbliğinin xalq tərəfindən böyük maraq və rəğbətlə qarşılanması o illərdə radio və telepoçta gələn məktubların sayından da görünməkdədir. Belə ki, 1975-ci ildə radionun "Bulaq" verilişinin ünvanına həftə ərzində 100-150 məktub daxil olmuşdur. 1979-cu ildə "Ozan" verilişinin həftəlik poçtu daha yüksək göstərici (150-200 məktub) nümayiş etdirmişdir (bu materiallar indi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutunun Arxivində saxlanılır).

"Ədəbiyyat və incəsənət", "Sovet kəndi", "Azərbaycan gəncləri" qəzetlərinin, "Azərbaycan", "Qobustan", "Ulduz", "Kənd həyatı" jurnallarının poçtunda da xalq yaradıcılığı ilə bağlı materiallar xeyli yer almışdır. Bütün bunlar yetmişinci illərdə folklor işinə ümumxalq miqyasında həssaslığın səviyyəsini müəyyənləşdirmək baxımından böyük tarixi-mədəni əhəmiyyətə malikdir.

Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dönəmində (1969-1982) folklorun təbliği, nəşri və tədqiqi istiqamətində həyata keçirilən irimiqyaslı tədbirlər bir qayda olaraq onun şəxsi təşəbbüsü, birbaşa

sərəncamı və qayğısı sayəsində mümkün olmuşdur. Həmin illər bir tərəfdən sistemli və sanballı folklor nəşrlərinin vüsət alması ilə səciyyəvidirsə, başqa bir tərəfdən də xalq yaradıcılığı ilə bağlı təşkilati tədbirlərin - aşığıların qurultaylarının çağırılması, "Koroğluya qayıdaq" rubrikası altında Respublika Sarayında (indiki Heydər Əliyev adına sarayda) silsilə ozan-aşıq tədbirlərinin, dastan axşamlarının təşkil edilməsi, böyük xalq sənətkarlarının yubileylərinin keçirilməsi, xalq istedadlarını üzə çıxaran folklor festivallarının, sonralar ənənə halını alan və Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə bir çox istedadlar bəxş edən məşhur "Xarı bülbül" müsabiqələrinin təşkil edilməsi və s. ilə əlamətdardır.

Azərbaycan Respublikasının mədəni həyatında mühüm hadisəyə çevrilən həmin tədbirlərin böyük əksəriyyətində Heydər Əliyev vaxt taparaq özü şəxsən iştirak etmiş, milli-mənəvi dəyərləri yüksək qiymətləndirən ürək sözlərini söyləmiş, xeyir-duasını vermişdir. Şübhəsiz ki, respublikanın başında duran birinci şəxsin belə bir mövqe nümayiş etdirməsi həm bu tədbirlərin təşkilatçı və iştirakçıları, həm də sözün geniş mənasında xalqı ruhlandıraraq milli-mənəvi dəyərlərimizə qarşı həssaslığı gücləndirmişdir. O illərdə respublika rəhbəri tərəfindən "Xalqın istedadı, onun yaradıcılıq dühası "Kitabi-Dədə Qorqud", "Koroğlu" və başqa epik əsərlərdə bütün dolğunluğu ilə təcəssüm tapmışdır" - fikrinin söylənməsi heç də təsadüfi deyildi. Heydər Əliyevin söylədiyi bu və bu qəbildən olan digər istiqamətverici mülahizələr elm və sənət adamlarını milli-mənəvi dəyərlərin öyrənilməsi, qorunması və böyüməkdə olan gənc nəsələ mənimsədilməsi işinə yönəldirdi. Həmin illərdən başlayaraq folklor problematikası elm və bədii yaradıcılıq təşkilatlarının fəaliyyətində aktiv şəkildə gündəmə daxil oldu. Elə buna görə də o vaxtdan etibarən elmi idarə və tədris müəssisələrində türk mifologiyası və qədim türk epos mədəniyyəti, xüsusən də "Kitabi-Dədə Qorqud"la bağlı elmi müzakirələr keçirilməyə başlandı, problematik məqalələrdən ibarət toplular nəşr edildi, eposun elmi-tənqidi mətninin hazırlanması ilə əlaqədar vacib elmi-nəzəri işlər görüldü. H.Araslı, M.H.Təhmasib, M.Seyidov, F.Zeynalov, T.Hacıyev, S.Əlizadə, Ş.Cəmsidov, E.Əlibəyzadə, B.Abdulla və başqa tədqiqatçıların bu sahədəki elmi fəaliyyəti gücləndi. Azərbaycan folklorşünaslığının ən mötəbər tədqiqatçılarından olan M.H.Təhmasibin "Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər)" (Bakı, Elm, 1972) adlı sanballı monoqrafiyası da bu dövrün məhsulu oldu. Həmin illərdə "Qobustan", "Azərbaycan", "Ulduz" jurnallarında, "Azərbaycan filologiyası", "Filologiya məsələləri" məcmuələrində türk mifoloji düşüncə sistemi, tarixi-etnik yaddaş, soykökə qayıdış, milli kimlik probleminin folklor və etnoqrafiya mədəniyyətimizdə inikası məsələlərinə həsr olunmuş

çoxsaylı məqalələrin ardıcıl şəkildə çap olunması da elmi-mədəni həyatın milli ovqatını əks etdirirdi.

Yetmişinci illərdən start götürən Dədə Qorqud hərəkatı qarşıdan gələn onilliklərin Qorqud elmi məkanına çevrilməsini təmin edə bildi: Azərbaycan qorqudşünaslığı bir-birinin ardınca abidənin kamil mətnlərini nəşr etdi, Dədə Qorqudla bağlı sistemli araşdırmalar ortaya çıxdı. Qorqudşünaslığın ən nüfuzlu elmi toplantıları təkcə keçmiş Sovetlər İttifaqı miqyasında deyil, beynəlxalq səviyyədə də Azərbaycanda mərkəzləşdi.

Qorqudçuluq təkcə elm-təhsil sistemi ilə çərçivələnmədi. Yazıçılar, rəssamlar, heykəltəraşlar, kinematoqrafçılar Dədə Qorqud mövzu və motivlərinə üz tutdular. Anarın ssenari müəllifi olduğu "Dədə Qorqud" filmi bu sahədə ən böyük uğurlardan biri oldu. Azərbaycan hüdudlarından çox-çox uzaqlarda da böyük şöhrət tapan bu gözəl kino əsəri Qorqud obrazının və eposdakı vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, bəhadrılıq ideyalarının təbliğində ölçüyəgəlməz dərəcədə böyük rol oynadı. Qorqud ruhunun, Qorqud ideyalarının, oğuz mənəvi-estetik dünyasının yenidən xalqa mənimsədilməsində "Dədə Qorqud" filmi ilə yanaşı, M.Abdullayev, F.Əliyev, M.Avşar və başqa tanınmış rəssamların Dədə Qorqud motivləri əsasında çəkdiqləri silsilə rəsm əsərləri, xalça ustalarının hazırladıqları Qorqud xalçaları, çağdaş heykəltaraşlıqda yer alan çeşidli Qorqud motivləri də əhəmiyyətli iş gördü. Qorqud ruhuna qayıdış İ.Şıxlı, Ə.Cəfərzadə, İ.Hüseynov, Anar, Elçin, Ə.Əylisli, M.Süleymanlı, F.Kərimzadə, Ə.Muğanlı, S.Oğuz, V.Nəsim, M.Oruc kimi yazıçıların yaradıcılıq axtarışlarında öz əksini tapdı: onların qələmə aldıkları müxtəlif səpkili nəsr əsərlərinin dil və üslub keyfiyyətlərində "Kitabi-Dədə Qorqud" eposuna məxsus poetik-üslubi maneralar, bədii-estetik cizgilər qabarıq yer aldı. R.Rza, O.Sarıvəlli, H.Arif, B.Vahabzadə, N.Xəzri, X.R.Ulutürk, M.Araz, M.Günər, M.İsmayıl, M.Yaqub, N.Həsənzadə, S.Rüstəmxanlı, Dilsuz, A.Abdullazadə kimi istedadlı şairlərin şeirlərində Qorqud motiv və obrazları milli-tarixi özümlüyün poetik ifadəsinə çevrildi.

Azərbaycan Respublikasının ədəbi-mədəni həyatındakı bu canlanma Cənubi Azərbaycanın mənəvi həyatına da öz müsbət təsirini göstərdi. M.Şəhriyar, B.Səhənd, S.Behrəngi, Savalan, Sönməz və başqa istedadlı qələm sahiblərinin yaradıcılığında folklor, Dədə Qorqud ruhu ön plana çıxdı. B.Səhəndin "Dədəmin öyüdü" poeması sırf Dədə Qorqud mövzusuna həsr olunmuş milli ruhlu bir əsər kimi böyük şöhrət qazandı. Görkəmli şair sonralar bu istiqamətdəki bədii axtarışlarını davam etdirərək "Kitabi-Dədə Qorqud" boylarının hər birini ayrı-ayrılıqda nəzmə çəkdi və "Dədəmin kitabı" adlı gözəl bir folklor poemasını qorqudsevərlərə ərməğan etdi. 1979-cu ildə Doktor Cavad Heyətın naşirliyi ilə Cənubi

Azərbaycanda işıq üzü görən "Varlıq" dərgisinin səhifələrində də "Dədə Qorqud" mövzusu, eləcə də Azərbaycan folklor mədəniyyəti məsələləri qabarıq yer aldı.

Bütün bunlar elm və sənət aləminin Qorqudla - xalqın folklor yad-daşı, soykökü, milli varlıq dünyası ilə nəfəs aldığının, yaşadığının əyani təzahürü idi. Tarixi keçmişə, folklor-etnoqrafiya qaynaqlarına, milli-mənəvi sərvətlərə qayıdış və bağlılıq xalqı oyanışa, milli istiqlal, azadlıq mübarizəsinə hazırlamaqda misilsiz iş gördü və bu qarşısızalmaz millitarixi proses bir müddət sonra özünün layiqli bəhrəsini verdi. Səksəninci illərdə azadlıq hərəkatının xüsusi bir vüsətlə dalğalanmasında, doxsanıncı illərin əvvəllərində milli istiqlal mücadiləsi və Vətən torpaqlarının bölünməzliyi, bütövlüyü uğrunda mübarizə prosesində "Qorqud" və qorqudçuluğun müstəsna mənəvi dəstəyi oldu.

Müstəqilliyin ilk illərindən başlayaraq Azərbaycan dövlətçiliyi bu möhtəşəm milli-mənəvi dəyəri diqqət önündə saxladı. Bu mənada 1996-cı ildə Xəzər dənizində müstəqil Azərbaycanın ilk nəhəng üzən qazma qurğusunun "Dədə Qorqud" adıyla fəaliyyətə başlaması da çox təbii göründü. Nəhəng qurğunun açılışında iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev öz çıxışında "Dədə Qorqud" adının tarixi simvolikasında yer alan müdriklik və uzaqgörənlik anlayışlarını xüsusi vurğuladı. Ən nəhayət, bütün bunların məntiqi nəticəsi kimi 1997-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının 1300 illik yubileyinin qeyd olunması barədə tarixi fərman imzaladı.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının 1300 illik yubileyinin YUNESKO tərəfindən dünya miqyasında keçirilməsi təşəbbüsünü də Azərbaycan Respublikası adından Prezident Heydər Əliyev qaldırdı və az sonra YUNESKO yubileyə bağlı təklifi qəbul etdi. Dədə Qorqud Yubiley Komissiyasının sədri Heydər Əliyev cənablarının rəhbərliyi ilə 1300 illik yubileyin yüksək səviyyədə keçirilməsi üçün mütəmadi şəkildə sistemli və ardıcıl iş aparıldı.

Geniş miqyaslı hazırlıq işlərinin gedişatına xüsusi diqqət və həssaslıqla yanaşan Heydər Əliyev bir neçə dəfə mütəxəssislər və uyğun sahə rəhbərlərinin də iştirakı ilə Yubiley Komissiyasının işgüzar iclasını çağıraraq, yubileyin yüksək səviyyədə təşkili üçün lazımi tövsiyə və tapşırıqlar verdi. İki əsr və iki minilliyin qovşağında – 2000-ci ildə keçirilən "Dədə Qorqud-1300" təntənəli yubileyi Heydər Əliyevin siyasi öndərliyi ilə Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda gerçəkləşdirdiyi uğurlu elmi-mədəni tədbirlər silsiləsində öz ləyaqətli yerini aldı. Bu təntənəli yubiley münasibəti ilə "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun təkmilləşdirilmiş

elmi-tənqidi mətni və müxtəlif dillərə (rus, ingilis, alman, gürcü, eston, litva, qazax, yapon və s.) tərcümələri, bu ölməz folklor abidəsi haqqında Azərbaycan və xarici ölkə alimlərinin hazırladıqları tədqiqat əsərləri, Dədə Qorqud mövzusunda həsr olunmuş rəsm, xalça və heykəltəraşlıq işləri, teatr, kino və musiqi əsərləri ictimaiyyətə çatdırıldı. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxtəlif institutlarında, universitetlərdə, tədris müəssisələrində, elmi-mədəni mərkəzlərdə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının tədqiq və təbliği məqsədi ilə keçirilən konfrans və simpoziumlar eposun geniş miqyasda tanınmasında mühüm rol oynadı. Elmi istiqamətdə zirvə toplantısı olan "Dədə Qorqud-1300" Beynəlxalq Elmi Simpoziumu da öz missiyasını uğurla yerinə yetirdi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı Dövlət Universiteti və Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində "Qorqudşünaslıq" elmi laboratoriyaları yaradıldı. "Dədə Qorqud" elmi jurnalı fəaliyyətə başladı. Ulu öndərin xeyrduası, Ön sözü ilə açılan iki cilddən ibarət "Kitabi-Dədə Qorqud ensiklopediyası" yubileyə və bütövlükdə qorqudşünaslığa böyük töhfə oldu: son illərdə müstəqilliyin imkanlarından istifadə edərək tariximizi təhlil etmək, ədəbiyyatımızı, mədəniyyətimizi yenidən dərk etmək və dünyaya nümayiş etdirmək sahəsində çox işlər görülmüşdür. Sözsüz ki, bu istiqamətdə bundan belə də qarşımızda duran mühüm problemlər çoxdur və ümidvaram ki, biz onları həll edə biləcəyik. Bu genişmiqyaslı planların mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirilməsi Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi daha yaxşı tanınmasına kömək edəcəkdir. Əlbəttə ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" ensiklopediyasının nəşri də həmin ali məqsədə xidmət edən bir amil olacaqdır.

Ümummillî liderimiz Heydər Əliyevin mədəniyyətimizin tarixi köklərinə, o cümlədən də folklor qaynaqlarımıza həssas, diqqətçil münasibəti "Kitabi-Dədə Qorqud" eposu ilə bağlı fikir və mülahizələrində də özünü əyani şəkildə göstərir. Ulu öndərin "milli varlığımızın mötəbər qaynağı" adlandırdığı "Kitabi-Dədə Qorqud" eposuna böyük ehtiram və məhəbbətlə yanaşması təbii bir qanunauyğunluqdan doğurdu: bu möhtəşəm folklor abidəsində öz inikasını tapmış milli-mənəvi dəyərlər xalqımızın tarixi kimliyini qururverici bir görüntü ilə əks etdirdiyindən müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi baxımından dünəni, bu günü və sabahı çevrələyən bütün zamanlar üçün böyük siyasi-ideoloji əhəmiyyətə malikdir: "Müstəqil dövlətimiz üçün taleyüklü məsələlərin həyata keçirilməsi tariximizin bir çox qaranlıq səhifələrini açmaqla kimliyimizi tam müəyyən etməyi, milli kökləri ilə bağlı yeni təfəkkürlü gənc nəsil yetişdirilməsini zəruri edir. Keçid dövrünün çətinliklərinə, ağır proseslərinə baxmayaraq, biz öz tarixi keçmişimizin çox dəyərli

səhifələrini qısa bir müddətdə açə bilmiş və xalqa göstərməyə nail olmuşuq. Xalqımızın hər bir övladı öz tarixi keçmişini, varisi olduğu mədəni irsi daha dərinədən öyrənərək böyük qürur hissi duymağa başlayır və sözsüz ki, bununla fəxr edir" (*Kitabi-Dədə Qorqud ensiklopediyası. I cild. Bakı, 2000, s. 6*).

Məhz dövlətçilik düşüncəsi kontekstində yanaşma və dəyərləndirmə nəticəsində Heydər Əliyev dühası "Kitabi-Dədə Qorqud"un bir qəhrəmanlıq eposu olaraq əsas mahiyyətində duran alp-ərənlik, cəngavərlik motivini yeni, özünəməxsus biçimdə şərh edib mənalandırdı: "Kitabi-Dədə Qorqud" qəhrəmanlıq eposudur, özü də bir cəngavər, bir igid haqqında yox, bütöv bir xalqın qəhrəmanlığını özündə cəmləşdirən bir eposdur. Onun ən böyük ideyası baş sərkərdədən tutmuş böyükdən kiçiyə kimi bütün qəhrəmanlarının doğma torpaqlarını qorumaq uğrunda canlarından keçməyə daim hazır olduqlarını göstərməkdir" (*Yenə orada, s.6*).

Eposun əsas mahiyyətini təşkil edən qəhrəmanlığın igidlik, bəhəddirlik motivi və ya cəngavərlik şücaəti hüdudundan daha geniş bir miqyası – ideologiya səviyyəsi və səciyyəsi kəsb etməsi məsələsi də ulu öndər tərəfindən dahiyənə uzaqgörənliklə müəyyənəşdirilmişdir: "Eposun əsas mahiyyətini qəhrəmanlıq ideologiyası təşkil edir. Ölkəmizin yaşadığı bu-günkü mərhələdə xalqımızın qarşısında duran ən ümdə problemlərin həlli, o cümlədən respublikanın suverenliyinin və müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, ərazi bütövlüyünün qorunması baxımından müasir Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının bu qəhrəmanlıq ideologiyasından faydalanmasının nə dərəcədə vacib olduğu gün kimi aydındır" (*Yenə orada, s.6*).

Göründüyü kimi, "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunda qəhrəmanlığın bir ideoloji sistem olması müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyini, onun ərazi bütövlüyünü qorumaq uğrunda Azərbaycan xalqı, ölkəmizin hər bir vətəndaşı qarşısında duran çağdaş vəzifələrlə üzvi şəkildə əlaqələndirilir, həmin kontekst fonunda tarix və müasirliyin vəhdəti yaradılır. Heydər Əliyevin milli dövlətçilik konsepsiyası da "Dədə Qorqud" eposundakı dəyərlər sistemi arasındakı doğmalıqdan irəli gələn bu dəyərləndirmələr xalqımız, dövlətimiz qarşısında duran taleyüklü problemlərin həlli yollarını göstərməklə yanaşı, milli-strateji istiqamətləri də aydınlaşdırır.

"Dədə Qorqud"u sözün geniş mənasında "xalq kitabı" statusunda görən Heydər Əliyev abidəni böyük qürur hissi ilə xalqımızın əxlaq kodeksi sayır, Dədə Qorqud öyüdlərinin didaktik-nəsihətamiz səciyyəsinin bu günümüzə yaxından səsləşdiyinə xüsusi diqqət yetirərək, həmin davranış etikətlərinin milli məənəviyyatımızın formalaşmasındakı tarixi rolunu müdrik uzaqgörənliklə açıqlayırdı. Bu səbəbdən də, onun müdrik qənaətinə görə, xalqımıza məxsus milli-mental keyfiyyətlərin biçimlənməsi

və qorunub bu günlərə daşınmasında "Kitabi-Dədə Qorqud" boylarında öz əksini tapmış ailə dəyərləri, tayfadaxili ünsiyyət formaları, davranış normaları münbit tarixi zəmin olduğundan, soykökümüzün həmin keyfiyyətlərinə milli varlığımızın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi yanaşılması olduqca vacib və zəruridir: "Kitabi-Dədə Qorqud" həm də bizim etika kitabımız, əxlaq kodeksimizdir. Böyüyə hörmət, ata-anaya məhəbbət, iman və etiqad, namus və qeyrət, ailəyə, torpağa, vətəninə sədaqət - bu insani keyfiyyətlər, mənəvi məziyyətlər Qorqud övladlarının qanına ana südü ilə, ata nəfəsi ilə birlikdə daxil olur və son mənzilə qədər də onlarla birlikdə gedir. Dədə Qorqud dünyasındakı milli dəyərlər, stereotiplər, rituallar sistemi əslində hər bir azərbaycanlının mentalitetində milli və ümumbəşəri dəyərlərin yerinin müəyyənləşdirilməsi də Dədə Qorqudun etik prinsiplərindən çıxış etməklə gerçəkləşir" (*Yenə orada*, s.6).

Heydər Əliyevin "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarına verdiyi tarixi dəyərləndirmə, sözün əsil mənasında, konseptual yanaşmadır. Bütün məqam və nüanslarında kifayət qədər dərin və mükəmməl akademizmin mövcud olduğu bu konseptual yanaşmada eposun həm ideoloq - siyasətçi, həm tarixçi, həm dilçi, həm filosof, həm də folklorşünas-etnoqraf kimi professional elmi qiyməti verilmişdir. Məhz Heydər Əliyev kimi mütəfəkkir şəxsiyyət belə bir tarixi dəyərləndirmə verə bilmək qüdrətinə sahib idi.

Heydər Əliyevin Azərbaycan folkloruna xüsusi diqqət göstərməsinin parlaq təzahürü onun milli-mənəvi dəyərlərimizin unikal daşıyıcı və yaşadıcıları olan el sənətkarlarına - aşıklara, el şairlərinə, sinədəftər söz bilicilərinə, istedadlı folklor ifaçılarına qayğıkeş münasibətində də öz ifadəsini tapırdı. Tarixi keçmişimizə, əsrlərin daş sınağından keçib gələn saz-söz qaynaqlarımıza, xalqımızın tarixin müxtəlif mərhələlərində yetişdirdiyi ustad sənətkarlara həqiqi qədirbilənliliklə yanaşdığından ki, onun təşəbbüsü və sərəncamı ilə böyük xalq ozanlarımız Aşıq Ələsgərin 150 illik (1972-ci il), Aşıq Alının 180 illik (1981-ci il) yubileyləri böyük təntənə ilə, ümumxalq bayramı səviyyəsində qeyd olunmuşdur.

1972-ci ildə Heydər Əliyevin qeyri-adi təşkilatçılıq bacarığı və həm də böyük siyasi nüfuzu sayəsində Aşıq Ələsgərin 150 illik yubiley tədbiri Bakı ilə yanaşı, Moskvada da ən yüksək səviyyədə keçirildi. İstər Bakıda, istərsə də Moskvada keçirilmiş Aşıq Ələsgər yubileyinə keçmiş Sovetlər Birliyinin bütün respublikalarında ən tanınmış elm, mədəniyyət və incəsənət xadimləri toplanmışdılar. Müxtəlif millətlərdən olan natiqlər Kremlin Qurultaylar Sarayında Aşıq Ələsgər timsalında Azərbaycan saz-söz sənətinin ecazkar qüdrətindən söz açdılar. Yubiley tədbirlərinin ittifaq miqyasındakı böyük əks-sədası o vaxt hətta erməniləri də Aşıq Ələsgərin

150 illiyini qeyd etmək məcburiyyəti qarşısında qoydu: Ermənistan SSR ərazisində olan Göyçə mahalında - Aşıq Ələsgərin vətəni Ağkilsə kəndində böyük sənətkarın əzəmətli qəbirüstü abidəsi ucaldıldı. Bu, həmin dövrdə Heydər Əliyev nüfuzunun sayəsində əldə edilmiş parlaq bir nailiyyət idi. Qüdrətli söz ustasının poetik irsini cəmləşdirən "Aşıq Ələsgər" (Elm, 1972; 1973) ikicildliyinin Elmlər Akademiyası tərəfindən hazırlanıb nəşr edilməsi, aşığın seçmə şeirlərinin SSRİ xalqlarının dillərinə tərcümə edilməsi yubileyin uğurlu nəticəsi idi.

Qədirbilən rəhbər iyirmi beş il sonra böyük xalq ozanımız Aşıq Ələsgərin 175 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı növbəti sərəncam (1996) imzaladı. Aşıq Ələsgər sənətinə, Aşıq Ələsgər ruhuna ürəkdən gələn sonsuz hörmət və ehtiram ifadə edən 175 illik yubiley tədbiri bütövlükdə Azərbaycan saz-sözünün bayramı kimi yüksək təntənə ilə qeyd olundu. Ustad sənətkarın poetik irsinin külliyyat şəklində gerçəkləşdirilməsi imkanını da sözügedən yubiley sərəncamı reallığa çevirdi. 1999-cu ildə buraxılmış "Aşıq Ələsgər, Əsərləri külliyyatı" (hazırlayan İ.Ələsgər) böyük el aşığının yaradıcılığını cəmləşdirən ən mükəmməl nəşr oldu.

2001-ci ildə isə dövlət başçımızın sərəncamı əsasında Aşıq Ələsgərin 180 illiyi təntənə ilə qeyd olundu. Aşığın adının əbədləşdirilməsi, poetik irsinin tədqiq və təbliği istiqamətində irimiqyaslı iş aparıldı.

1981-ci ildə Aşıq Alının 180 illik yubileyinin respublikamızda təntənə ilə qeyd olunması da Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsünün nəticəsi idi. Məhz həmin yubiley qərarından sonra Aşıq Alının poetik irsinin toplanılması, nəşri və təbliği sahəsində geniş miqyaslı elmi-təcrübi işlər aparılmış, böyük el sənətkarının yaratmış olduğu bənzərsiz və zərif söz inciləri itib-batmaqdan qorunmuşdur.

Yetmiş-səksəninci illərdə istedadlı el sənətkarlarının yaradıcılıq və ifaçılıq sahəsində qazandıqları uğur və nailiyyətlərə görə bir çox dövlət təltiflərinə layiq görülməsi də Heydər Əliyevin xalq yaradıcılığına, folklorə qayğıkeş münasibətinin əyani ifadəsi olmuşdur. Həmin illərdə tanınmış el sənətkarları Aşıq Hüseyn Cavan, Aşıq Şəmşir Qocayev, Aşıq Şakir Hacıyev, Aşıq Əkbər Cəfərov, Aşıq Ədalət Nəsimov, Aşıq Pənah Pənahov və Aşıq İmran Həsənov "Əməkdar incəsənət xadimi", musiqi folklorunun əvəzsiz ifaçıları olan İzzətali Zülfüqarov, Ələsgər Şəkili və Əli Kərimov isə "Azərbaycanın əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adına layiq görüldülər. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, bu ənənə müstəqillik illərində də davam etdirildi. Ədalət Nəsimov, İsfəndiyar Rüstəmov kimi qocaman ustalara fəxri Prezident təqaüdünün verilməsi, Aşıq Əhliman Rəhimov və Ədalət Dəlidağlının "Əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adına layiq görülməsi buna sübutdur.

İstedadlı saz-söz ifaçıları və folklor kollektivləri ötən əsrin yetmiş-səksəncinci illərində Heydər Əliyevin yaratdığı imkanlar sayəsində dəfələrlə Beynəlxalq festivallara göndərilmişdi. Azərbaycan rəhbərliyinin ruh yüksəkliyi ilə uğurladığı xalq istedadları Fransa, İspaniya, Yunanıstan, Bolqarıstan, Macarıstan, Polşa, Hollandiya, Monqolustan, Çin, Almaniya və Avstriyada keçirilmiş Beynəlxalq Folklor Festivallarından respublikamıza laureat adı ilə qayıtmışdılar. Qazanılmış uğurlar həmin dövrdə respublikada folklor istedadlarına yaradılmış gözəl şəraitin məntiqi nəticəsi idi. Təkcə belə bir faktı xatırlatmaq yetərlidir ki, yetmişinci illərdə başqa respublikalarda folklor kollektivləri ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərdikləri halda, Azərbaycanda belə qurumlar mədəniyyət sarayları strukturuna yerləşdirilərək, büdcədən maliyyələşdirilirdi. 1980-ci ildə respublika rəhbərliyinin göstərişi ilə Ağstafada “Saz məktəbi”nin açılması, daha sonra Tovuzda Hüseyn Bozalqanlı adına “Ozan - Aşıq Muzeyi”nin yara dılması folklorla bağlı görülən böyük tədbirlər cərgəsindədir. Bu dövrdə folklor işinə maraq o qədər güclənmişdi ki, respublika və rayon qəzetlərində folklor səhifə və guşələrinin verilməsi, ali və orta məktəblərdə folklor mərasimlərinin təşkil edilməsi adi hal almışdı. Hətta bir sıra yerlərdə folklor bayramları - “Qurbani saz bayramı” (*Cəbrayıl, 1978*), “Bayatı bayramı” (*Laçın, 1979*), “Dastan gecəsi” (*Tovuz, 1980*), “Koroğluya qayıdaq” (*Bakı, 1982*) və s. keçirilirdi. Azərbaycan Dövlət

Filarmoniyasında ardıcıl şəkildə Borçalı, Göyçə, Tovuz, Gədəbəy, Şirvan, Gəncə aşıqlarının konsertləri təşkil edilirdi. Radio və televiziya ilə dastan axşamları verilirdi. Folklorun təbliğində fədakarlıq göstərən "Odlar yurdu", "Bulaq", "Ozan", "Elin sazı - elin sözü", "Ocaq" kimi radio və televiziya verilişləri xalq arasında böyük rəğbət qazanmışdı. Məhz sözügedən radio və televiziya verilişləri sayəsində Aşıq Şəmşir, Mikayıl Azaflı, Əkbər Cəfərov, İmran Həsənov, Şakir Hacıyev, İsfəndiyar Rüstəmov, Murad Niyazlı və başqa istedadlı el aşıqlarının repertuarından dastanlar, aşıq havaları yazıya alınaraq qorundu.

Azərbaycan Respublikası həududlarından kənarda - qonşu Gürcüstan və Ermənistan respublikalarında yaşayan Borçalı və Göyçə aşıqları - Əmrah Gülməmmədov, Hüseyn Saraçlı, Kamandar Əfəndiyev, Fətulla Göyçəli, Hacı Bayramov kimi ustad sənətkarlar tez-tez Bakıya dəvət olunur, konsertləri təşkil edilir, repertuarları yazıya alınır. Göründüyü kimi, milli mənəvi dəyərlərin qorunub yaşadılması ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər kompleksinin arxasında olduqca uzaqgörən bir siyasət yürüdü. Strateji məqsəd daşıyan bu siyasət özünütanıma, özünətapınma, soykökü, tarixi-milli yaddaşı qoruma işinə xidmət edirdi.

Heydər Əliyevin yetmiş-səksəninci illərdə milli-mənəvi sərvətlərimizə verdiyi qiymət, göstərdiyi qayğı və diqqət onun doxsanıncı illərdəki fəaliyyətinin də ayrılmaz tərkib hissəsi olaraq qalırdı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildikdən sonra o, həyatımızın digər sahələri kimi, mənəvi-mədəni dəyərlər istiqamətini də daim diqqət mərkəzində saxlayaraq, bu sahənin perspektivi üçün sistemli tədbirlər həyata keçirdi. Müdrik rəhbərin folklor və klassik ədəbi irsə xüsusi maraq göstərməsi müstəqil Azərbaycana rəhbərliyin hər məqamında qabarıq şəkildə özünü göstərirdi. "Dədə Qorqud -1300", "Aşıq Ələsgər-175; 180", "Aşıq Şəmşir-100" yubileylərinin dövlət səviyyəsində hazırlanması və birbaşa Prezidentin nəzarəti altında həyata keçirilməsi bunun əyani təzahürü idi.

Səksəninci illərin ikinci yarısından az qala unudulmaq səviyyəsinə gəlmiş folklor işi məhz ulu öndərin qayğı və diqqəti sayəsində yenidən öz qaynar həyatına qovuşdu. Folklor kollektivlərinin yenidən təşkili və bərpası, Azərbaycan Folklor Külliyyatı və Atlasının nəşrinə başlanılması, çoxcildlik Azərbaycan folklor antologiyasının onlarla cildinin (Borçalı, Naxçıvan, İraq-türkmən, Zəngəzur, Göyçə, Qarabağ, Şəki, Şirvan, Dərbənd və s.) işıq üzünə görməsi və bu istiqamətdəki elmi fəaliyyətin uğurla davam etməsi də Heydər Əliyev hakimiyyətinin ikinci dönəminin yaratdığı münbit zəmin və yeni ab-hava ilə bağlıdır.

Azərbaycanda folklor işinin yüksək səviyyəli təşkilini həyata keçirmək üçün 1994-cü ildə Milli Elmlər Akademiyasında xüsusi elmi

statusa malik Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzinin yaradılması həmin dövr üçün çox mühüm bir addım idi. 1998-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin qərarı ilə folklor işinin xüsusi tələblər səviyyəsində qurulması ilə bağlı qarşıda duran perspektiv vəzifələr müəyyənləşdirilmiş və onların gerçəkləşdirilməsi üçün uzunmüddətli tədbirlər planı hazırlanmışdı. Folklorun toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliği sahəsindəki fəaliyyətin köklü şəkildə yenidən qurulması və mənəvi quruculuqda aparıcı istiqamətlərdən birinə çevrilməsi ölkə Prezidentinin humanitar sahədəki strateji siyasətinin tələbi idi. 2003-cü ildən AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu nəzdindəki Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzinin müstəqil elmi-tədqiqat qurumuna – Folklor İnstitutuna çevrilməsi bu sahəyə qayğı və himayənin nə qədər güclü olduğunu bir daha təsdiqlədi.

2002-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində “Folklor haqqında Qanun”un qəbul edilməsi və Prezident Heydər Əliyev tərəfindən təsdiqlənməsi faktı da müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin mənəvi-humanitar həyatında folklor mədəniyyətinə diqqət və qayğının əyani təzahürü idi.

Bu həssas münasibətin nəticəsi olaraq elmi-tədqiqat müəssisələrində, universitetlərdə, konservatoriyada, eləcə də kütləvi informasiya vasitələrində folklor işinə xüsusi maraq göstərilməyə başlandı. Azərbaycan folklor və etnoqrafiya mədəniyyətinin geniş arenada tanıtılması məqsədi ilə “Folklor və etnoqrafiya” beynəlxalq elmi jurnalı işıq üzü gördü. Azərbaycan muğamının YUNESKO tərəfindən qeydə alınması (2004) hadisəsi də bu yöndəki məqsədyönlü fəaliyyətin nəticəsi oldu.

Vaxtilə yasaqlara məruz qalmış Novruz bayramının Azərbaycanda hər il dövlət səviyyəli tədbir kimi keçirilməsi də ulu öndərimiz Heydər Əliyevin ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə sıx şəkildə bağlıdır. 1979-cu ildə İçərişəhərdə keçirilən Novruz şənlikləri onun göstərişi əsasında Azərbaycan televiziyası ilə birbaşa translyasiya edilmişdir. Bu, həmin dövr üçün böyük cəsarət tələb edən bir hərəkət idi. Şübhəsiz ki, belə bir addımın atılmasında böyük siyasi avtoritet kimi Heydər Əliyev şəxsiyyəti mühüm rol oynamışdı.

Yetmiş-səksəninci illərdə milli-etnoqrafik həyatımızla bağlı bayram mərasimlərinin keçirilməsini mümkün ola biləcək imkanlar daxilində təşkil və himayə edən Heydər Əliyev doxsanıncı illərdə - hakimiyyətinin ikinci dönəmində Novruz bayramının dövlət statuslu bayramlar sırasına daxil edilməsini gerçəkləşdirmişdir. Hər il böyük təntənələrlə qeyd olunan Novruz mərasimlərində müdrik rəhbər xalq arasında olur, el bayramında yaxından iştirak edirdi.

1997-ci ilin yazında İçərişəhərdə keçirilən Novruz mərasiminə təşrif gətirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti etnoqrafik etüdlərə, çalçağırlara, xalq rəqslərinə, Novruzla bağlı göstərilən el adətlərinə səmimi nəzər yetirərək, mərasimə toplaşanları salamlayır və elin bayramını təbrik edirdi. Birdən o, ayaq saxladı və "Bala Nərgiz" aşıq mahnısını böyük şövqlə oxuyan cavan bir aşığa yaxınlaşdı. Prezidentin üzündəki səmimi təbəssüm və məmnunluq onun gənc aşığın oxumasından necə böyük zövq aldığını aydın göstərirdi. Cavan aşıq oxuyub qurtardıqdan sonra Heydər Əliyev əlini onun kürəyinə vurub dedi:

- Bu mahnı çox gözəldir. Sən də onu gözəl oxudun. Sağ ol! Belə mahnılar adamın ruhunu oxşayır.

Prezidentin el mahnısına belə həssas münasibəti, şübhəsiz ki, onun xalq ruhuna, el musiqisinə, bir sözlə, milli-mənəvi dəyərlərə qandancandan bağlılığından irəli gəlirdi.

Ümummilli liderimizin Novruz bayramı münasibəti ilə Azərbaycan xalqına təbriklərində də onun mənsub olduğu etnosun mənəvi-tarixi dəyərlərinə həssas münasibəti öz əksini tapırdı: "İnsanları baharın gəlməsi, təbiətin oyanması münasibəti ilə müjdələyən Novruz bayramı ən qədim dövrlərdən bəri xalqımızın sevinc, şadlıq bayramı olmuş, tariximizin müxtəlif dövrlərində bəzi təzyiqlərə, süni maneələrə məruz qalmasına baxmayaraq, bu günə qədər gəlib çatmışdır. Bu milli bayramımızın indi dövlət səviyyəsində geniş qeyd olunması Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bəhrələrindəndir.

Novruz bayramı ürəklərdə saf duyğuların oyanması üçün, insanlar arasında səmimiyyət, mehribanlıq və qardaşlıq münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi, onların bir-birinə qayğı və diqqətinin artırılması üçün gözəl zəmin yaradır. Yaxınların yad olunması, umu-küsünün, kin-küdurətin aradan qaldırılması, cəmiyyətdə qarşılıqlı xoş münasibətlərin bərqərar olması Novruzun əsrlərin süzgəcindən keçərək formalaşmış gözəl ənənələrindəndir".

Soykökdən, qan yaddaşından gələn milli-mənəvi keyfiyyətlərin, xalqi koloritin qüvvəsi özünü Heydər Əliyevin qeyri-adi, bənzərsiz natiqlik qabiliyyətində də əks etdirirdi. Ana dilinin, xalq ruhu və psixologiyasının gözəl bilicisi olan ulu öndərin nitq və çıxışlarında, eləcə də söhbət və müsahibələrində Azərbaycan dilinin saflığı, duruluğu, xalqi kolorit və dinamizmi öz dolğun və təbii ifadəsini tapırdı.

Folklor və etnoqrafiya mədəniyyətimizin, elat həyatının incəliklərini dərindən bilən Heydər Əliyev cənabları Naxçıvana səfərlərinin birində çayxanada əyləşib adamlarla söhbətləşdiyi zaman qədim el adətincə, "dişləmə çay"ın nə olduğunu və onun necə içildiyini çox təbii və səmimi

bir koloritlə nümayiş etdirəndə çevrəsindəkilər onun sadəliyinə, həm də "dişləmə çay" adətini necə böyük şövq və qürurla göstərdiyinə heyran qaldılar.

Orada ona ətirli ot çayı da təqdim etdilər. Bu çayı uşaqlıqdan çox bəyəndiyini söylədiyi zaman çayı gətirən adam:

- Kəkotu çaydı, - dedi.

Heydər Əliyev gülümsünərək özünəməxsus təbəssümlə:

- "Kəkotu" yox, oğlum, "Kəklikotu". Bu, kəklikotu bitkisindən hazırlanmış çaydır. Odur ki, "kəklikotu çayı" deyilməlidir, -şəklində onun sözünə düzəliş verdi.

Göründüyü kimi, Heydər Əliyev şəxsiyyətinin bənzərsiz tarixi fenomenliyi onun dünya miqyaslı böyük siyasi xadim olmaqla yanaşı, doğma xalqına məxsus adət-ənənələri dərinlən bilməsi, onları öz şəxsi həyatının nümunəsində qoruması və yaşatması amili ilə də çıx bağlı idi.

Dilimizin, ruhumuzun incəliklərinə, tariximizin dərin qatlarına, ədəbi-mədəni abidələrimizə müdrik meyarlar və dəqiq elmi-nəzəri ölçülərlə qiymət verən Heydər Əliyev təkcə Azərbaycan hüdudlarında dəyərləndirmələr aparmırdı. Onun mülahizə və düşüncələri Azərbaycan mənəvi-mədəni gerçəkliklərini Şərq mədəniyyəti kompleksi, ümumtürk konteksti daxilində təqdim və təhlil edirdi. Prezidentimizin təkcə Bakıda yox, dünyanın ən müxtəlif yerlərində, ən mötəbər mədəniyyət və siyasət kürsülərində tarixi keçmişimizlə, mənəvi dəyərlərimizlə bağlı söylədiyi fikir və mülahizələr bu baxımdan öz konseptuallığı ilə seçilirdi. Mənəvi mədəniyyətlərimizin tarixi köklərinin türk xalqlarının ortaq keçmişində - vahid etnik-mədəni sistem daxilində təşəkkül tapması fikrini Heydər Əliyev özünəməxsus məntiq və faktlar əsasında açıqlayırdı. "Biz, adətən, böyük tariximiz haqqında, xalqlarımızın böyük tarixi mədəniyyəti haqqında danışarkən birinci növbədə onların yaratdıqları bədii əsərlərə, şairlərimizin, yazıçılarımızın əsərlərinə istinad edirik, onları nümunə gətiririk. Qədim dövrlərdə "Dədə Qorqud", "Manas", "Alpamış", "Koroğlu" dastanları, xalqımızın hamısına mənsub olan şairlərimiz, yazıçılarımız - Nizami, Yunis Əmrə, Əlişir Nəvai, Füzuli, Nəsimi, Məxdumqulu, Abay və digərləri xalqlarımızın tarixini, mənəvi dəyərlərini əks etdirən, onu dünyada tanıdan ölməz əsərlər yaratmışlar və bunlar nəsillərdən-nəsillərə xalqımızı özünəməxsus milli-mənəvi dəyərlər, o cümlədən ümumbəşəri dəyərlər əsasında tərbiyə etmiş, hazırlamış, vətənpərvərlik, vətənə sədaqət hisslərini daim gücləndirmişdir" (1, s. 370-371).

1997-ci ildə Özbəkistan Respublikasının Prezidenti İslam Kərimovun dövləti ilə Daşkənddə rəsmi səfərdə olarkən Heydər Əliyev cənabları öz çıxışında ortaq türk mənəvi dəyərləri sırasında qədim türk eposlarının

yerini də məhz bu məqsədlə bir daha vurğulamışdı: "Biz ümumi köklərə bağlıyıq, eyni tarixi köklərə mənsubuq və xalqlarımızın dil birliyi, mənəvi-əxlaqi, mədəni dəyərlərinin birliyi bizi həmişə birləşdirmiş və dostluq şəraiti, qarşılıqlı yardım şəraiti yaratmışdır. Biz "Dədə Qorqud", "Alpamış", "Koroğlu" dastanlarından iftixar hissi ilə danışırıq. Onlar həm özbək xalqı üçün, həm də Azərbaycan xalqı üçün eyni dərəcədə dəyərlidir".

Türk folklor mədəniyyətinin şah əsərlərindən biri olan "Manas" epusunun 1000 illiyinin beynəlxalq səviyyədə qeyd olunduğu 1997-ci ildə bu möhtəşəm hadisəyə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin verdiyi dəyər həmin dövrdə bütün türk dünyasında böyük əks-sədaya səbəb olmuşdu. Qırğızistanın paytaxtı Bişkekdə təntənəli yubiley münasibəti ilə keçirilən zirvə toplantısında o, türk dünyasının müdrik ağsaqqalı kimi bu əzəmətli dastanın qırğız xalqı və bütövlükdə türk dünyası üçün nə qədər böyük əhəmiyyət daşıdığına xüsusi diqqət yetirərək göstərirdi ki, "Manas" qırğız xalqının müdrikliyinin rəmzidir, zəkasının, qəhrəmanlığının, cəsarətinin rəmzidir. "Manas" qırğız xalqının daim vətənpərvər olduğunu, ədalətsevər, azadlıqsevər olduğunu, cəsarətli olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirir. "Manas" qırğız xalqının böyük mədəni-mənəvi sərvətidir, bütün dünya sivilizasiyasının, bəşəriyyətin dəyərli sərvətidir, türk dünyasının, türkdilli xalqların, islam dünyasının böyük mənəvi sərvətidir. "Manas" eyni zamanda Azərbaycan xalqına məxsusdur. Azərbaycan xalqının da mənəvi, mədəni sərvətidir. "Manas" bizim hamımızın, xalqlarımızın hamısının ulu babasıdır" (!, s. 309).

Bütün mübariz həyatı boyu apardığı global, uzaqgörən və taleyüklü siyasətlə vətən, millət öndərinə, qurtuluş gətirən xilaskara çevrilən Heydər Əliyevə Azərbaycan xalqının dərin, sarsılmaz sevgisi və sonsuz ehtiramı yığıncaq və toplantılarda tez-tez diqqəti cəkən "Heydər – Xalq" şüarında çox dəqiq ifadə edilmişdir. Xalq öz ümummilli liderini ruhunun, varlığının yenilməz ifadəçisi və əvəzolunmaz tərcümanı kimi görür. El şairlərinin, aşıqların Heydər Əliyev şəxsiyyətinin tarixi qüdrətinə, Heydər Əliyev dühasının parlaq, nurlu, həmişəyaşar əzəmətinə həsr etdikləri qoşma və gəraylılarda, aşiq mahnılarında da eyni ruhun hakim olması tamamilə təbiidir:

Dilləndir sazını, Aşıq Əhliman,
Sözlərin aləmə qoy olsun bəyan.
Otuz beş il xalq yolunda can qoyan
Ulu Heydər kimi rəhbərimiz var.

(Aşıq Əhliman)

Elin ər oğludu, yurd dayağıdı,
Dünyaya səs salır sözü Heydərini.
Sabaha nur saçan el mayağıdı,
Qartal baxışlıdı gözü Heydərini.

(Aşıq Murad)

Yurduna bağlıdı eşqi, həyatı,
Azad Azərbaycan onun muradı.
Elin sərkərdəsi, xalqın nicatı,
Yenilməz qüdrətdi Heydər babamız.

(Aşıq Mahmud)

Xalqın ruhuyla, milli-mənəvi dünyasıyla qırılmaz tellərlə bağlı olan, onu işıqlı sabaha, aydınlığa aparan Heydər Əliyev şəxsiyyətinin nurlu siması el məhəbbətinin gözüylə belə görünür.

Redaksiyadan: Folklorumuzun yorulmaz tədqiqatçısı, filologiya elmləri doktoru, professor, AAB-nin birinci katibi Məhərrəm Qasımlı bu tədqiqat işinə görə Dövlət mükafatına layiq görülüb. Bu münasibətlə görkəmli alimimizi təbrik edir, ona yeni-yeni uğurlar arzulayırıq.

Zəlimxan YAQUBXalq şairi

ŞƏMŞİRLİ, ŞƏMŞİRSİZ GÜNLƏRİM MƏNİM

Tez-tez yuxularda görürəm səni. Tez-tez həyatda qarşılaşıq səninlə. Evimdə, elimdə, dilimdə, məclislərdə, səfərlərdə, toylarda, yaslarda anıram səni. Oxuduğum nəğmədə, dediyim bayatıda, bağrıma basdığım sazda, çaldığım havalarda həmişə sən varsan, Dədə Şəmşir! Düz on il ağsaqqal-cavan, ustad-şagird, ata-oğul kimi bir-birimizə bağlı yaşadıq. Məni öz doğma balalarından seçmədin, oğlun-övladın kimi sevdin, əzizlədin, Dədə Şəmşir! Məni necə əzizlədiyini mənim haqqımda yazdığın şeirlər, mənə göndərdiyin məktublar danışır, ustad! Səni necə sevdiyimi qoy haqqında yazdığım şeirlər, nəğmələr silsiləsi, deyişmələr çəlgisi desin, dastanlaşmış görüşlər, hadisələr söyləsin, el ağsaqqalı! Səni ilk dəfə həyatda gördüyüm zamandan çox-çox əvvəl – Borçalı məclislərində, ustad aşığılarımızın, Əmrəhin, Kamandarın, Hüseyn Saraçlının sözündə, söhbətində, əfsanələşmiş "Vurğun – Şəmşir" dastanında gözümlə görüb, qulağımla eşidib, qəlbimlə duymuşam. Kövrək uşaqlığım, zərif körpəliyim yazdığın şeirlərin ətrinə bələnib, ozan babam! Uşaq marağım, körpə məhəbbətim, təmiz niyyətim sənin görüşlərinə doğru aparırdı məni. "Niyyətin hara, mənzilin ora", – deyiblər. İllərlə gözlədiyim belə bir gün gəlib çatdı. Bakıda Aktyor evində 80 yaşını qeyd etmək üçün hazırlıq işləri gedirdi. Günlərin bir günündə yaxşılıqlarını heç vaxt unutmadığım, neçə-neçə qayğısını gördüyüm unudulmaz xalq şairimiz Osman Sarıvəlli Yazıcılar İttifaqında məni görüb, öz iş otağına dəvət elədi. Özünəməxsus qayğı və səmimiyyətlə – hazırlaş, Aşıq Şəmşirin 80 illiyində gənc şairlər adından sənə söz verəcəyəm! – dedi. Ustad şairə minnətdarlığımı bildirib, otaqdan necə çıxdığımı bilmədim. Sevincimdən yerə-göyə sıgmırdım. Uçmağa bircə qanadım çatmırdı. Bu şad xəbər məni universitetə, tələbə yataqxanasına doğru yel kimi uçururdu.

Dillər əzbəri olan şeirlərinin birində belə demişdin, Dədə Şəmşir:

*Şəmşiri axtarıb görmək istəsən,
Verdiyin ilqara gəl vədəsində!*

Mən də bu poetik tapşırığa əməl edib, xalqımız sənin ad gününü bayram elədiyi bir vaxtda sənin görüşünə, ziyarətinə gəlmişdim.

O məclis indiyə qədər gördüyüm məclislərin bəlkə də ən gözəli, ən şiriniydi. Məclisə kimlər gəlməmişdi. Mirzə İbrahimov, Süleyman Rəhimov, Əli Vəliyev, Nəbi Xəzri, Hüseyn Arif, Balaş Azəroğlu və adını çəkmək, sadalamaq imkan xaricində olan

nə qədər yazıçı, şair, sənət adamı, saz-söz vurğunu, sənət fədaisi. Yubiley məclisinə Osman Sarıvəlli ağsaqqallıq edirdi. Səməd Vurğun–Aşıq Şəmşir söhbəti məclisin cazibə qüvvəsinə çevrilmişdi. Səməd Vurğun cismən o məclisdə iştirak etməsə də, mənən bütün çıxışların qəhrəmanına çevrilmişdi. Böyük şairin ömründən böyük aşığın ömrünə düşən qayğılar ən şirin nağıllar kimi danışılır, ən gözəl xatirə kitabı kimi varaqlanırdı. Bu tarixi görüşün yaşca ən kiçik nümayəndəsi kimi söz demək şərəfi mənə də çatdı. Daxilən çox çılğın və həyəcanlı olsam da, sözüümü, fikrimi xalqa çatdırma bildim. Gur alqışlar içində səni bağrıma basdım. Ata-oğul kimi qucaqlaşdıq. O gecə oxuduğum şeirlərdən birini yenidən xatırlamaq yerinə düşər. Ruhun şad olsun, ozanlar ozanı!

*Aşıq el oğludu, el anasıdı,
Qəlbindən fərəhlə, qəm şirə çəkər.
Bağban da özüdü, bağ da özüdü,
Həm çiçək bitirər, həm şirə çəkər.*

*“Yanıq Kərəmi”ni gətirsən dilə,
Əriyər odunda dağ gilə-gilə.*

*İncə barmaqların dad verər zilə,
Usta əllərindən bəm şirə çəkər.*

*Zəlimxan yollarda min köhlən yora,
Qəlbi düşən deyil heç zaman tora.
Çəkməz nanəcibə, çəkməz nankora,
Çəksə Ələsgərə, Şəmşirə çəkər.*

Məni Ələsgərə, Şəmşirə çəkən duyğular zirvə qarının təmizliyindən, dağ çeşməsinin saflığından, Göyçənin köklü-budaqlı, sazlı-sözlü torpağından, Dəlidağdan, Ceyran bulağından mayalandı, ömürlük yol yoldaşına, könül sirdaşına çevrildi, həmin tarixi gecəni həmişəlik yaddaşına yazdı. O gecədə el ağsaqqalı, şair dostum Şamil Əsgərin həyəcanlı çıxışı heç vaxt yadımdan çıxmaz. Şamil müəllim böyük səxavət və məhəbbət hissiylə bütün yubiley iştirakçılarını Kəlbəcərə – aşığın saz-söz bayramına dəvət edirdi. İndi Şamil müəllimi Bakının küçələrində, xeyir-şər məclislərində görəndə ürəyim göynəyir, qəlbim sızıldayır. Onun Kəlbəcərdəki evi Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin, poeziyasının beşiyi idi. Rəhbərlik etdiyi Kəlbəcər diyarşünaslıq muzeyi dünyanın əvəzsiz

incisi idi. Çox-çox təəssüflər olsun ki, Allah vergisi olan sərvətlərimizi biganəliyimizə qurban verdik. Nə isə... qayıdaq mətləbə.

Aradan illər keçdi. 1979-cu ildə Aşıq Şəmşirin anadan olmasının 85 illiyi Kəlbəcərdə qeyd edilirdi. Rayon Mədəniyyət evində ayaq basmağa yer yox idi. Burda keçirilən yubiley gecəsi sözün həqiqi mənasında mənəvi zirvə sayılan bir tədbir idi. İndiki millət vəkili, o zaman Kəlbəcər rayon partiya komitəsinin birinci katibi işləyən, yaxın dostum İncilab Nadirov çox böyük təşkilatçılıq işi görmüş, bütün rayonlardan qonaqlar dəvət eləmişdi. Tədbirə Bakıdan – Yazıçılar İttifaqından, müxtəlif təşkilatlardan xeyli adam gəlmişdi. Aşıq Şəmşir sənətinin dostları – Məmməd Aslan, Hüseyn Kürdoğlu, Nüsrət Kəsəmənli, Famil Mehdi, Fikrət Sadıq, Səyavuş Sərxanlı və başqaları öz yaddaqları çıxışları ilə o məclisi tarixə çevirib yaddaşlara yazdılar. El şairi Əli Qurbanovun odlu-alovlu çıxışı indi də qulaqlarımda səslənir. Kəlbəcər aşığılarının bir-birindən gözəl çıxışları qocaman aşığın həmişəcavan duyğularını bütün Azərbaycana çiçək kimi səpmək istəyirdi. Aşıq Şəmşirin çıxışı, söhbəti Səməd Vurğunun valdan eşidilən dağ çayı kimi ləngərli, axar-baxarlı səsinə qarışb sehrli və doyumsuz bir mənzərə yaratdı. Kəlbəcər ömrünün ən xoş günlərini yaşayırdı. Mübaliğəsiz deyə bilərəm ki, mənim ömrümün də ən gözəl çağlarının bir hissəsi o vaxtdan sonra Kəlbəcərlə bağlandı.

Dəfələrlə ilahi gözəlliklərin – çayların, çeşmələrin, İstisuyun, Dəlidagın, Başlıbelin, Taxtadüzün, Tərtərin, Ağdabanın eşqi ilə səfərə çıxdım, ziyarətə getdim. Bütün bu ziyarətlər Dədə Şəmşirlə, Güllü nənə ilə, Qəmbər müəllimlə, Ələsgərlə, Rəşidlə, Ağdabanlı aşığı Qurban ocağının dünəni və bu günü, gələcək taleyi ilə bağlı olurdu. Dədə Şəmşirin sonbeşik oğlu Rəşidin toyunda Ağdabanda keçirdiyimiz günlər, görüş-düyümüz sənətkarlar bir dastanlıq sözün-söhbətin mövzusuudur. Hər görüşdə, hər söhbətdə Aşıq Şəmşirin şair və aşığı, ustad və ozan ömrünün yeni bir hikməti açılır, təzə bir çaları üzə çıxırdı. “Ustad görməyən işi xam qaldı” deyiminin nə qədər ilahi bir gücə qadir olduğunu ustadı hər dəfə yenidən kəşf edəndə daha geniş anlamda başa düşürdüm. Heç bir kitabda oxumadığım, heç kəsdən eşitmədiyim Allah kəlamları, ustad deyimləri, dinimizin və dilimizin qüdrətiylə bağlı xoruz səsi eşitməyən mətləblər vardı Dədə Şəmşirdə. Bizim biganəliyimizin ucbatından hamısını özü ilə apardı.

Kəlbəcər və Şəmşir sözləri mənim üçün suyla torpaq kimi, közlə ocaq kimi, sözlə dodaq kimi bir-birinə yaxın və doğma sözlərdir. Çünki Allah taala Kəlbəcəri xəlq edəndən bu günə kimi Kəlbəcər heç bir aşığın,

şairin, ziyalının dilində Aşıq Şəmşirin dilində olan qədər poetik yüksəkliyə, mənəvi uralığa qalxıb, poeziyanın mənəvi sərvətinə çevrilməyib.

*Qartal düşüncəli, şair xəyalı,
Tərən yuva salan dağlar oğluyam.
Anam İstisudu, atam Dəlidağ,
Uçurumlu sərt qayalar oğluyam.*

Dəlidağa ata, İstisuya ana deyən, tərən yuvasını özünə dünya bilən ustad sənətkarımızla hər görüş, hər ayrılıq neçə-neçə şeirin, əsərin yaranmasına səbəb olurdu. Ustadın görüşünə gedəndə ürəyimdən bu misralar keçirdi:

*Təbiətin ürəyindən od aldı,
Həm Fərhadı, həm Şirini dağların.
Sınəsində enər-qalxar avazlar,
Zil şöhrəti, bəm şirini dağların.*

*Bulağı var, gözlərimdə dənizdi,
Çiçəyi var, bir solmayan bənizdi.
Mənə iki gözüm qədər əzizdi,
Həm acısı, həm şirini dağların.*

*Nə yorular, nə bu yoldan bezərəm,
Ömrü-günü nəğmələrlə bəzərəm.
Ana yurdu Vurğun deyib gəzərəm,
Unutmaram Şəmşirini dağların.*

Ustad məni Kəlbəcərə eləmi həvəslə çağırırdı ki, bu çağırışlar, görüşlər şeirə, şeiriyətə çevrilməsin:

*Şair oğlum, Kəlbəcərə qonaq gəl,
Qədəmlərin gül üstündə yerisin.*

Bir görüşün bir dastana sığışmayan sözündən-söhbətindən sonra Dədə Şəmşirin sazını bağrıma basıb ustadla belə vidalaşırdım:

*Kəlbəcər dağları, salamat qalın,
Meylimi düzlərə salıb gedirəm.
Zirvələr önündə əyib başımı,
Dərin bir xəyalə dalıb gedirəm.*

*Dünya yaratmadı məni payından,
Nə ilindən doydum, nə də ayından.
Ceyran bulağından, Tərtər çayından,
Vurğunun ətrini alıb gedirəm.*

*Zəlimxan, alışıb yanmaqdır peşəm,
Gərək Fərhad olub qayalardeşəm.
Qurban ocağında közə dönmüşəm,
Şəmşirin sazını çalıb gedirəm!*

Mən “gedirəm” deyəndə, ustad “getmə!”– deyirdi. Duyğularım o qədər qanadlı, hisslərim o qədər duru olurdu ki, kişinin ağzından çıxan hər söz, hər kəlmə mənim təzə bir şeirim yaranmasına səbəb olurdu. Yaxşı yadımdadır, o, “getmə” deyəndə “Qaytarma” üstündə mən bu sözləri oxuyurdum:

*Su içmişəm bulağından dağların,
Bulaq olub süzülməmiş getməyəm.
Yazın xeyli həsrətini çəkmişəm,
İntizardan üzülməmiş getməyəm.*

*Vurulmuşam şimşəklərin oyununa,
Sığınmışam çəmənlərin qoynuna.
Misralarım çiçəklərin boynuna
Muncuq kimi düzülməmiş getməyəm.*

*Gözüm qalıb naxışında, zehində,
Daranmışam küləyində, mehində.
Qoy islanım yağışında, şəhində,
Dolusunda əzilməmiş getməyəm.*

*Aran anam, yaylaq bacım, dağ atam,
Gərək hər gün qanad açam, tağ atam.
Şeirim olub düzə ləzzət, dağa tam,
Bu yerlərə yazılmamış getməyəm!*

Kəlbəcərdən ayrılısam da, cıgırlarda izim, qayalarda səsim qalırdı. Kəlbəcər xatirəli, Şəmşir qanadlı duyğularla Borçalıya uçar, Bakıya qayıdırdım. Aşıqlığı, şairliyi, ağsaqqallığı qədər ürəyi də böyük idi Dədə Şəmşirin. Təkcə məni yox, bütün Azərbaycan şairlərini, ustad aşıqla-

rımızı, görkəmli ziyalılarımızı Kəlbəcərdə Kəlbəcərin özü qədər böyük sevgi və səxavətlə qarşılayardı böyük ustadımız. Bu sevgi və səxavət göydən düşməmişdi, onun kökündən, soyundan, nəsil şəcərəsindən gəlirdi. Rəhmətlik həmişə deyərdi ki, insan bucaqda yox, ocaqda böyüyər, külü küllükdən götürəllər. Şah İsmayıl Xətəidən, Miskin Abdaldan, Ağdabanlı Aşıq Qurbandan Şəmşirə qədər gələn bu köklər-budaqlar Azərbaycan mənəviyyatının dərin qatlarından xəbər verir. Allah Kəlbəcəri Şəmşirə, Şəmşiri də Kəlbəcəərə xəncərə gümüş kimi yaraşdırmışdı.

Təəssüflər olsun ki, uzun illər ötəri-itəri vıyılıtlara baş vermişik, sənətin özəyi, cövhəri, mahiyyəti ilə yox, bəzəyi, parıltısı ilə məşğul olmuşuq. Neçə-neçə görkəmli sənətkarımızın yaradıcılığı və şəxsiyyəti elmi və bədii nöqteyi-nəzərdən arzu olunan səviyyədə araşdırılmayıb, öyrənilməyib. Bu da bizə çox-çox baha başa gəlib. Tale Kəlbəcərlisi, Şəmşirli günləri bizə çox gördü. Əvvəlcə Şəmşirsiz qaldıq, sonra Kəlbəcərsiz! Dilim qurusun Allah, Allah! Kəlbəcərsiz də Azərbaycan olarmı? Aşıq Şəmşirin yanına üzükara getməmək üçün igidlərin, şəhidlərin qanı bahasına olsa da, bütün Azərbaycan torpağı, o cümlədən Kəlbəcər əvvəlki günlərinə və əvvəlkindən də yaxşı vəziyyətə qayıtmalıdır

! Bunu bizdən düşmən tapdağı altında inləyən, əzab çəkən Ələsgərin, Vəqifin, Natəvanın, Sarı aşığın, Şəmşirin müqəddəs ruhları tələb edir.

Ömrünün son illərində tez-tez xəstələnərdi. Bir neçə dəfə müalicəsi ilə bağlı Bakıya, Mərdəkana gəlirdi. Bu gəlişlərin

hamısında onunla olmağa can atar, ustadı darıxmağa qoymazdım. Hər görüşdə onu bir şəxsiyyət kimi yenidən kəşf edərdim. Ağrısını bürüzə verməz, şeirdən, sənətdən şirin söhbətlər açar, kövrək xatirələrə baş vurur, Ələsgərin, Vurğunun adı dilindən düşməzdi. Uşaqlığında Ələsgəri, cavanlığında Vurğunu görən Dədə Şəmşir Ələsgərə “Ələsgər əmi”, Səməd Vurğuna “Səməd” deyərdi. Xalqın yaddaşında dastanlara çevrilən söhbətləri kitab kimi yenidən varaqalayardı. Möcüzəli yaddaşı vardı. Yaşı doxsanı haqlasa da, şeir oxuyanda qətiyyənlə çəşməzdi.

Günlərin birində Dədə Şəmşirdən xahiş elədim ki, Səməd Vurğunlu günlərindən söhbət elə. Ustad cavabında bildirdi ki, Səməd Vurğunla bağlı xatirələrim hamıya məlumdu. Məndən Səməd Vurğunsuz günlərimin xatirəsini soruş. Xeyli fikrə getdi. Qaşları çatıldı, bir azdan dodağına nurlu bir təbəssüm gəldi. Fikirli-fikirli dedi: Səmədi Allah əlimizdən çox tez aldı. Onun ölümü bir çox el sənətkarlarının mənəvi ölümünə səbəb oldu. Qəlbinin telləri saz üstündə köklənmiş şairlərin, aşıqların çoxunu yetim qoydu Səməd. Səməd Vurğundan böyük qayğı və məhəbbət görən el adamlarının çoxu sonralar adını şair qoyub. Böyük vəzifə və imkan sahibi olan adamlardan soyuq və ögey münasibət görüb həyatdan və yaradıcılıqdan küsdülər.

Bu da bizə, şəxsən mənə çox ağır təsir elədi. Yaxşı ki, Səməd Vurğunun mənimlə bağlı vəsiyyətini Osman Sarıvəlli yüksək ləyaqətlə yerinə yetirdi.

Mənim kitabımı çap etdirmək istəyən Səməd Vurğunun arzusunu Osman Sarıvəlli öz öhdəsinə götürdü və bu işin öhdəsindən gəldi. Səməd Vurğunsuz günlərimdə çox əziyyətlər, biganəliklər gördüm, danışsam çox gedər, bu mövzuda başqa şeirlərimlə yanaşı, bir təcnis də yazmışam:

*Kim küsər oldusa halal payından,
Əlinə nə əppək, nə kökə düşdü.
Artıq tamah ayrı düşdü tayından,
Çöpü nə arığa, nə kökə düşdü.*

*Neyləyirəm, ürək olsa bir dəmir,
Qoca aşiq ləblərini birdəmir.
Taleyin kotanı kəskin bir dəmir,
Nə daşa ilişdi, nə kökə düşdü.*

*Qızıl gülü bağçamızdan üz, a çıx,
Aç pərdəni, gəl məclisə üz açıq.
Yatan baxtım, cavanlığım, üzə çıx,
Gör Şəmşir qocaldı, nə kökə düşdü.*

Azərbaycan aşiq şeirinin çox nadir qafiyəsi üstündə yazılan bu təcnis məni çox duyğulandırdı. Mən bu mövzuda gedən söhbətlərimizdən çox kövrəldim və ustada belə bir şeir yazdım:

*Sənsiz Kəlbəcərdə darıxmazmı saz,
Yatma, bu yastıqdan dur, Dədə Şəmşir.
Ellər məclisinə bərəkət kimi,
Yağsın sifətindən nur, Dədə Şəmşir.*

*Ömrü uzunmasın həsrətin, qəmin,
Vaxtdı dağlarda söhbətin, dəmin.
Gözləri yol çəkir Güllü nənəmin,
Yolun damarını qır, Dədə Şəmşir.*

*Gümüşü tellərə çəkilsin sığal,
Ruhuma naxışdı hər vurulan xal.
Ömrün doxsanında “Qəhrəmanı” çal,
Desinlər eşqinə kür, Dədə Şəmşir.*

*Gəl qoyma cavabsız sual-sorğunu,
Etmə Zəlimxanı illər yorğunu.
Ceyran bulağından soruş Vurğunu,
Məclisi təzədən qur, Dədə Şəmşir.*

Şeir rəhmətliyin çox xoşuna gəldi. Növbəti görüşlərimizin birində həmin şeirə yazdığı cavabı oxudu:

*Dürlü sözün nələr saldı yadıma,
Düşdü xəyalıma hara, Zəlimxan.
Ata övladına həsrət qalımı,
Sənətkarı axtar, ara, Zəlimxan.*

*Sığallı tellərə nə lazım sığal,
Fəhmimdə fərasət, başımda kamal.
Bir “Cəngi” oxuyum, eşit ləzzət al,
Səs yayılsın o dağlara, Zəlimxan.*

*Əlimdən gedibdi həya, ismətim,
Hələ müşkül haldı sözüm-söhbətim.
Taleyim yar olsa, olar qismətim,
Yönüm düşər o dağlara, Zəlimxan.*

*Aşıqə müqəddəs yol budu, dostum,
Bizə ilham verən el budu, dostum.
Qurbanın saldığı yol budu, dostum,
Rəhmət böyük sənətkara, Zəlimxan.*

*Fikir ver Şəmşirin çəkdiyi aha,
Söz ağır gəlməsin qadir Allaha.
Vurğunu çağırmaq çətindir daha,
Qövr edir sinəmdə yara, Zəlimxan.*

105 il yaşayan Aşıq Ələsgərin, 100 ildən çox yaşayan Ağdabanlı Aşıq Qurbanın davamçısı, yadigarı, övladı olan Aşıq Şəmşir 100 ili başa vura bilmədi. Dünyadan vaxtsız gedən Əkbər adlı oğlunun, Səməd Vurğun kimi böyük dostunun dərdi yaşamağa aman vermədi. Ömrünün 87-ci ilində ölüm onu yaxaladı. Ölümündən bir neçə gün əvvəl yazdığı şeirlərdə yenə bizi – dostlarını xatırlamışdı:

*Bu müşkül halımda mənəm deyənlər,
Borandadı gəlsin, qardadı gəlsin.
Fani dünya Süleymana qalmayıb,
Əli xəzinədə, vardadı gəlsin.*

*Mənim bu dərdimə münasib dərman,
İstəkli dostlardı, sevdiyim insan.
Hüseyn Kürdoğlu, oğlum Zəlimxan,
Səyavuş Sərxanlı hardadı, gəlsin.*

*Dərsim aldım, kama çatdım “əmmə”də,
Var canımda bir amansız əmmə də.
Xəbər verin Kəlbəcərli Məmmədə,
Şəmşir dərdə düşüb, dardadı, gəlsin!*

Ustadın çağırışına dostları və bütün Azərbaycanın şeirsevər ziyalıları səs verib özlərini Kəlbəcərə yetirdilər. Ancaq gec idi, biz ustadın son nəfəsinə yetişə bilməmişdik. Başını qaldıraraq son dəfə dünyaya boylan sənət övladı ölüm ayağında belə “özünü itirməmiş”, “Salamat qalın” rədifli məşhur qoşmasında ürək dostlarının, könül adamlarının adını hörmətlə yada salmış, eli-obası, yurdu-yuvası, işıqlı dünyası ilə halal bir nəfəslə halallaşmışdı.

Ağdaban kəndinin qənşərində yan-yana dayanmış “Yeddi qardaş” dağı var. Yeddisi də bir-birindən öyməli, boylu-buxunlu. Yeddinci dağın zirvəsində bir uşaq qəbristanlığı var. Dədə Şəmşirin vəsiyyətinə görə biz onu həmin uşaq qəbristanlığına, yeddinci dağın zirvəsinə tapşırdıq. Fikri, xəyalı həmişə zirvələrdə dolaşan bir ustadın məzarı da zirvələrə qismət oldu. Torpağın şöhrətinə, elin-obanın səcdəgahına çevrildi. Allahın işinə baxın ki, Dədə Şəmşirin dəfn günündə qar dizə çıxsada, günəş bütün varlığını Kəlbəcərə həsr eləmişdi. Yerin nuru, göyün nuru bir-birinə qarışıb ustadı haqq evinə gur işıqlar içində yola salırdı. O gün Kəlbəcərin ən işıqlı günü idi. Dədə Şəmşirin poeziyası kimi! O gün Kəlbəcərin ən qaynar günü idi. Dədə Şəmşirin məclisləri kimi!

Kəlbəcər faciəsi ilə bağlı məni ən çox yandıran ustadın əlyazmalarının külə-kömürə çevrilməsi oldu. Bu gün ustadla bağlı mənim yeganə təsəllim aşığın məndə olan əlyazmaları, məktubları, bir də müxtəlif vaxtlarda birlikdə çəkdirdiyimiz qiymətli şəkilləridi. Əlyazmaların külə dönməsi məni ona görə çox yandırır ki, mən dəqiq bilirdim orda nələr var. Şəmşir kişinin atası Ağdabanlı Qurbanın “Qurani-Kərim”in yazılarına bənzəyən, xəttatlıq nümunəsi səviyyəsində əlyazmalarını da görmüşdüm orda. Aşıq Şəmşir atasının əlyazmalarını özününkülərdən daha artıq bir sevgi və oğul məhəbbətiylə göz bəbəyi kimi qoruyub saxlayırdı. Xəstə Qasım demiş: “Ay hayıf, hayıf” onun qoruduğu xəzinəni biz qoruya bilmədik, min əhsən bizə!

1993-cü il.

Məhərrəm CƏFƏRLİAMEA Naxçıvan bölməsi,
filologiya elmləri doktoru, professor**AŞIQ ƏDƏBİYYATINDA BUTA**

İlk mifoloji eposlardan başlayaraq kişi-qadın münasibətlər kompleksini epik düşüncə başlanğıcında vardır. Əslində məhəbbət dastanlarının hazırkı strukturu özünün bütün semantik başlanğıcları ilə arxaik eposun strukturunda mövcuddur. “Qəhrəmancasına elçilik” motivində diqqət çəkən başlıca məqam qəhrəmanın öz sevgili-deyiklisinin ardınca getməsidir. Bu detal orta əsr məhəbbət dastanlarımızda “buta” motivi şəklində poetik kompleksə çevrilib. Məhəbbət dastanlarının buta vermə elementlərindən sonrakı süjetində düz sona qədər elə bir struktur elementi yoxdur ki, o arxaik dastanın sözügedən motivində olmasın. Arxaik dastanın “qəhrəmancasına elçilik” süjeti qəhrəmanın müxtəlif kəbin sınaqlarından çıxmasını və məhz bu sınaqlarla bağlı müxtəlif antoqonist personajlar sırası ilə qarşılaşmasını əhatə edir. Orta əsr məhəbbət dastanlarımızın da başlıca süjet xətti qəhrəmanın (aşiqin) öz butasına çatmaq üçün ən müxtəlif şərt və sınaqlardan (bu, “haqq aşığı” olmağın sübutu kimi simvollaşmış) çıxmasından ibarətdir.

Azərbaycan dastanları ilə genetik müstəvidə ortaqlığı olan Altay dastanlarının ən qədim dövrlərlə səsləşən süjetləri içərisində “qəhrəmancasına elçilik” mühüm yer tutur. Altay eposu mütəxəssisi S.S. Surazakov yazır ki, altaylıların qəhrəmanlıq eposunda kişi qəhrəmanın evlənmədiyi, qadın qəhrəmanın isə ərə getmədiyi əsər, demək olar ki, yoxdur. Qəhrəmanın evlənməsi mövzusunun kökləri çox qədimlərə - patriarxal tayfa quruluşunun təşəkkülü dövrünə gedib çıxır... (Altay eposunda – M.C.) qəhrəmanın evlənəcəyi qızı axtarmaqdan ötrü evdən çıxıb getməsi motivi məşhurdur... ancaq ən çox yayılmış mövzu qəhrəmanın ona tale, fəlak tərəfindən təyin edilmiş deyiklisi ilə mütləq evlənməsidir (2, s.54).

Beləliklə, məhəbbət dastanlarının süjet mahiyyətini təşkil edən qəhrəmanın öz sevgilisinə qovuşmaq uğrunda mübarizəsi, yəni “qəhrəmancasına elçilik” motivi öz genetik başlanğıcı etibarilə arxaik qəhrəmanlıq dastanlarından inkişaf edir.

Təqribən, XII əsrdən başlayaraq Azərbaycan dastançılığında bu motiv müstəqilləşməyə başlayır və məhəbbət dastanları ayrıca qol kimi qəhrəmanlıq dastanlarından diferensiasiya edərək müstəqilləşir. Bu proses “qəhrəmancasına elçilik” motivinin mürəkkəb aktivləşməsi şəklində baş verir. Başqa sözlə, məhəbbət dastanlarında bu motivin arxaik dastanlarındakı mifoloji kultlara bağlı nişanlı-deyikli-sevgili elementi “buta” elementinə çevrilir və “buta” elementi, əslində, məhəbbət dastanları ilə qəhrəmanlıq dastanları arasında başlıca poetik-semantik diferensiasiya əlaməti – işarəsi

kimi çıxış edir. Bunun belə olduğu ondan görünür ki, məhəbbət dastanları yaranandan sonra belə qəhrəmanlıq dastanlarının “qəhrəmancasına elçilik” motivi öz fəaliyyətini bu mətnlərdə davam etdirir. Prosesin məhz belə olduğu, yəni qəhrəmanlıq dastanlarından məhəbbət dastanlarına keçidin baş verməsi məşhur dastanşünas alimimiz M.H.Təhmasibin dəqiq müşahidəsindən də açıq görünür. O, məhəbbət dastanlarımızın bir qrupunu “məhəbbət dastanları ilə qəhrəmanlıq dastanı hədudlarında dayanan dastanlar” adlandıraraq yazır ki, belə dastanlar bizdə çoxdur. Qəhrəmanlıq dastanlarından məhəbbət dastanlarına keçid mərhələsi təsiri bağışlayan bu əsərlərin xalq içərisində ən geniş yayılmışları aşağıdakılardır. “Şah İsmayıl - Gülzar”, “Novruz – Qəndab”, “Məhr - Mah”, “Tahir – Zöhrə”nin bəzi variantları, “Xurşid - Mehri”, “Lətif şah”, “Şahzadə Əbülfəz”, “Seyidi Pəri”, “Şahzadə Bəhram”, “Abbas - Dahadürüz”, “Dilsuz – Xəzəngül”, “Məhəmməd – Güləndam”, “Səfəlmülk”, “Hicran - İnsan” və s. (1, s.180).

Prof. S. Paşayev diqqəti ozan-aşıq keçidinin uzun bir proses olduğuna cəlb edərək yazır ki, ozanla aşiq bir neçə əsr yanaşı yaşamış, müştərək fəaliyyət göstərmiş, bir-birinə təsir etmiş, nəhayət, aşığı yaradan tarixi-ictimai amillər gücləndikcə ozan aşığa çevrilmişdir (3, s.8-9).

Beləliklə, ozan-aşıq keçidi mühitin ictimai, siyasi, mədəni, mənəvi faktorlarının məhsulu sayılır ki, bu sırada ozan-aşıq yaradıcılığı ilə yazılı ədəbiyyatın qarşılıqlı münasibətləri də mühüm təsir kimi qeyd olunur. Akademik M.İbrahimov yazır ki, aşiq poeziyası “bir tərəfdən xalq yaradıcılığına bağlanmış, o biri tərəfdən yazılı ədəbiyyata. Həm bununla, həm də onunla qarşılıqlı əlaqə və təsirlə inkişaf etmişdir. Onun kökləri, rüşələri folklordan, xalq yaradıcılığından su içirsə, budaqları, qol-qanadı həmişə yazılı ədəbiyyatla qovuşur, ona təsir edir və ondan qüvvət alır” (4, s.12).

Göründüyü kimi, qəhrəmanlıq dastanlarının bir qisminin məhəbbət dastanlarına transformasiyası çox geniş amillərlə şərtlənir. Qeyd etmək istərdik ki, burada təsəvvüf amili də mühüm rol oynayır. Ona görə ki, türk təsəvvüfçüləri islamı türklərin ana dilində yaymışlar və onlar bunun üçün ozan-aşıq sənətindən məharətlə istifadə etmişlər. Təsəvvüfi irfani cərəyanlarının çox sürətlə artması, təsəvvüfi dünyagörüşün mədəniyyətin, idrak və fəlsəfi düşüncənin başlıca laylarından biri olması yazılı ədəbiyyatı, o cümlədən aşiq sənətini çox güclü təsirə məruz qoydu. Bədii yazılı düşüncə özünün ədəbi obrazları olan Aşıq-Məşuq kompleksini yeni irfani düşüncə layından çox sürət və coşğunluqla keçirməyə başladı. Ədəbi obrazlar irfani dəyər daşımağa, məhəbbət ilahi məhəbbətin rəmzi kimi tərənnüm edilməyə başladı. Bu, aşiq sənətində də belə oldu. Təsəvvüfi dünyagörüşün kütlələr içərisində aşiq sənəti vasitəsi ilə yayılması, o cümlədən təsəvvüfi-irfani düşüncənin aşiq sənətinə sürətlə nüfuzu ozanı aşığa çevirdi.

Qəhrəmanlıq dastanlarındakı “qəhrəmancasına elçilik” motivi süjet sistemi kimi məhəbbət dastanlarında buta elementlərinə transformasiya

olunur. Buta məhəbbət dastanlarında formasından asılı olmayaraq, mütləq süjet hadisəsinə çevrilir və müxtəlif semantik qatlar şəklində qurulur. Bu mənada buta bir tərəfdən sevgilini bildirir, o biri tərəfdən Allahı simvolizə edən obrazdır, başqa tərəfdən dastan qəhrəmanının əldə etməyə çalışdığı dəyər – kosmik dəyərdir. Bütöv süjet butaya çatmaq şəklində qurulur. Haqqa aşılıq butadan başlanır. Nə qədər ki, buta yoxdur, haqqa aşığı da yoxdur. Butavermə ilə qəhrəman “haqqa aşığı”na çevrilir. Əgər bütöv mətn boyu qəhrəman özünün haqqa aşığı olduğunu sübut etməyə çalışsasa, bu sübutda məqsəd butaya çatmaqdadır. Başqa sözlə, butaya qovuşmaq üçün “haqqa aşığı” olmaq lazımdır. “Haqqa aşığı” bir statusdursa, “buta” bu statusu şərtləndirir. Bu mənada buta bir simvol – semantem kimi səbəb, haqqa aşılıq nəticə mövqeyindədir. Əslində, haqqa aşılıq birtərəfli – Allaha yönəlmiş epikpotensiyadır. Buta semantemi ilə həmin potensiya bitkinlik şəklini alır. Haqqa aşılıq – buta (qəhrəman və sevgili).

Haqqa aşılıq təsəvvüf davranışı kodudur. Yəni qəhrəman haqqa – Allaha aşıqdır. Onun aşılıq Tanrıdan gəlir. Buta isə həmin Tanrının bir-başla epik obrazıdır. Yəni burada məcazi planda görüntü obrazı olan Sevgili, təsəvvüfi-simvolik planda Allahın obrazı – butadır.

Məhəbbət dastanlarının Total Mətn işarəsi həm də haqqa aşılıqdır və bu təsəvvüf davranış kodudur. Buta vahidi isə bir element kimi milli mədəniyyətin milli eposun öz faktıdır. Buta dastan mətninin ən arxetipik səviyyələrində arxaik formaları ilə mövcuddur. Butanın dastanda funksional dinamika, epik hərəkət, süjet məntiqi və s. əsası olması onu struktur-semantik müstəvidə mütləqləşdirməyi olur. Bu isə buta – qız, sevgili elementini həmin kompleks baxımından müəyyən semiotikliyə - işarəviliyə daxildir.

Məhəbbət dastanlarında butavermə qəhrəmanların bir-birinə buta verilməsindən yox, qəhrəmanların doğuluşundan başlanır. Bu baxımdan buta epik-semantik kompleksi indiyədək şərh olunduğu kimi, təkcə məhəbbət semantemi yox, eləcə də doğuluş semantemidir.

Məhəbbət dastanlarının süjet strukturu şərh olunarkən buta hadisənin doğuluş süjetindən sonra gəldiyi göstərilir. Bu, ilk baxışdan, doğrudan da, belədir. Çünki qəhrəmanlar adi olmayan yolla (dərvişin və b. köməyi ilə) dünyaya gəlir, böyüyür və sonra onlar bir-birinə buta verirlər. Biz isə bu qənaətdəyik ki, məhəbbət dastanlarında buta epik-semantik kompleksi təkcə butavermə motivi ilə məhdudlaşmır. Əslində, bu poetik kompleks dastanın strukturunu bütün diskret (semantik kəsiklər) istiqamətlərindən çevrəlayir. Yəni buta kompleksi dastanın bütün inkişaf istiqamətlərində var. Bu mənada buta kompleksi dastanın strukturunu bütövlükdə əhatə edir. Məntiqi baxımdan buta kompleksinin başlanğıcı və sonu ilə dastanın süjet strukturunun başlanğıcı və sonu üst-üstə düşür. Yəni buta kompleksi dastanda doğuluş süjetindən başlanır.

Butavermə motivində Dərviş-Ağa-Şah Mərdan-İmam Əli qəhrəmanları bir-birinə buta verir. Doğuluş süjetində də qəhrəmanları bir övlad olaraq məhz həmin dərviş valideyinlərinə buta verir. Başqa sözlə, butavermə təkcə sevgi vermə, məhəbbət taleyi vermə deyil. Butavermə ümumiyyətlə, sakral qüvvələr tərəfindən müsbət dəyərin verilməsidir.

Hələlik dərviş kimi tanıdığımız bu obrazın dastan mətnində iştirakı axıradək davam edir. Çünki o, sakral dünyanın nümayəndəsidir. Dərvişin dastandakı iştirakının öyrənilməsi, əslində buta elementinin semantikasını aydınlaşdırmış olur. Sxematik planda nəzərdən keçirmə göstərir ki, dərviş oğlan və qızı valideyinlərinə buta verir. Butavermə motivində o, oğlan və qızı bir-birlərinə buta verir. Həmin dərviş qəhrəmanları ölümdən qurtarır, neçə günlük yolu onlara “bir göz qırpımında” qət etdirir.

Aşiqin qəlbini “İlahidən gələn sözlə” doldurur (onu deyişmələrdən qalib çıxarır) və nəhayət, onları bir-birmə qovuşdurur. Demək, buta epik-semantik kompleksi qəhrəmanların doğulmasından başlanır və butavermə elementi də içərisində olmaqla dastanın bütöv strukturunu əvvəldən sonadək çevrələyir. Bu mənada məhəbbət dastanlarının struktur işarəsi, doğurdan da, buta elementidir.

“Tahir-Zöhrə” dastanında butavermə motivi, yəni qızla oğlanın bir-birlərinə buta verilməsi yoxdur. Əslində bu, zahirən belədir və dastanın epik məntiqinin əsasında duran “haqq aşıqlıyı” – təsəvvüfi davranış kodu burada butavermənin başqa forması ilə şərtlənir. Bu da öz növbəsində buta elementinə yeni gözlə baxmağa imkan verir. Doğuluş süjetində gördük ki, Tahir və Zöhrə hələ dünyaya gəlməmişdən qabaq valideyinlər tərəfindən bir-birinə ad edilir. Bu, göbəkkəsmədir. Yəni bunların bir-biri ilə evlənmələri üçün söz verilir. Həmin sözü pozmaq olmaz. Bu isə öz növbəsində göbəkkəsməni butavermənin həm dastan motivindəki variativ ekvivalenti, həm də onun gerçək əsası kimi qəbul etməyə imkan verir. Doğurdan da, həyatda butavermə olmur. Göbəkkəsmə isə var və göbəkkəsmə nişanlı olmaq ilahi təqdir kimi qəbul olunur. Sosial şüur onu təbii hadisə kimi qəbul edir və onun əleyhinə gedilməsini qeyri-təbiilik sayaraq qəbul etmir. Necə ki, bütün dastanlarda butalar, göbəkkəsmələr bir-birinə qovuşur (bəzi xüsusi semantik hallar istisna olunmaqla). Əmioğlu ilə əmiqızının kəbinin göylərdə kəsilməsi haqqında hətta bu gün belə şüurlarda yaşayan fikirlər göbəkkəsmə nişanlanmanın etnik-mədəni şüur tərəfindən butaverməyə bərabər tutduğunu göstərir. Bu isə hər iki halı eyni bir semantik sıraya salmaqla, onları eyni bir sakral fenomenin müxtəlif formalı təzahürləri kimi qəbul etməyə gətirir.

Butavermə motivi qəhrəmanın doğuluşu motivindən ayrı təsəvvür olunmur. Əslində istər doğuluş, istərsə də butavermənin hər ikisi məhəbbət dastanlarında bir-biri ilə işarə baxımından bağlı motivlərdir. Onların əlaqəsinin məhz işarə səviyyəsində olması bu motivləri mətnin struktur

tədqiqi baxımından semiotik vahidlər kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir. Bunun belə olduğu ondan görünür ki, məhəbbət dastanlarının başlıca kütləsində əgər gələcək Aşıq-Məşuqların doğuluşu təsvir olunursa, onda onlar gəbəkkəsmə nişanlanırlar. Bu halda qəhrəmanların bir-birinə verilməsi olur. Beləliklə, doğuluşu və onunla bağlı gəbəkkəsmə nişanlanmanın olub-olmaması butavermə motivinin olub-olmamasının işarəsi kimi çıxış edir.

Prof. M.Həkimov məhəbbət dastanlarımızdakı butavermə hadisəsinin yuxu ilə bağlı tərəflərini elmi şəkildə araşdırmağa cəhd etmiş və butanın fizioloji əsası olduğu qənaətinə gəlmişdir.

Türk alimi Umay Günayın aşiq şeri ənənlərində rəya motivinə həsr olunmuş tədqiqatında qəhrəmanların qeyri-adi mənəvi gücü, haqlı olaraq, haqq vergisi ilə əlaqələndirilir və aşıqların saz-söz, hikmət, müdriklik, hazır-cavablıq qabiliyyətləri buta – haqq vergisinin ifadəsi kimi (buta elementinin dastanda ifadə – gerçəkləşmə planı – M.C.) realizasiya olunur (50, s.49).

Butanın tarixi əskilərdən gəlir. Qəhrəmanın sevgilisi sakral dünyaya mənsub olur. Oğuzun arvadlarının heç birisi yer qızları deyildirlər. Eləcə də arxaik mətnlərdəki sevgili-qızların əksəriyyəti (xüsusilə sehirli nağıllarda) qeyri-adi qızlardır. Bu baxımdan arxaik mətnlərdəki sevgililər qəhrəmanların deyikliləridir. Bu deyikli-nişanlı sonralar məhz təsəvvüfi-irfani zəmində buta-sevgiliyə çevrilir və bunun da əsasında haqq aşıqlığı durur. Məhəbbət dastanlarımızın əksəriyyətində Məşuqə obrazı təsəvvüfi təsəvvürlərdəki Məşuqə - Allahın təcəllası olan bir obrazdır.

Məhrum mifoloq M.Seyidov butanın ağacla bağlı semantikasını haqlı olaraq türk mifoloji mətnlərindəki dünya ağacı ilə əlaqələndirir. O yazır ki, butanın “qönçə”, “şüvül”, “şaxələnmə” mənaları onu istər-istəməz ağac, bitki mifi ilə bağlayır. Buta, əsasən, yazla bağlı qönçə, şaxələnmə, artımdır.

Göründüyü kimi, aşiq ədəbiyyatında buta geniş tədqiq perspektivlərinə malik bir sistemdir. Bu sistemdə aşığın haqq aşıqlığına çevrilməsi bir çox mətləbləri simvolizə edir. Bizcə, aşığa, aşiq sənətinə müqəddəs kimi, Tanrı payı kimi baxılması da burada mühüm rol oynamışdır.

Ədəbiyyat:

1. Təhmasib M.H. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər). Bakı: Elm, 1972, 399 s.
2. Суразаков С.С. Алтауский героический эпос. Москва: Наука, 1985, 255 с.
3. Paşayev S. Azərbaycan folkloru və aşiq yaradıcılığı. Bakı: ADU nəşriyyatı, 1989, 87 s.
4. İbrahimov M. Aşıq poeziyasında realizm. Bakı: Elm, 1966, 98 s.
5. Umay Günay. Aşık Şiiri. Geleneyi və rüya Motivi. Ankara: 1993, 304 s.

Elxan MƏMMƏDLİ**GÖRÜŞÜMÜZ BAŞ TUTMADI**

Onlar saz meydanında eyni vaxtda parlağa başladılar. Üçü də eyni yaşda, üçü də möcüzəli barmaqları ilə saz ifaçılığımıza şöhrət gətirənlərdən oldular. Tovuz elinin Əlimərdanlı kəndindən Xanlar Məhərrəmovla Əli Quliyev, bir də Borçalıdan Gülabı Xındı Məmməd oğlu. Bu il hər üçünün də 60 yaşı tamam olur. Onlardan ikisi bizimlə bir sıradadır. Ömürləri uzun olsun. Xanlarsa əbədiyyətə qovuşub. Yeri behişt olsun. Düz 12 ildir ki, Xanlarsız qalıb Ana sazımız. Bu müddət ərzində dönə-dönə Xanlara həsr olunmuş xatirə gecələrində iştirak etmişik. Anadan olmasının 50 illik yubileyinin iştirakçısı olmuş, həm də ürək sözüümüzü demişik. Xanların fiziki yoxluğu müddətində Azərbaycan tele-radio məkanında ölməz sənətkarımız və yaxın dostumuzla bağlı bir sıra verilişlərin iştirakçısı, bəzilərinin isə müəllifi olmuşuq. Xanların sənətdə yoxluğunu hiss edənlərdən biri kimi, onun şəxsində nələri itirdiyimizi düşünüb dərk etdikcə ötən xatirələr bir kino lenti kimi gözlərim önündən çəkilmir.

Xanlar bir istedadlı gənc kimi hələ erkən yaşlarından məşhurlaşmışdı. Saz-solo ifaçılığında Ədalət Nəsimovun ecazkar üslubunu özlərinə nüsxə götürən Xanlarla Əli cütünü bir neçə il bu yöndə, bu üslubda məclislər dolaşdılar. Yetmişinci illərin əvvəllərində hər iki gənc ifaçının istedadı, qavrama bacarıqları, saz havacatlarını şövqlə ifa etmələri elə bilirəm heç kəsin xatirəsindən silinməyib. Təxminən 30 il sənətdə axtarılda olan Xanlar Məhərrəmov ömrünün son 15-20 ilində saz ifaçılığında öz dəst-xəttini qoymağa daha çox səy göstərirdi. Xanların həmişə özünün də etiraf etdiyi kimi, aşiq Əmrahla yüksək zirvəyə qalxan, Ədalət Nəsimovla dünyada məşhurlaşan saz-solo ifaçılığında əvvəlkilərdən bəhrələnmə nə qədər vacib olsa da, hökmən onlardan fərqlənmək, nəse bu sənətə yeniliklər əlavə etmək, öz fərdi üslubunu yaratmaq da lazım idi. Bu şərəfli işi nə yaxşı ki, Azərbaycanda Xanlar Məhərrəmov, Borçalıda isə Gülabı Xındı Məmməd oğlu yerinə yetirə bildilər. Bununla da saz ifaçılığı sahəsində özlərini təsdiq etdilər. Xanlar Məhərrəmovun vaxtsız ölümü araya düşsə də belə, o, bu sahədə az iş görmədi. Nə yaxşı ki, Xanlar vaxtında öz ifalarını lentə aldıra bildi. Bu gün onun Azərbaycan radiosunda

qorunan onlarca ifası əsil sənət nümunəsi kimi dinləyicilərimizin estetik zövqünü oxşamaqda və formalaşdırmaqdadır.

Bir qədər əvvəldə qeyd etdiyim kimi, Xanlar Məhərrəmov ifaçılığı birbaşa Ədalət Nəsimovun sənət çeşməsindən güc almışdı. Həqiqət də budur ki, saz-söz xiridarları bu gün də Xanları Ədalət Nəsimovun yetirməsi, layiqli davamçısı hesab edirlər. Təbii ki, biz də elə hesab edirik. Ancaq onu da deməyi özümüzə borc bilirik ki, Xanlar Məhərrəmov başqaları kimi saz-solo ifaçılığında Ədalətin kölgəsində qalmadı. Və nə yaxşı ki, Xanlar bir müddət keçdikdən sonra saz ifaçılığında fərqlənə bildi, öz yolunu, üslubunu müəyyənləşdirdi, bir sözlə saz-solo ifaçılığında Xanlar kimi özünü sübut elədi. Mən böyük məmnuniyyətlə Xanlar Məhərrəmovun Azərbaycan radiosunda bu gün qorunub saxlanan “Köhnə ürfanı”, “Aran gözəlləməsi”, “Qaraçı” və “Baş Saritel” havalarını yada salmaq istərdim. Saz aşığı bu havalarda Xanların nələrə qadir olduğunu xatırlamaya bilməzlər. Bu havalar sırasında heç şübhəsiz “Aran gözəlləməsi” və “Baş saritel” havaları Xanların qeyri-adi möcüzə yaradan istedadından xəbər verir. Heç təsadüfi deyil ki, Xanların bu qeyri-adi istedadını nəzərə alıb onun ifa etdiyi “Baş saritel” və “Aran gözəlləməsi” havalarını Azərbaycan radiosunda 15 ildən artıq hazırlayıb efirə verdiyim

eyni adlı musiqili verilişlərimə başlıq seçdim. Və bu, dinləyicilər tərəfindən də böyük rəğbətlə qarşılandı.

... Xanlarla şəxsi tanışlığımız xalq şairi, hər ikimizin dostu Zəlimxan Yaqub vasitəsilə olmuşdu. Bugünkü kimi yadımdadı. Zəlimxan Yaqubun Bakının Yasamal çökəkliyində Qanlı gölün kənarında ikiotaqlı bir mənzili vardı. Bu evə kimlər gəlib-gətməzdi. Adlarını çəkəsi olsam şübhəsiz ki, bir neçə səhifəyə sığmaz. Belə xoş günlərin birində Zəlimxan özünün çoxdankı dostu Xanlarla məni tanış etdi. Elə həmin vaxtdan etibarən uzun illərin dostu, tanış kimi Xanlarla ünsiyyətimiz başladı. Tovuzda və Bakıda dönə-dönə görüşlərimiz oldu. Onun cazibədar sənəti və ondan da geri qalmayan şəxsiyyəti, sədaqəti və dostluğu məni də özünə möhkəm çəkmişdi.

Ancaq onunla sıx-sıx ünsiyyətimiz və təmaslarımız Xanların Bakıya köçüb gəlməsindən sonra yarandı. Dəfələrlə Badamdardakı evlərində olub həyat yoldaşı Xəzəngül xanımın hazırladığı ləziz təamlardan çox dadmışam.

Xanların məclisində olmaq başqa bir zövq aləmini təmin edirdi. Hər aşiq, hər sənətkar onun məclisini apara bilməzdi. Xoşbəxtlikdən bir neçə dəfə onun iştirakı ilə belə məzmunlu, həm də yadda qalan məclislərdə olmuşam. Xanların meydangirliyi, zəngin aşiq poeziyamıza bələdliyi, qeyri-adi saz ifası, pəs, şirin, həm də məlahətli səsi dinləyiciləri valeh edərdi.

Xanlar da məclisdə ustadı Ədalət Nəsimov kimi heç vaxt dayaz, səviyyəsiz sözlərə yer verməzdi. O da Ədalət Nəsimov kimi söz xiridarı idi. Nə oxuyardı, əlasından oxuyardı. Dinləyici və tamaşaçını ovsunlaya bilərdi. Hər hansı bir hava üstündə oxuduğu sözü ifasına müqabil aydın tələffüz edərək öz şirin-şəkər nitqiylə cılalayardı. Özü kimi sazı da, sənəti də əzəmətli idi.

Xanlarla keçirdiyimiz bir toy məclisini heç vaxt unuda bilmirəm. 1997-ci il yayın ortaları idi. Məni də bir neçə dostumuzla birlikdə Gədəbəyin İvanovka kəndinə ziyalı dostum Qulu Quliyev yaxın qohumlarının toyuna dəvət etmişdi. Və xahiş etmişdi ki, o vaxtlar çox gümrah olan 98 yaşlı atası Hacı Məhəmməd Hacı Qulu oğlunun xahişi ilə toya sənətkar kimi Xanlar Məhərrəmovla Telli Borçalını da dəvət edir. Təbii ki, Qulu müəllimin xahişini Xanlara çatdırdım və telefon vasitəsi ilə onları çağırdım. Bir sözlə, bu toy səfərimiz baş tutdu. Özü də necə baş tutdu?!

Bakıdan fərqli olaraq əksər rayon və kəndlərimizdə toy şənliyi saat 11-də, 12-də, uzağı saat 13-də başlayır. Həmin gün bu toy saat 11⁰⁰-də başladı. Demək olar ki, toy daha çox bayram əhvalını xatırladırdı. Bütün İvanovka kəndi sevinc içində idi. Məclis başladı. Xanlar öz musiqiçi

dəstəsi ilə (qarmon, nağara, balaban, qoşa nağara, sintezator və təbii ki, saz) yerini tutdu. Bu zaman gözləmədiyim halda dostum Qulu mənə yaxınlaşıb əvvəlcədən razılaşmadığımız halda toyun tamadlığını mənə həvalə etdi. Təbii ki, dost sözündən çıxma bilməzdim. Toyu bacardığım qədər öz ölçü-biçisində apardım. Açığını deyim ki, Xanlarla dəfələrlə məclislərdə olsam da (o, sənətkar, mən iştirakçı kimi), bu dəfəki Xanlar özgə bir Xanlar idi. Xoşbəxtlikdən Azərbaycan radiosunda “Gözəlləmə” və “Sarıtıl” verilişlərini apardığımdan hara gedirdim səs yazan cihazı da özümə aparırdım. Bu gün də həmin cihaz mənimlə idi. Məclisimiz başlayan kimi səs yazan cihazın düyməsini basdım. Həmin gün nə az, nə çox, düz üç saat Xanların və Tellinin ifalarını yazıya aldım. Və həmin səs yazısı bu gün Xanlarla bağlı tək bircə günümü əks etdirən qiyməti ölçüyəgəlməz yadıgardır mənim üçün.

Xanlardan bu günümüə ərməğan qalan həmin səs yazısında onunla bir neçə dəfə rədif və qafiyə üstündə dəyişmələrimiz də yer tapmışdı. Xanlar biləndə ki, söylədiyim şeirlərin böyük əksəriyyəti öz yaradıcılığımın məhsuludur, bir qədər məni məzəmmət də elədi ki, niyə əvvəllər mənim bu şeirlərimdən xəbəri olmayıb. Həmin andaca əlüstü bir neçə gəraylı və qoşmalarımı yazıb ona verdim. Söz verdi ki, Bakıya qayıdanda həmin şeirlərimi öz ifasında lentə yazdıracaq.

Həmin məclisi çox yüksək səviyyədə başa vurduq. Bakıya qayıtdıqdan sonra bir neçə dəfə Xanların evində Xəzəngül bacının çox peşəkarlıqla hazırladığı üstü beçəli neçə dəfə xəngəlini yedik, bir-birimizin şənlinə sağlıqlar dedik.

Günlərin bir günü Xanlar yenə mənə zəng edib dedi ki, həftənin birinci günü radioya gələcək və musiqi şöbəsinin baş redaktoru Hacı müəllimi də, məni də gəlib evlərinə Xəzəngül bacının xəngəlinə qonaq aparacaq. Onu da dedi ki, “dostu görmək üçün gül bəhanədi”, – səs yazan cihazını da götür. Gədəbəydə verdiyin şeirlərini əzbərləmişəm. Onları da lentə yazarsan. Beləcə danışdıq, razılaşdıq.

Danışığımız həftənin beşinci gününə təsadüf edirdi (yəni cümə gününə). Səhəri, saat 10 olardı, ya olmazdı, bu vaxt dostumuz Zəlimxan Yaqub ağlaya-ağlaya mənə zəng eləyib bildirdi ki, aşıq Xanlar qəflətən vəfat eləyib. Mən Semaşkodayam. Sən birbaşa evlərinə get.

Yaxşı yadımdadır, bu anda aşıq Altay da nə işdən ötrüsə bizə gəlmişdi. Bu bəd xəbəri eşidən kimi bir maşına əyləşib Badamdara yola düşdük. İnana bilməzdik ki, Xanlar kimi bir sənətkar dünyasını belə vaxtsız dəyişsin. Amma fələyin işinə kim qarışıb ki, biz də qarışaq. İtirdik onu, isti bədənini soyuq torpağa tapşırıb geri döndük. Hamımızın gedəcəyimiz

yolu Xanlar bizdən qabaq getdi. Özü getdi, cismi getdi, ruhu və əbədi sənəti bizə və bizdən sonrakılara qaldı.

“Mansırı” havasının müşayiəti ilə onu torpağa tapşırdıq. Onda Xanların 48 yaşı vardı. Bu gün Xanlar 60 yaşındadır. Onsuz onun ad gününü, doğum gününü qeyd edirik, bu, borcumuzdur. Bizdən sonra da Xanların doğum günlərini keçirəcəklər. Qoyub getdiyi sənəti onu unudulmağa qoymayacaq. Ancaq bilmirəm mənim Xanların ölümü münasibətilə aşıq Ədalət Nəsimova üz tutub yazdığım aşağıdakı şeirim qalacaqmı sabaha.

ƏDALƏT QAĞA

Bir Xanlar yetirdin saz aləmində,
Necoldu, necoldu, Ədalət qağa.
Təbiblər, loğmanlar çarə bulmadı,
Gec oldu, gec oldu, Ədalət qağa!

Məşuq sitəm gördü öz aşiqinnən,
Qələm ayrı düşdü söz aşiqinnən,
Niyə zalım fələk saz aşiqinnən
Öc oldu, öc oldu, Ədalət qağa!

Sən ey saz bağının mahir bağbanı,
Nazını çəkdiyin o Xanlar hanı?
Qopdu birdən-birə Nuhun tufanı,
Bizimlə kəc oldu, Ədalət qağa!

Ruhun şad olsun, Xanlar! Allah sənə rəhmət eləsin! Biz də bu yoldan keçəsiyik.

Mehparə SULTANOVA**AMERİKANI VALEH EDƏN AŞIQ MUSIQİSİ*****Və ya 40 il gizli qalan hadisə necə açıldı?***

Ötən əsrin 60-cı illərində dünyanın iki fəvqəldövləti - ABŞ və SSRİ arasında münasibətlərin «soyuq müharibə» həddinə çatdığı dövrdə amerikalı alim-folklorşünas Alan Lomaksın Sovet İttifaqına gəlməsi, burada aşiq musiqisini lentə yazaraq uzun illər öz fondunda saxlaması indi çoxlarına qəribə görünə bilər. Amerikalı alim Azərbaycan aşiq musiqisini yazmağa necə müvəffəq olmuşdu? Onun azərbaycanlı aşıqlar və musiqişünas Əminə Eldarova ilə görüşü 40 il sirr olaraq qalıb. 1964-cü ildə baş vermiş və demək olar ki, təfərrüatına belə varmadan hamı tərəfindən unudulan maraqlı bir hadisə 2004-cü ildə oxşar formada təkrarlanır və elə bununla da məsələnin mahiyyəti bəlli olur. Əslində, nə baş vermişdi?

Hadisənin əsl mahiyyəti amerikalı folklorşünas Anna Oldfild tərəfindən açılır. Azərbaycan aşiq musiqisi haqqında elmi iş yazmağı qərara alan Anna Bakıya gələndə ağılına da gəlməzdi ki, onun tədqiqatları maraqlı bir tarixçənin üstünü açacaq. Bu barədə bir qədər sonra. Hələlik Annanın tədqiqatı barədə danışaq.

Anna Oldfild ABŞ-ın Viskonsin Universitetindən götürdüyü dissertasiya işini yazmaq üçün 2004-cü ildə Azərbaycana gəlir. O, Britaniya Şurasının qrant layihəsi əsasında Azərbaycan aşiq musiqisini araşdırmaq üçün iki il Bakıda qalmalı idi. Hər şey ondan başlayır ki, amerikalı alim Əminə Eldarovanın 1984-cü ildə yazdığı «Azərbaycan aşiq yaradıcılığı» kitabını oxuyur və bundan sonra onunla görüşmək istəyir.

Annanın dediklərindən: «Bilirdim ki, Əminə Eldarova məşhur Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun tələbələrindən biri olub, tanınmış musiqişünasdır. Ona zəng edib görüşmək istədiyimi bildirəndə məni böyük iltifatla evinə dəvət etdi. Biləndə ki, Amerikadan gəlmişəm, dedi: «Bilirsiniz, mən artıq bir dəfə aşiq musiqisi ilə maraqlanan bir amerikalı alimlə görüşmüşəm. 1964-cü il idi, Moskvada antropoloq və etnoqrafların VII Ümumdünya Konqresi keçirilirdi. Orada Alan Lomaks adlı gənc amerikalı da var idi. O, bizim aşıqların səsinə lentə yazıb özü ilə Amerikaya aparmışdı».

Bu məlumat Annanın təəccübünə səbəb olur. Necə ola bilərdi ki, SSRİ ilə Amerika arasında münasibətlərin kəskinləşdiyi bir dövrdə Azərbaycan aşiq musiqisini Azərbaycan amerikalı folklorşünasının Azərbaycan aşiq musiqisini dinləmək şansı yaransın və o həmin musiqini

lentə köçürərək Amerikaya aparsın? Lakin ortadakı dəlil - amerikalı folklorşünas Alan Lomaksın, Əminə Eldarovanın və Azərbaycan aşıqlarının səsləri olan lent yazısı - bu yöndə şübhələri tamamilə aradan qaldırdı. Ən maraqlısı isə odur ki, Əminə xanım uzun müddət bu hadisənin təfərrüatından, demək olar ki, xəbərsiz olub.

Alan Lomaksın göndərdiyi bağlama partkoma verilir

İki il bundan əvvəl dünyasını dəyişən Əminə Eldarova sənətsünaslıq elmləri namizədi, aşiq musiqisinin tədqiqatçısı, Bəstəkarlar İttifaqının üzvü olub. Elmi tədqiqatları Azərbaycan aşıqlarının musiqili-poetik terminoloji lüğətinin hazırlanması, ifaçılıq məktəbləri, sazın morfologiyası və s. məsələləri əhatə edib. Azərbaycanda aşiq yaradıcılığını fundamental şəkildə araşdıran ilk qadın musiqişünas olub. Tez-tez beynəlxalq elmi konfranslara dəvət alırdı. 1964-cü ildə Moskvada keçirilən antropoloq və etnoqrafların VII Ümumdünya Konqresi də həmin elmi toplantılardan biri idi.

Annanın dediklərindən: «Əminə xanım mənə dedi ki, Alan Lomaks 1964-cü ilin avqustunda Moskvada tanış olub. Konqresdə təşkil olunan konsertdə azərbaycanlı aşiq Əkbər Cəfərov və balabançı Müseyib Abbasov çıxış ediblər. Onların çıxışı böyük alqışlarla qarşılanıb. Alan Lomaks Əminə xanımın konfransdakı məruzəsini çox bəyənir. Sonra isə ona deyir ki, Aşiq Əkbərin səsinə lentə yazmaq istəyir. Lakin həmin vaxt SSRİ ilə

Amerika arasında münasibətlər yaxşı deyildi. Ona görə də səlahiyyətli şəxslər onlara amerikalılarla geniş ünsiyyət saxlamağa icazə vermirdilər. Əminə xanım bilirmiş ki, Alan Lomaksın istədiyi icazəni almaq üçün çoxlu bürokratik maneələrdən keçməli olacaq. Xoşbəxtlikdən Lomaks hazırlıqlı idi və Əkbərlə Müseyibin ifası başlayan kimi maqnitofonunu işə salıb, onların səsinə lentə yazır».

Bir neçə ay keçdikdən sonra Alan Lomaks Əminə xanıma aşuqların lent yazısının fonogramını göndərüb. Folklorşünas həmin lent yazısına Amerika folklor musiqisini də əlavə etmişdi. Lakin Əminə xanım ehtiyat etdiyindən poçtdan aldığı bağlamı açmır və onu Partiya Komitəsinin katibinə verir.

Maraqlıdır ki, Əminə xanım Amerikadan gələn bağlamı açmasa da, onun üzərində Lomaksın şəxsi imzası və Nyu-Yorkdakı ev ünvanı olan qəbzi 40 il qoruyub saxlayıb. Amma uzun müddət A.Lomaksın kim olduğunu və aşuq musiqisinə göstərdiyi marağın səbəbləri Əminə xanıma məlum olmayıb. Baş verən hadisənin təfərrüatı ilə yanaşı, Alan Lomaksın kimliyini o, yalnız 2004-cü ildə Annadan öyrənə bilir.

Qeyd edək ki, A. Lomaks ABŞ-ın tanınmış folklorşünas-alimi və musiqi kolleksiyaçısı olub. 2002-ci ildə dünyasını dəyişib.

Lent yazısının axtarışı və xoş təsadüf

Əminə xanımın dedikləri Annaya elə təsir edir ki, o, Lomaksın Əminə xanıma göndərdiyi həmin lent yazısını axtarmağa başlayır. Elə bu arada, 2005-ci ildə etnomusiqiçi Teodre Levin Bakıya gəlir və bu səfər sözügedən lent yazısının tapılmasına mühüm bir vəsilə olur.

Folklorşünas hesab edir ki, bunun özü də ona taleyin verdiyi böyük şans idi: «2005-ci ildə etnomusiqiçi Teodre Levin bir sıra lent yazıları seriyası üzərində işləmək üçün Bakıya səyahət etmişdi. Biz Azərbaycan musiqisi barəsində söhbət edərkən o, mənə bir CD bağışladı. Dedi ki, bu, Alan Lomaks tərəfindən yazılan və onun arxivində saxlanılan lent yazısıdır.

Mən ona aparacağım araşdırma ilə bağlı danışanda xeyli təəccübləndi. Ağlıma gələn ilk insan Əminə xanım oldu və elə ilk fürsətdə CD-ni ona apardım. O, CD-yə diqqətlə qulaq asdıqdan sonra təəccüb içində soruşdu: «Bu, mümkündürmü?».

Əminə xanım həmin CD-nin 1964-cü ildə Moskvada Alan Lomaks tərəfindən yazılmış lent yazısı olduğunu təsdiq edir. Həmin lent yazısında Əminə xanımın Alanın suallarına verdiyi cavablar da əks olunmuşdu. Amma hiss olunurdu ki, amerikalı folklorşünas ən çox Əkbər Cəfərovun

ifasından təsirlənib və tərcüməçiyə deyirdi: «Əkbər Cəfərova deyin ki, onun səsi mənim həyatda eşitdiyim ən gözəl səsdır».

Böyük işin uğurlu sonluğu

Axtardığını əldə etdiyinə tam əmin olduqdan sonra Anna CD-lərin nüsxələrini Azərbaycan Dövlət Milli Səsyazma Arxivinə təqdim edir. Lakin onu bir hissə rahat buraxmır: Əkbərlə Müseyibi tapmaq və həmin səs yazıları olan kaseti onlara təqdim etmək istəyirdi.

Amerikalı qadın elə bu niyyətlə 2005-ci ildə sənətçilərin doğma yurduna, Tovuzə yola düşür. Tədqiqatçıya məlum olur ki, Əkbər Cəfərov 1990-cı ildə dünyasını dəyişib, Müseyib Abbasov isə sağdır. Müseyibin evinə gedən Anna həmin kaseti də götürür. Anna deyir ki, sənətçinin ailəsi onları görəndə çox təəccüblənir: «Həmin vaxt Müseyibin 70 yaşı var idi. Gəlməyimizin səbəbini izah edəndə o, dərhal Alan Lomaksla 1964-cü ildə olan görüşünü xatırladı. Mən maqnitofonu işə saldım və Aşıq Əkbərin səsini eşidəndə Müseyibin gözləri yaşla doldu. O, bizə Azərbaycanın bütün bölgələrində Aşıq Əkbərlə birlikdə olan çıxışları haqqında danışdı. Onlar 30 ilə yaxın birgə çıxışlar ediblər. 40 il yaşı olan lent yazısını dinləyən Müseyib bizi əmin etdi ki, bu səs onlara məxsusdur».

Bununla da, Anna Oldfild başladığı işi uğurla başa çatdırır. Bu hadisə əslində, həm tarixi nöqteyi-nəzərdən, xalqların bir-birinin mədəniyyətlərinə bəslədiyi hörmətin nümunəsi olaraq, həm də Azərbaycan aşıq musiqisinin tanınması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Digər yandan, sözügedən lent yazısı «soyuq müharibə» tarixinin bir parçasıdır. Amerika ilə SSRİ arasında münasibətlərin yüksək həddə çatdığı bir vaxtda Azərbaycan aşıq musiqisinin timsalında iki ölkənin mədəniyyəti arasında bir körpü yaranmış, mədəniyyətlərin qovuşması baş vermişdi. Azərbaycan musiqisi o zaman düşmən hesab edilən bir ölkənin sərhədini keçə bilmişdi. Bu isə zamandan və münasibətlərdən asılı olmayaraq, bir xalqın digərinin musiqisinə bəslədiyi hörmətə gözəl nümunədir.

Nəhayət, burada diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də odur ki, ötən əsrin 60-cı illərində amerikalı folklorşünas Alan Lomaksın başladığı işi neçə illər sonra elə onun həmyerlisi, amerikalı tədqiqatçı Anna Oldfild başa çatdırır. Bu illər ərzində Azərbaycan aşıq musiqisinin dünyada, o cümlədən Amerikada tanınması, təbliği imkanları da artır. Sözsüz ki, Azərbaycan aşıq musiqisi sənətinin YUNESCO-nun qeyri-maddi mədəni irs Siyahısına daxil edilməsi bu imkanları daha da genişləndirəcək.

SAZIN DOSTU, SÖZÜN DOSTU

“ƏDƏBİYYATIMIZ HƏMİŞƏ SAZLA BAĞLI OLUB”*Müsaibimiz folklorşünas alim İslam Ələsgərdir.*

- *İslam müəllim, siz sadəcə olaraq sazımızın vurğunu olan bir ziyalı deyil, həm də aşiq sənətinin araşdırıcısı və yorulmaz təbliğatçısı, Aşiq Ələsgər ocağının nümayəndəsisiniz. Saz sizin üçün nədir?*

- Saz Azərbaycan ədəbiyyatının və mədəniyyətinin ən qədim özəlliklərini özündə əks etdirən gözəl bir vasitədir. Sazda könül istəyən hər nə desən tapmaq olar. Saz könülləri oxşayır, könlüdən könlüə yol açır. O, elə bir musiqi alətidir ki, heç nə ilə əvəz etmək mümkün deyil. Saz böyük dahilər yetişdirib. Böyük şairlər çox zaman öz şeirlərini sazın havasına oxuyublar, ona görə də onların şeirləri əbədiyyət qazanıb. Sazın səsi heç zaman susmayıb və susmayacaq. Dünya durduqca saz yaşayacaq və öz qiymətini alacaq.

- *Yeri düşmüşkən, Azərbaycan ədəbiyyatında sazın nə kimi rolu var? Ədəbiyyatımızda onun yeri necə görünür?*

- Adətən sazda qoşma, gəraylı, divani, təcnis və s. oxunur. Bu şeirlərin yazılması hələ məsələnin bir tərəfidir. Oxucunun həmin şeiri qəzet və kitabdan oxuması ilə aşığın ifasında dinləməsi arasında böyük fərq var. Aşığın ifasında həmin şeirlər dinləyiciyə xüsusi zövq verir.

- *Əgər bizim sazımız olmasaydı bu, ədəbiyyatımıza necə təsir edərdi?*

- Sazın yeri mütləq görünərdi. Ədəbiyyatımız həmişə sazla bağlı olub. Ən görkəmli şairlərimiz şeirlərini daha çox aşiq şeiri üslubunda yazıblar. Üstəlik ustad aşıqlarımız da gözəl ədəbiyyat nümunələri yaradıblar.

- *Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, siz məşhur ustadımız Aşıq Ələsgərin nəvəsi və eyni zamanda folklor araşdırıcısısınız. Bu baxımdan aşıq sənətinin bu günü ilə bağlı sizin fikirlərinizi bilmək maraqlı olardı.*

- Bu gün saz çalanlar sayca çoxalıb, keyfiyyət isə azalıb. Əvvəllər bir ustad aşığın eyni vaxtda 5-6 şeyirdi olardı. Ələsgər bir şeirində deyir ki, “on iki şeyirdim işlər hər yana”. Onun bəlkə də 12 yox, 20 şeyirdi vardı. İndiki aşıqların çoxusu isə radio və televiziyaadan eşitdiyi havaları kassetlərə qulaq asmaqla “öyrənir” və deyir ki, mən aşığam. Belələrinə aşıq demək olmaz. Aşıq gərək klassiklərdən tutmuş müasir şairlərimizə qədər şeirlərini bilsin, “bilmirəm” kəlməsini dilinə gətirməsin. Bəzən məclisdə aşığa deyəndə ki, məsələn, Qurbaninin, yaxud Abbas Tufarqanlının filan şeirini oxu, cavab verir ki, bilmirəm.

Eyni zamanda aşıqlar gərək dastanlarımızı mükəmməl bilsinlər. Amma indiki aşıqların çoxu dastanları bilmir. Bu isə aşıq üçün böyük qüsurdur. Bir də görürsən ki, sazda 1-2 hava çalmağı öyrənib televiziya ekranlarına çıxırlar ki, mən də aşığam.

- *Çox doğru buyurdunuz ki, bu gün saz çalanlar çoxalsa da, əsl aşıqlar get-gedə azalır. Sizcə bunun səbəbi nədir?*

- Bəli, bu gün saz çalanlar çox, onlar üçün meydan da genişdir. Amma yuxarıda da dediyim kimi, səviyyə aşağıdır. Kim hansı radio və ya televiziya kanalında istəsə çıxıb çalıb-oxuyur. Əvvəllər aşıq məclisə gələndə ondan əvvəlcə soruşardılar ki, ustadın kim olub. Sonra da hansı dastanları bilməsi ilə maraqlanardılar. İndiki aşıqların çoxu nəinki dastanları, hətta havaların çoxunu belə bilmirlər. Bəzən hətta məclisdə bayağı havalər oxuyurlar. Aşıq mütləq ustada qulluq etməlidir. Bu gün saza maraq çoxalsa da, əsl sənətkarların az olmasının başlıca səbəbi onların ustada qulluq etməmələridir. Keçmişdə aşıq bir neçə il ustada qulluq edə, tam yetişdikdən, ustadından xeyir-dua aldıqdan sonra müstəqil olaraq məclislərə çıxardı. Deyirlər ki, Aşıq Ələsgər şeyirdləri sənətkar kimi tam formalaşana qədər onlara aşıq deməz, adları ilə çağırırmış. Yalnız sənəti tam mənimsədiyinə arxayın olduqdan sonra şeyirdinə aşıq deyər müraciət edərmış. Ustadının onu aşıq deyər çağırması şeyird üçün əlamətdar hadisəyə çevrilər, həmin gün evlərində şadyanılıq olarmış.

- ***Aşıq Ələsgərin şəyirdlərindən onun adına ən çox layiq olanı sizcə kim olub?***

- Aşıq Ələsgərin ən qiymətli şəyirdləri Aşıq Nəcəf və Aşıq Qurban olmuşdur. Eyni zamanda Aşıq Ələsgər ocağında yetişən Aşıq Talıb da onun layiqli davamçısı olub.

- ***Ustad-şəyird ənənəsi bu gün az qala aradan çıxmaq üzrədir. Sizcə bunun səbəbi nədir və boşluğu necə aradan qaldırmaq olar?***

- Bir səbəbi odur ki, bu gün hər əlinə saz götürən asanlıqla efirə və ekrana, konsert salonlarına çıxa bilir və elə bilir ki, bir-iki hava çalırsa, deməli aşıqdır. Öz üzərində məsuliyyət hiss etmir. Eyni zamanda tamaşaçıda, dinləyicidə də aşığa qarşı bir tələb olmalıdır. Əvvəllər tamaşaçı aşığa qarşı olduqca tələbkər idi. Əgər aşıq beş bəndlik bir şeirin bir bəndini oxumazdysa mütləq ona irad tutardılar. Belədə aşıq da öz üzərində məsuliyyət hiss edir, tamaşaçı qarşısında pis vəziyyətdə qalmamaq üçün bütün havaları, şeir və dastanları öyrənməyə çalışırdı. İndi bu tələbkarlıq yoxdur deyə aşıq da istədiyini çalıb-oxuyur, öz üzərində çalışmır.

- ***Bu gün ustada qulluq etmək istəyən şəyirdmi yoxdur, yoxsa şəyird yetişdirəcək ustad?***

- Düzünə qalsa bu gün bir elə ustad da yoxdur, ustada qulluq etmək həvəsində olan şəyird də. Bir-iki hava çalmaqla toylarda pul qazana bilən, efirə asanlıqla yol tapa bilən birinin nəyinə lazımdır ki, ustad yanında vaxtını itirsin.

- ***Bu gün aşıqlar daha çox nəyə diqqət yetirməlidirlər?***

- İlk növbədə bütün saz havalarını çalmağı bacarmalıdırlar. Çox vaxt deyirlər ki, 72 saz havası var. Əslində isə bu, daha çoxdur və aşıqlar çalışmalıdır ki, hamısını ifa etməyi bacarsınlar. Bundan başqa, mən aşığam deyən kəs klassik aşıq şeirini və dastanları mütləq bilməlidir.

- ***Kütləvi informasiya vasitələrində aşıq sənətinin təbliği sizi qane edirmi?***

- Radio və televiziya da aşıqlara yer verilməsi yaxşı haldır. Amma keyfiyyətli çıxışlar azdır.

- ***İslam müəllim, siz böyük ustad aşıqlarla oturub-durmusunuz. Bu gün onlardan kimləri daha çox xatırlayırsınız?***

- Bəli, çox böyük sənətkarlar görmüş, onlarla ünsiyyətdə olmuşam. Aşıq Əsəd və Məhəmməd Rzayev qardaşlarını dinləmişəm. Əmrah Gül-

məmmədov və Kamandar Əfəndiyev kimi böyük sənətkarlar isə dəfələrlə evimdə qonağım olub, ifalarını lentə yazmışam. Çox qiymətli sənətkarlar idilər. Əmrəhin çalğıssından heç yerdə yoxdur. Yaxşı çalanlar var, amma Əmrəhə çatan yoxdur.

- ***Ömrünün doqquzuncu onilliyini yaşayan İslam Ələsgər Aşıq Ələsgəri necə xatırlayır? Gələn il həm də onun anadan olmasının 190 illik yubileyidir.***

- Aşıq Ələsgər mən səkkiz aylıq olanda dünyasını dəyişib, adımlı da o qoyub.

Aşıq Ələsgər elə bir sənətkardır ki, yalnız yubileydən-yubileyə yox, həmişə anılmağa layiqdir. Elə bir məclis olmaz ki, orda Aşıq Ələsgər anılsın. Dəfələrlə onun kitabı nəşr olunaraq oxucuların ixtiyarına verilib. Qarşıdakı yubileyinə gəldikdə isə təbii ki, bu münasibətlə tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

- ***Aşıq Ələsgər ocağı, Aşıq Ələsgərin nəslə Göyçədə bütöv idi, hamı bir yerdə idi. Amma Aşıq Ələsgər dövründə olan qaçqınlıq onun nəslinə də qismət oldu, siz də qaçqın-didərgin həyatı yaşamalı oldunuz. Bu qaçqınlıqdan sonra Ələsgər ocağından onun səviyyəsində olmasa da, istedadların yetişməsinə sizdə ümid varmı?***

- Qaçqınlıq, köçkünlük hər şeyə təsir elədi, o cümlədən sənətə də. Aşıqların çoxu sənətdən uzaqlaşdı. Bu ocaqda şeir deyənlər çoxdur, saz çalmağı da demək olar ki, hamı bacarır. Amma hazırda aşıqlıq edən yoxdur.

- ***İslam müəllim bu sənətin sabahını necə görür?***

- Son vaxtlarda Aşıqlar Birliyinin fəaliyyətində yaranan canlanma, xalq şairi, aşıq sənətini sevən və onu dərinlən bilən Zəlimxan Yaqubun birliyə rəhbərlik etməsi bu sənətin sabahına ümidimizi artırır. Mən inanıram ki, o, bu sahədə dönüş yaradacaqdır.

- Maraqlı müsahibəyə görə təşəkkür edirik.

Müsahibəni apardı: M.Nəbioğlu

Lətif HƏSƏNOV**BORÇALI AŞIQ MUSIQISI İFAÇILIĞI**

Aşıq sənəti sinkretik sənətdir. O özündə bir çox sənət növlərini birləşdirir. Teatrallıq, rəqs və bir sıra sintetik janrlar nəzərə alınmazsa, aşıq sənətində təmsil olunan əsas incəsənət növləri ikidir. Musiqi və ədəbiyyat. Ənənəvi aşıq musiqisi əsasən lirik və epik aşıq mahnılarından ibarət olmaqla yalnız bir musiqi janrının özünəməxsus ifa tərzı və üslubu ilə səciyyəvidir. Daha doğrusu aşıq musiqisi digər musiqi janrları ilə bilavasitə növbəli ifa əlaqəsinə qatılmır. Məsələn, xalq mahnılarının, təsniflərin, oyun havalarının və bir çox milli musiqi nümunələrinin muğamlarla müştərək ifa olunduqları kimi. Daha dəqiq desək aşıq musiqisi milli musiqimizin digər janrları ilə, xüsusilə də, muğamlarımızla zahirən deyil, məhz daxili məziyyətləri, milli-estetik dəyərləri və həmçinin lad-intonasiya əsaslı xüsusiyyətləri ilə bağlanır.

Lakin aşıq ədəbiyyatı öz janr xüsusiyyətlərinə görə aşıq musiqisinə nisbətən daha əhatəlidir. Belə ki, aşıq ədəbiyyatında müxtəlif aşıq şeirləri ilə yanaşı dastan, nağıl, qərəvəlli və digər ədəbi yaradıcılıq nümunələri də təmsil olunur. Bu, bir tərəfdən yaxşı əlamətdir. Aşıqlıq fəaliyyəti üçün ümumən geniş imkanlar yaradır. Lakin qərribə odur ki, aşıq sənətində bəzən bu növlərdən biri yerdə qalanlardan hamısını əvəz etmiş olur. Necə ki, tarixdə olmuşdur. Daha doğrusu bu ədəbi janrlardan birinə bələd olmaq bəzən cəmiyyətdə hətta peşəkar bir aşıq kimi tanınmaq üçün belə kifayət etmişdir. Məsələn, poetik yaradıcılıqdan, şairlikdən tutmuş adi nağıl, qərəvəlli və gülməcə danışmaq bacarığına qədər. Tarix boyu aşıqların adətən ya şair, ya dastançı, ya da dərin hikmət, söz bilicisi və s. titullarla tanınma səbəblərindən biri də məhz budur. Aşıq sənətinin inkişafı tarixində bu tendensiya uzun müddət davam edərək tədricən bütün aşıq bölgələrini əhatə etmişdir. Yalnız XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan aşıq sənətində yeni bir əhval-ruhiyyə, yeni bir nəfəs duyurmağa başlamışdır. Bu, aşıq musiqisinin inkişafı və tərəqqisi istiqamətində bir oyanış, intibah mərhələsinin başlanğıcı idi. Şərq professional musiqisinin inkişafı ilə bağlı olan və ondan bəhrələnən bu tərəqqi prosesi ilkin olaraq məhz Borçalı aşıq mühitində təşəkkül tapmışdır. Bu inkişaf prosesinin Borçalı aşıq bölgəsində intişar etməsi isə heç də təsadüfi deyildir. Burada Tiflis

musiqi mühitinin təsirinin böyük rolu var idi. Belə ki, XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərində Tiflis şəhəri bütün Qafqazda inzibati mərkəz olmaqla yanaşı, həm də bir mədəniyyət mərkəzi idi. Dünyanın bir çox ölkələrindən, o cümlədən də Yunanıstandan, Türkiyədən, İrandan, hətta uzaq Hindistandan belə buraya musiqiçi dəstələri, xanəndə və sazəndələr gələr, təntənəli çıxışlar edər və konsertlər verərdilər. Hətta deyilənlərə görə dahi xanəndəmiz Cabbar Qaryağdıoğlu da «Mahur» muğamını məhz həmin dövrlərdə Tiflis mühitində hind müğənnilərindən götürmüşdür. Bu dövrdə Tiflis şəhəri musiqi ifaçılığının sözün əsl mənasında bir təcrübə və mübadilə meydanına çevrilmişdi. Təbii ki, bu da regionda bir sənət ocağı kimi Borçalı aşiq sənətinə də öz müsbət təsirini göstərirdi.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu təcrübə meydanından müəyyən ifaçılıq norma və dəyərlərinin əxz olunaraq aşiq musiqisinə tətbiq edilməsində bir çox Borçalı aşıqlarının xüsusi xidmətləri olmuşdur. Ümumiyyətlə, aşiq musiqisi ifaçılığının bu və sonrakı mərhələsində Borçalı aşiq sənətində öz zəngin yaradıcılıq fantaziyaları və professional ifaçılıq xüsusiyyətləri ilə fərqlənən dörd böyük sətənkər olmuşdur. Bunlar aşiq Əmrah Gülməmmədov, Aşiq Sadiq Sultanov, Aşiq Məmməd Qəniyev (Xındı Məmməd) və Aşiq Kamandar Əfəndiyevdir. Azərbaycan aşiq musiqisi ifaçılığı tarixində yeni bir mərhələnin əsası da məhz bu dövrdə bu sənətkarlar tərəfindən qoyulmuşdur.

Düzdür, bu dövrə qədər də müxtəlif aşiq bölgələrində musiqi və ifaçılıq sənəti ilə bağlı mövzulara qismən də olsa toxunulurdu. Müəyyən sənət adamları tərəfindən aşıqların ifaçılıq bacarıqları səthi də olsa, müzakirə edilir və az-çox qiymətləndirilirdi. Həmçinin bu dövrlərdə yeni-yeni havalar bəstələnir, nəsilən-nəslə ötürülərək peşəkar aşıqların avazları ilə cilalanır və daha mükəmməl formaya salınırdı. Dövrün, zamanın tələbinə, insanların estetik zövq və ehtiyaclarına uyğun repertuarlar müəyyənləşdirirdi. Lakin istər havaların melodik dəyər zənginliyi, istərsə də ifaçılıq texnikası baxımından aşiq musiqisi və onun ifa tərzii hələ bir qədər sadə və bəsit formada idi. Ən həzin, lirik havalar belə süni pafoslu elementlər, rəqətativ ünsürlər qatılmaqla ifa edilirdi. Müxtəlif ekstazsayağı kortəbii hərəkətlər, etüdlər, yersiz hayqırıqlar, qışqırıqlar aşiq sənətində baş alıb gedirdi. Ənənəvi aşiq sənətinə məxsus təksəzlə özünü müşayiət ənənəsi getdikcə aradan qalxırdı. Qarışıq bəhrli və bu janra meylli bir çox aşiq havaları digər musiqi alətlərinin müdaxiləsi ilə tam ritmləşərək öz orijinal qiyafəsini tədricən itirirdi. Hamı tərəfindən və daha tez başa düşüldüyündən güclü və zil səs amili bir sınaq meyarına çevrilmişdi. Hansı ki, peşəkar musiqi ifaçılığı üçün belə səslər heç yaramaya da bilərdi. Bu cür kortəbii dəyərləndirmələrin izləri bu gün də el arasında qalmaqdadır. Bəzi aşıqların divarda otuzluq lampanı söndürən və ya bir kənddə oxuyanda digər kənddə eşidilən güclü səsə malik olmaları haqqında rəvayətlər buna misaldır.

Aşıq musiqisində mövcud olan bütün bu problemlər məhz Borçalı aşıq sənətinin yeni inkişaf mərhələsində öz həllini tapdı. Bu vaxta qədər aşıq musiqisi ifaçılığındakı hər cür bayağı ünsürlər, bəsit tərzli ifalar, xaric boğazlar, primitiv səs işlətmələri, yersiz zil qışqırtılar, süni jest və mimika elementləri, bir sözlə bütün qeyri-peşəkar ifaçılıq əlamətləri məhz Borçalı aşıq sənətində aradan tamamilə qaldırıldı. Daha doğrusu bu qüsurlar istər milli musiqimizin digər janrlarına, istərsə də dünya musiqi sisteminə bağlanan professional norma və dəyərlərlə əvəz edildi. Ona görə də hər bir aşıq havasının özünəməxsus lirik və epik səciyyəli orijinallığı, ladintonasiya xüsusiyyətləri, melodik obrazlılığı və ideya məzmunu ilə ən mükəmməl ifa tərzini məhz Borçalı aşıqlarına xas olan keyfiyyətlərdir desək heç də səhv etmiş olmarıq.

Bir çox alim və ziyalılar Borçalı aşıqlarının ifa tərzini həzin, kövrək, qəmli, laylalı-ləngərli və digər ədəbi sözlərlə şərhəndirməyə çalışırlar. Bəzi bədxahlar isə bu epitet sayacağı ifadələri hətta göz yaşlarına, daha doğrusu ağlamağa qədər aparıb çıxarırlar. Əslində burada müəyyən qədər həqiqət var. Belə ki, ənənəvi aşıq mahnıları əsasən dastan yaradıcılığı ilə bağlı olduqlarından onlarda orta əsrlər feodal cəmiyyətinin müəyyən çətinlikləri və ağrı-acısı da əks olunur. Lakin onu da bilmək lazımdır ki, biz bunları o zaman duyuruq ki, aşıq havacatı tam düzgün və obrazlı bir tərzdə ifa etmiş olsun. «Segah» muğamı da insanı o zaman düşündürür ki, o xanəndə tərəfindən tam düzgün oxunmuş olsun. Bu, tək Azərbaycan musiqisində deyil, bütün dünya xalqlarının musiqi sənətinə xas olan bir hikmətdir. Motsartın əsərləri də bizə olduqca qəmli, kədərli təsir bağışlayır. Lakin təkə ona görə yox ki, bu əsərlərin özləri məhz bu ruhda yazılıb. Həm də ona görə ki, onu bizə canlı həyat lövhələrinin musiqi dili ilə ən parlaq tərənnüm və ifaçısı olan böyük simfonik orkestrlər çatdırır. Bu baxımdan əgər aşıq mahnıları da bizə bəzi ziyalılarımız demiş qəmli, kədərli görünürsə demək onlar düzgün ifa olunurlar. Bir qədər də dəqiq desək, deməli ifa zamanı havacatın ideya-tematik xüsusiyyətləri ilə emosional-obrazlı melodik məzmunu harmonik tərzdə inkişaf edir. Bununla da melodianın bütövlüyü yaranır və onun leytmotivi açılır.

Borçalı aşıq sənətinin ən qiymətli irsi dəyərlərindən biri təksazla özünü müşayiət ənənəsidir. Mən qətiyyətlə deyə bilərəm ki, bu, Azərbaycan aşıq sənətinin inkişafı tarixində bu gün üçün ən unikal bir hadisədir. Bəzi alimlər bu ənənəni ozan sənətinə sırf bağlılıq və ya ona yaxınlıqla əlaqələndirirlər. Bu, aşıq sənətinin tarixi qaynaqları baxımından həqiqətən də belədir. Lakin bir həqiqət də var ki, ozan dövrü aşıq sənətinin inkişafı tarixində bir mərhələ olaraq tək Borçalı deyil, bütün Azərbaycan aşıq sənətini əhatə etmişdi. Bu minvalla təksazla özünü müşayiət ənənəsi gerek aşıq bölgələrinin hamısında qalmış və inkişaf etmiş olaydı, tək Borçalı bölgəsində yox. Təəssüflər olsun ki, bu gün müxtəlif aşıq bölgələrində sazın özü digər alətlərin vasitəsi ilə müşayiət olunur. O da qalmışdı sazın başqasını müşayiət etməsinə. Digər tərəfdən nəzərə almaq lazım-

dır ki, Borçalı aşiq mühitində instrumental saz ifaçılığı ənənəvi xüsusiyyətlərə malikdir. Bu, müstəqil formalı, daha doğrusu solo xarakterli instrumental ifaçılıq deyil. Borçalı aşiq sənətində instrumental saz ifaçılığı harmonik səciyyəlidir. Daha doğrusu ənənəvi aşiq mahnılarında vokal partiyaların icrası üçün özül yaradan ən unikal bir müşayət tərzidir. Bu cür ifalar zamanı eyni motivli melodik və poetik cümlələrin qarşılaşaraq təkrarlanmasına demək olar ki, rast gəlinmir. Əksinə ifa zamanı onlar rəqsvari tərzdə bir-birini tamamlayırlar. Ümumiyyətlə, Borçalı aşiq sənətində instrumental saz ifaçılığı yalnız aşığın oxumasına xidmət edir. Peşəkar musiqiçilərin sözləri ilə desək «melodiyanın bütövlüyünü və obrazlılığını qoruyur». Sadəcə olaraq bu ifalardakı melodik priyomların, texniki taktikaların, mürəkkəb barmaq işlətmələrinin, gezişmələrin və ümumiyyətlə improvizə qənaətlərinin zənginliyi burada solo instrumental ifaçılıq üçün də müəyyən imkanlar yaradır. Bütün bunlar isə Azərbaycan aşiq musiqisinin inkişafı tarixində ilkin olaraq məhz böyük sənətkar aşiq Əmrah Gülməmmədovun yaradıcılıq manerasına xas olan orijinal keyfiyyətlər kimi üzə çıxmış və bir sənət nümunəsinə çevrilmişdir. Bu gün aşiq sənətində mövcud olan solo instrumental saz ifaçılığı da məhz bu mən-bədən qaynaqlanmışdır.

Böyük ustadın ifa etdiyi havalardan birinə - «İrəvan çuxuru» havasına nəzər salaq. Bu hava adından da göründüyü kimi məlum «Çuxuru» pərdəsində, daha doğrusu sazda birinci oktavanın «sol» kökündə ifa olunur. O qədər də zəngin olmayan melodik quruluşa malik bir havadır. Bənd sonluqlarına qədər sabitləşməyən gərgin epizodlar, yuxarıya doğru eyni ölçülü təkrar sıçrayışlar, birpilləli monoton xarakterli zəngülələr bu havanın əsas keyfiyyət göstəriciləridir. Bütün aşıqlar bu havanı eyni qayda və ardıcılıqla ifa edirlər. O cümlədən də bənd sonluqlarının hamısını alt simlərin açıq səsinə ayaqla yekunlaşdırırlar. Lakin aşiq Ə. Gülməmmədovun ifası zamanı bütün kadanslarda bir qayda olaraq baş kökə ayaq verilir. Təbii ki, bu da səbəbsiz deyil. Məsələ ondadır ki, alt simlərin açıq səsi sazın quruluşu və qədim kökü ilə bağlı olan pentatonikadan törəmiş «Şur» ladına əsaslanır. «Baş kök» isə müasir Azərbaycan professional musiqisinin inkişafı ilə daha da zənginləşmiş bir kök sistemi olaraq «Segah» məqamına istinad edir. Ona görə də böyük ustad baş kökə ayaq verməklə təbii olaraq havacata məhz «Segah» muğamının şirinliyini və yaşıllı emosional təsirini gətirmişdir. Sözüün əsl mənasında havanı melodik məna çalarları və modulyasiya rəngarəngliyi ilə daha da zənginləşdirmişdir.

Bütün bunlar bir daha onu göstərir ki, Borçalı aşiq sənətində təksazla özünü müşayət tərzli ozan sənətinə bağlılıqla yanaşı professional musiqi ifaçılığı dəyərlərindən kifayət qədər bəhrələnmişdir. Məhz bu səbəbdən də inkişaf edərək daha mütərəqqi bir formaya yiyələnmişdir. Bir qədər də dəqiq desək instrumental saz ifaçılığının bu mükəmməlliyi

qarşısında Borçalı aşiq sənətində digər musiqi alətlərinin yardımına ehtiyac qalmamışdır.

Aşiq musiqisi ifaçılığı tarixində müstəsna yeri olan sənətkarlardan biri də Aşiq Sadiq Sultanovdur. Əslən qədim Axta mahalının Qaraqala kəndindən olan bu sənətkar gənc yaşlarında ikən öz el-obasından köç-kün düşmüş və Borçalı mahalına pənah gətirmişdir. Bir müddət Tiflis və Qazax şəhərlərində məskunlaşmış sənətkar ömrünün qalan hissəsini məhz Borçalı bölgəsində yaşayaraq burada da başa vurmuşdur. Ümumiyyətlə, aşiq S.Sultanov özünün ifaçılıq xüsusiyyətləri ilə daha çox seçilən sənətkarlardan idi. Olduqca maraqlı bir haldır ki, aşiq musiqisinin tərkib hissələri olan instrumental və vokal-səs ifaçılığının bəzi üstünlükləri iki böyük sənətkar: Aşiq Ə.Gülməmmədov və Aşiq S.Sultanovun yaradıcılıqlarında bir növ əvəzlənmişlər. Bir qədər də dəqiq desək Aşiq Ə.Gülməmmədov yaradıcılığında instrumental, Aşiq S. Sultanovda isə vokal-səs ifaçılıq keyfiyyətləri özünü daha qabarıq şəkildə göstərmişdir.

Bir çox «sənət biliciləri»nin o cümlədən də Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sabiq sədri Məcnun Göyçəlinin fikrincə Borçalı aşiq sənətində böyük bir inkişaf mərhələsi məhz Aşiq S.Sultanovun fəaliyyəti ilə bağlıdır. O cümlədən Borçalı aşiq sənətinə məxsus bir çox ifaçılıq dəyərləri də məhz Aşiq Sadiqın bu bölgəyə gəlişi ilə burada intişar tapmışdır.

Bu məsələyə bir qədər elmi aspektlərdən yanaşmaqla qismən də olsa aydınlıq gətirək.

Əvvəla onu bilmək lazımdır ki, Aşiq S.Sultanov kimi peşəkar bir ifaçının sənət fəaliyyəti haqqında yalnız musiqi elminə bələd olan insanlar tam düzgün fikir yürüdə bilərlər. Yalnız bu yolla sənətkarın bütöv fəaliyyəti ilə bağlı bitkin bir fikrə nail olmaq olar. Əks halda «sizinki-bizimki» oyunundan, daha doğrusu «söz güləşi»ndən başqa heç nə hasil etmək mümkün olmaz.

Yuxarıda da dediyimiz kimi, Aşiq S.Sultanov yüksək ifaçılıq xüsusiyyətləri ilə fərqlənən bir sənətkar idi. Bu keyfiyyətlər isə öz professional mahiyyətlərinə görə hər bir sənətkarda yalnız fundamental məktəb mühitinin təsiri ilə formalaşa bilər. Orta əsrlərə xas fərdi ustad-şagird ənənəsinin məhdud tədris qayda və dəyərləri çərçivəsində yox. Əlbət ki, aşiq musiqisi ifaçılığı Borçalı mühitindəki öz yeni mərhələsinə qədər də bütün bölgələrdə müəyyən qaydalarla inkişaf etdirilirdi. Daha dəqiq desək bu proses aşıqlığın sənət statusu qazandığı XV-əsrin sonları XVI-əsrin əvvəllərindən başlayaraq bütün Azərbaycan aşiq sənətini əhatə etmişdi. Bu dövrlərdə bütün aşiq bölgələrində fərdi səs və ifaçılıq bacarıqları ilə seçilən çoxsaylı sənətkarlar fəaliyyət göstərirdilər. Məsələn, faciəli ölümü bu gün də bizi göynədən Göyçə aşiq məktəbinin yetirməsi Aşiq Nəcəf məhz bu sənətkarlardan idi. Ustadların dediyinə görə Aşiq Nəcəf oxuyanda ecazkar səsi ətrafdakı sənətsevər insanlar bir yana, qaniçən kafir övladlarını da heyran edərmiş. O cümlədən öz dövrünün

bütün rəhbər və ziyalı şəxsləri, həmçinin dahi şairimiz S.Vurğun tərəfindən xüsusilə sevilən Tovuz aşiq məktəbinin yetirməsi Aşiq Mirzə Bayramov da məhz bu kimi yüksək səs və ifaçılıq xüsusiyyətləri ilə seçilən sənətkarlardan olmuşdur. Öz dövrünün, zamanının bu cür dərin istedadı və yüksək səs imkanlarına malik sənətkarlarından biri də məhz Aşiq S.Sultanov idi. Aşiq Sadıqın Borçalı həyatına qədər də yetərincə püxtələşmiş bir sənətkar olması heç kimdə əsla şübhə doğurmur, doğura da bilməz. Çünki, Aşiq Sadıq sənətinin böyüklüyü və möhtəşəmliyi bunların hamısının mövcudluğundan xəbər verir.

Lakin məsələ ondadır ki, burada söhbət heç də fərdi ifaçılıq xüsusiyyətlərinin və ya səs imkanlarının üstünlüyü ilə səciyyələnən ifaçılıqdan getmir. Bunlar hamısı sözün əsl mənasında ayrı-ayrı sənətkarlara məxsus qeyri-sistematik xarakterli fərdi keyfiyyətlərdir. Burada söhbət professional ifaçılıq norma və dəyərlərinin fundamental və sistemli bir şəkildə, həmçinin sosial zəmində təşəkkülündən və ümumi inkişaf prinsiplərindən gedir. Aşıqların öz sözləri ilə desək söhbət burada bir və ya bir-neçə aşığın yaxşı oxumasından deyil, məhz yaxşı oxumağın ümumi məktəb dəyərlərindən və elmi əsaslarından gedir. Hansı ki, Aşiq S.Sultanovun özü də belə bir məktəb mühiti ilə məhz Borçalı aşiq bölgəsində, daha doğrusu Tiflis musiqi mühiti əhatəsində qarşılaşmışdı. Bu da sənətkarın yaradıcılığında musiqi ifaçılığının inkişaf edərək aparıcı bir mövqeyə keçməsi, daha doğrusu dominantlaşması ilə nəticələnmişdi. Sadəcə olaraq böyük sənətkar bu münbit şəraitdən bəhrələnməklə yanaşı həm də ona öz əvəzsiz töhfələrini vermişdir. Bu mərhələlərin hər ikisinin Aşiq S.Sultanovun sənət fəaliyyətində danılmaz yeri var. Güman edirəm ki, məhz bu aspektlərdən yanaşmaqla Aşiq S.Sultanovun bütöv sənət fəaliyyəti və onun üstünlükləri haqqında tam düzgün qənaətlərə yiyələnmək olar.

Görünür Aşiq Sadıqın Borçalı aşiq mühitində qazandığı uğurlar, həmçinin onun sənətinin böyüklüyü bəzi insanlarda regionçuluq zəminində müəyyən qısqanclıq hissləri yaratmışdır. Təəssüf hissi ilə qeyd etmək istərdim ki, Aşiq Sadıqın yaradıcılıq manerasına xas olan ən xırda əlamətlərə belə bu gün sənətkarın özünün mənsub olduğu və ya onunla qonşu bölgə aşıqlarının heç birinin ifasında rast gəlinmir. O cümlədən də Göyçə, Dərələyəz və digər bölgə aşıqlarının. Bu da onların Aşiq Sadıq sənəti və onun kökləri ilə heç bir əlaqələrinin mövcud olmadığını bir daha təsdiq edir. Sadəcə olaraq gerek bu mənzərəni bu haqda daha çox düşünən bəzi qısqanc insanlar bizdən çox-çox öncə görmüş olaydılar. Bununla belə, mən böyük ustadın ifaçılıq sənətinə xas olan ən xarakterik əlamətlərdən bəzilərini qısa da olsa nəzərə çatdırmaq istərdim.

Hər bir havanın istər zil, istərsə də bəm registirlərdə süni mürəkkəblik və major təəssüratlar yaratmadan öz melodik məzmun və obrazlılığı ilə mütləq lad əsasları üzərində zəngin melizm və kalaraturlarla emosional ifa tərzini məhz Aşiq Sadıq sənətinə xas olan ən səciyyəvi əlamətlərdir.

Aşiq musiqisi ifaçılığında öz dəst-xətti ilə seçilən sənətkarlardan biri də Aşiq Məmməd Qəniyev olmuşdur. Daha doğrusu el arasında deyildiyi kimi Aşiq Xındı Məmməd. Olduqca məlahətli və zəngin koloritli məxsusi səs tembirinə malik olan Xındı Məmmədin yaradıcılığı vokal-səs ifaçılıq xüsusiyyətlərinin üstünlüyü ilə daha səciyyəvidir. Xüsusilə geniş diapazonu malik tenor səsi onun müxtəlif tonallıqlarda sərbəst ifası üçün geniş imkanlar yaratmışdır. Digər tərəfdən zəngin ifaçılıq fantaziyası və özünə-məxsus texniki ustalığı bu imkanları daha da genişləndirmişdir. Məhz bu səbəblərdəndir ki, yüksək tessituralı «Mansırı», orta registərə əsaslanan «Koroğlu dübeytisi» və bəm tonallığa, daha doğrusu «Baş kök»ə istinad edən «Yanıq Kərəmi» kimi müxtəlif xarakterli havaların hər üçü Xındı Məmməd tərəfindən olduqca yüksək və orijinal bir tərzdə ifa edilmişdir.

Aşiq Ə.Gülməmmədov, S.Sultanov və digərləri kimi Xındı Məmmədin də professtional ifaçılıq sənətinin sirlərinə yiyələnməsində yenə də Tiflis musiqi mühitinin rolu danılmazdır. Bəzən Xındı Məmmədin ifa tərzini onun özünə məxsus ayrıca bir «Yol» və ya «Üslub» kimi də qiymətləndirirlər. Əslində bu, tək Xındı Məmmədin deyil, bir çox sənətkarların ünvanlarına, onların ifaçılıq xüsusiyyətlərinə görə deyilən bir ifadədir. O cümlədən də Aşiq Əmrəh, Aşiq Sadiq, Aşiq Kamandar və digərlərinin. Hətta bəzən aşiq musiqisinin sırf melodik, daha doğrusu dəqiq ölçü fiksasiyasına tam yatımlı ifa tərzini də ümumən «Borçalı yolu», «Borçalı üslubu» adlandıranlar olur. Əslində bu, ümumi halda düzgün işlədilmiş bir ifadədir. Lakin məsələ ondadır ki, professtional musiqi ifaçılığında «Yol» və «Üslub» istilahları heç də konkret mənə tutumu olan terminoloji formatlar deyillər. Bunlar ümumi lüğəti anlayışlardır. Ona görə də daha dəqiq mənada istər Xındı Məmmədin, istərsə də digər sənətkarların yaradıcılıqlarına məxsus «Yol» məfhumu sadəcə olaraq onların fərdi səs və improvizə xüsusiyyətlərinin professional ifaçılıq norma və tələbləri ilə ekvivalent inkişafının effektiv əlamətidir. Sadəcə olaraq burada professional dəyərlərə görə ifalar arasında eynilik, səs və improvizə xüsusiyyətlərinə görə isə müxtəliflik yaşanır. Bu da Borçalı aşiq sənətində peşəkar musiqi ifaçılığının fundamental məktəb mahiyyətini və gücünü təsdiq edən əlamətlərdən biridir. Dediymiz kimi bu əlamətlərə yuxarıda adlarını çəkdiyimiz ustad sənətkarların hər birinin ifasında rast gəlmək olar. O cümlədən də Aşiq Xındı Məmmədin.

Yeri gəlmişkən onu da demək istərdim ki, «Yol» və «Üslub» istilahları klassik bir ifa tərzini kimi yaradıcılığına ən çox şamil edilən sənətkar Aşiq H.Saraçlıdır. Bir çox alimlər bunu ozan sənətinə, daha doğrusu Çıldır aşiq mühitinə bağlılıqla əlaqələndirirlər. Təbii ki, məsələyə sırf tarixi-coğrafi kontekstdən yanaşdıqda bu, həqiqətən də belədir. Lakin konkret musiqi ifaçılığı baxımından belə bir şərh o qədər də əhatəli və önəmli deyil. Daha doğrusu Çıldır aşiqalarına məxsus ifa tərzini Aşiq H.Saraçlı sənəti arasında heç bir oxşarlıq belə yoxdur. Məsələ ondadır ki, Aşiq H.Saraçlı doğulub boya-başa çatdığı Borçalı mahalında mövcud

məktəb dəyərlərindən kifayət qədər bəhrələnmiş bir sənətkar idi. Biz bunu onun ifa etdiyi bütün musiqi nümunələrində tam aydınlığı ilə görürük. Hansı ki, hər biri özündə yüksək peşəkar dəyərlər və normalar əks etdirir. Sənətkarın ifası zamanı müxtəlif lad-məqam əsaslarına modulyasiya dəqiqliyi, bayatı və cığa-yedəklərlə tonika səsinin uzadılaraq əsaslandırılması, həmçinin havacatın ideya-tematik xüsusiyyətinə uyğun melodik obrazlı, emosional oxunuş tərzinə bənzər misaldır. Sadəcə olaraq Aşıq H.Saraçlıya məxsus ifa tərzini folklor musiqisi elementlərinin professional dəyərlərə nisbətən üstünlüyü ilə daha səciyyəvidir. Bu əlamətlər isə ifa zamanı özlərini improvizasiya qənaətlərinin və melodiyasının sadəliyi ilə daha qabarıq şəkildə göstərir. Təbii ki, bu da dinləyicidə sənətkara məxsus ayrıca bir «ifa yolu» və ya «ifa üslubu» kimi bir təəssürat yaradır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu əlamətlər Aşıq H.Saraçlının tək musiqi ifaçılığında deyil, həmçinin dastançılıq fəaliyyətində də özünü göstərir. Lakin burada folklor sadəliyi ədəbi bir janr kimi dastan nəqlinə daha çox dəyər və şirinlik gətirdiyi halda musiqi nümunələrinə bir qədər sadəlik və qədimlik görkəmi verir.

Hamımıza məlum olduğu kimi Azərbaycan aşıq sənətinin ən yüksək zirvəsində böyük Ələsgər durur. Sözü əsil mənasında bu, bütöv aşıq sənətinin, həmçinin aşıq əbədiyyətinin xüsusilə də aşıq şeirinin inkişafı ilə bağlı olan bir zirvədir. Lakin aşıq sənəti sinkretik sənət olduğundan, daha doğrusu özündə müxtəlif sənət növlərini birləşdirdiyindən onun inkişafı tarixində ikinci bir yüksəliş zirvəsi mövcuddur. Bilavasitə aşıq musiqisi və onun inkişafı ilə bağlı olan bu sənət zirvəsi məhz Borçalı aşıq mühitində professional dəyərlər üzərində qurulmuş və yüksəlmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bəzi mütəxəssislər bu yüksəliş, intibah prosesini bütöv Borçalı aşıq sənətinə şamil edirlər. Tam əminliklə deyə bilərik ki, bu, yanlış bir fikirdir. Aşıq sənətinin və onun tərkib hissəsi olan aşıq musiqisi ifaçılığının real inkişaf mənzərəsi məhz belədir. «Bütöv aşıq sənətinin ən yüksək zirvəsində dahi Ələsgər durduğu kimi, aşıq musiqisi ifaçılığının zirvəsində də ölməz sənətkarımız aşıq Kamandar Əfəndiyev durur». Aşıq K.Əfəndiyev bu sənət zirvəsinə aşıqlığın elmi-nəzəri, tarixi qaynaqlarından, o cümlədən özündən əvvəlki bütün mövcud məktəb dəyərlərindən kifayət qədər bəhrələnməklə yüksəlmiş bir sənətkardır. Məhz bu səbəbdəndir ki, biz onun yaradıcılığında öz ustadlarına məxsus ən üstün ifaçılıq keyfiyyətlərinin bütöv təcəssümünü görürük. Yəni Aşıq Kamandar sənətində nə vokal, nə də instrumental ifaçılıq dəyərləri müstəsna üstünlük təşkil etmir. Aşıq Kamandar sənəti bu janrların yalnız müştərək, daha dəqiq mənada harmonik ifa tərzinə bənzər səciyyəvidir.

Bəzi mütəxəssislər aşıq musiqisini milli musiqimizin digər janrlarından, xüsusilə də muğamlarımızdan tamamilə təcrid olunmuş bir formada təqdim etməyə çalışırlar. Bəziləri isə bu janrlar arasında rabitəni onların bilavasitə sintezində və ya növbəli ifa tərzində görürlər. Bu mülahizələrin heç birinin elmi əsası yoxdur. Bir qədər təzadlı şəkildə desək aşıq

musiqisi milli muğamlarımızla nə birgə, nə də ayrılıqda ifa edilə bilməz. Tam incəliyi ilə desək burada bağlılıq daxili, ayrılıq isə zahiri mahiyyət daşıyır. Lad-məqam əsaslarına istinad, melodik intonasiya xüsusiyyətləri, o cümlədən enən sekvensiyalarla başlanğıc tona qayıtma ənənəsi və s. məhz bu iki janrın ortaq və oxşar xüsusiyyətləridir. Biz bu bağlılığı məhz Borçalı aşığılarının, xüsusilə də Aşıq K.Əfəndiyev sənətində olduqca aydın bir şəkildə görürük. Belə ki, Aşıq K.Əfəndiyevin bütün ifalarında havacatın istinad etdiyi muğam kökünün ən yüksək məziyyətləri özünü daha aydın şəkildə göstərir. Daha dəqiq desək burada bir çox bölgə aşığılarının ifalarında olduğu kimi emosional stimullaşdırma yaratmaq üçün müxtəlif muğam epizodlarının çalınmasına və ya oxunmasına ehtiyac qalmır. Aşıq Kamandarın hər bir ifası zamanı havacat ayrı-ayrı muğam parçaları ilə deyil, məhz onların melodik məzmun və dəyərləri ilə zənginləşir. Bu da professional musiqi ifaçılığının Aşıq Kamandar sənətində təcəssüm edən ən yüksək göstəricilərdən biridir. Böyük ustadın ifa etdiyi havalardan birinə - «İbrahimi» havasına nəzər salaq. Sənətkar bu havadan «Aşıq Qərib və Şahsənəm» dastanında Qəriblə anasının görüş səhnəsində də istifadə etmişdir. Mən qətiyyətlə deyə bilərəm ki, bu cür gərgin, dramatik səhnə ilə sinxron uzlaşma xüsusiyyətinə görə «İbrahimi» havası burada böyük bir opera musiqisi qədər funksional effektivdir. Təbii ki, bu da böyük ustadın ayrı-ayrı obraz və dramatik məqamlar üçün musiqi seçiminin dəqiqliyindən irəli gəlir.

Əvvəla «İbrahimi» havası ümumən «Baş kök»ə, daha doğrusu «Segah» muğamının eyni adlı lad-məqamına əsaslanan bir havadır. Bu da ilk növbədə onun həzin, kövrək notlar üzərində qurulmuş melodik dəyərlərindən və emosional təsir gücündən xəbər verir. Digər tərəfdən bu tonallıqda ifa olunan havalar içərisində «İbrahimi» havası öz metro-ritmik strukturu, daha doğrusu ağır ifa tempi ilə də səciyyəvidir. Ona görə də bu havada xüsusilə vokal partiyanın ifa tərzı muğam intonasiyası ilə daha çox uzlaşma imkanına malikdir. Bir qədər də dəqiq desək vokal partiyanın sərbəst vəznə meylliliyi bu havanı bir növ muğam motivlərinə yaxın və ya oxşar ibarələrlə zənginləşdirmək və dəyərləndirmək imkanı yaradır. Aşıq K.Əfəndiyev kimi virtuoz bir sənətkarın qarşısında bu imkanın nə demək olduğunu isə izah etməyə mənəcə ehtiyac yoxdur.

Bəzi özündən çox razı sənətkarlar «İbrahimi» adında ənənəvi bir aşığı havasının mövcud olmadığını iddia edirlər. Onların fikrincə Aşıq K.Əfəndiyev «Baş sarıtel» havasını sadəcə olaraq təhrif edərək məhz bu adla oxumuşdur.

Güman edirəm ki, burada elə də bir ciddi anlaşılmazlıq yoxdur. Şəxsən mən bu məsələyə çox qısa bir tərzdə bu cür şərh verərdim.

«Əgər bu havanı ifa edən aşığın sazı onun səsinə, avazına müşayət edirsə, onda bu hava əsil «İbrahimi» havasıdır. Yox əksinə bu havanı oxuyan aşığın səsi, avazı onun sazını müşayət eliyirsə, onda da bu hava əsil «Baş sarıtel» havasıdır. O cümlədən, bu hikməti başa düşən bütün

insanlar «İbrahimi» havasının timsalında bütöv aşiq musiqisinin, başa düşə bilməyənlər isə məhz «Baş sarıtel» havasının həm dinləyiciləridirlər, həm də xridarı».

Yeri gəlmişkən mən ölməz sənətkarımız Aşiq K.Əfəndiyevin ünvanına dəfələrlə söylədiyim bir fikrimi bu gün yığcam şəkildə bir daha deməyi özümə borc bilirəm.

Aşiq K.Əfəndiyev musiqi ifaçılığı sənətinin elminə vəqif bir sənətkar idi. Məhz bu cəhəti onu digər sənətkarlardan daha çox fərqləndirir və üstün edirdi. Aşiq Kamandarın ifa etdiyi bütün aşiq havalarında bütöv Azərbaycan milli musiqisinin ruhu və dəyərləri yaşayır. Məhz bu dəyərlərlə də aşiq Kamandar sənəti ümumbəşəri musiqi ifaçılığının bütöv şəbəkəsinə bağlanır. Bu mənada Azərbaycan muğam sənətinin Enriko Karuzonu, Şalyapini Cabbar Qaryağdıoğlu idisə, Azərbaycan aşiq sənətininki də məhz aşiq K.Əfəndiyev idi. Bu həmçinin Azərbaycan aşiq sənətinin inkişafı tarixində aşiq musiqisi ifaçılığının ən böyük qələbəsidir desək heç də səhv etmiş olmarıq.

Çox təəssüflər olsun ki, bu sənətkarlardan sonra Borçalı aşiq sənətində ağırlı bir tənəzzül dövrü başlandı. Mövcud məktəb dəyərlərindən bu və ya digər şəkildə bəhrələnmək, öyrənmək əvəzinə sələfləri, kumirləri təqlid etmək, onları yamsılamaq kimi bayağı adətlər yarandı. İfaçılıq bacarığı, səsi olan-olmayan hər bir gənc aşiq öz avazı, səsi ilə gah Kamandara, gah Əmraha, gah da digərlərinə bənzəməyə çalışdı. Bunun nəticəsi olaraq bəzən ustadlara məxsus müxtəlif vokal priyomlar, mürəkkəb səs işlətmələri, fermatalar və digər orijinal ifa epizodları xaric səslərlə gülüş doğuracaq dərəcədə bayağı formalara salındılar. Borçalının bir çox yaradıcı və ziyalı şəxsləri isə nəinki bu mənzərəyə, ümumiyyətlə aşiq musiqisi ifaçılığına qarşı olduqca laqeyd bir mövqedə dayandılar. Yeri gəldikcə ustad sənətkarların musiqi ifaçılığı fəaliyyətləri ilə bağlı heç bir müzakirə və təhlillər aparılaraq konkret sözlər deyilmədi. Doğrudan da aşiq K.Əfəndiyev Azərbaycan aşiq sənətinin xanı idi. Bəs nəyə görə? Bu sualın cavabı tapılmadı. Daha doğrusu, sualın cavabı var idi, onu əsaslandırır deyən bir mütəxəssis tapılmadı. Digər aşiq bölgələrində olduğu kimi, Borçalıda da bütün nəzərlər aşiq ədəbiyyatı və onun tədqiqinə yönəldi. Xüsusilə poetik yaradıcılığa kütləvi meyl və insanlarda kortəbii şairlik instinkti musiqi ifaçılığına olan diqqət və nəzarəti xeyli dərəcədə zəiflətdi.

OALİB SAYILOV**BÖYÜK BİR MƏNƏVİ XƏZİNƏNİ İTİRDİK**

Azərbaycanın qədim musiqi və söz sənətinin inkişaf etdiyi və həm də bu inkişafa təkan və istiqamət verən zəngin mədəni mühitlərdən biri kimi Şirvan sənət məktəbi və bu məktəbin yetirdiyi onlarla ustad sənətkar milli mədəniyyət tariximizin fərh və iftixar hissilə xatırlanacaq parlaq səhifələrini təşkil edir. Bu sənətkarlar sırasında bizim müasirimiz, bu gün Allah dərgahına qovuşan Aşıq Xanışın da öz adı, ünvanı, milli ifaçılıq sənətinin politoniyası içində öz səsi, öz avazı vardır.

Sənət şəcərəsinə görə Şirvanın ustad sənətkarlarının nəslinə mənsub olan Aşıq Xanışın sənət yolu müasir Şirvan aşığılığının ən mükəmməl sənət ənənələrini davam etdirməsilə diqqəti çəkir. Aşıq Xanış müasir Şirvan aşığılarına xas olan saz, söz və ifaçılıq ənənələrini öz yaradıcılığında davam etdirmiş və bu möhtəşəm irsi daha da zənginləşdirmişdir.

Onun yaradıcılığında diqqəti çəkən məqamlar çoxdur. Belə məqamlardan biri budur ki, şeirdə, poeziyada ifadə olunan Şirvanın təbii gözəlliyi, insan mənəviyyatının gözəlliyi və bunları ən nikbin və kamil bir şəkildə tərənnüm edən sənət gözəlliyi harmoniya yaradır. Şirvana məxsus olan yüksək mədəni-mənəvi dəyərlər, əxlaq və davranış, mərifət və sənət, təbiət gözəlliklərindən insanın daxili dünyasının təqdimində optimal istifadə olunması aşığın yaradıcılığını səciyyələndirən əsas göstəricilərindən sayılır. Aşıq Xanışın yaradıcılığında bir tərəfdən mənsub olduğu sənət şəcərəsindən gələn ənənələr davam etdirilir, digər tərəfdən isə fərdi yaradıcılıq hesabına bu ənənə daha da zənginləşdirilir. Onun poeziyasında Şirvanlı İnsanın möhtəşəm mənəvi dünyası bütün dolğunluğu ilə öz əksini tapır. Mən deyərdim bu ifadə zəngin sənət ənənəsinə əsaslanan yüksək sənətkarlıqla təqdim olunur.

Şirvan aşığı şeirində sözün forma və məzmununda estetik bir vəhdətin və tamlığın olması tələbi də qarşıya çıxır. Az sözlə çox məna ifadə etmək, həm də bunu maksimum dərəcədə xalq dilinin ruhunda və xalq ruhunun dilində təqdim etmək tələb olunur. Biz belə sənət tələbkarlığını Şirvanın ustad sənətkarlarının hamısının yaradıcılığında müşahidə edə bilərik. Aşıq Xanış da belə sənətkarlardandır.

Xanış Pirbəxtikəmin poeziyası janr baxımından da zəngindir. Aşıq yaradıcılığı üçün xarakterik olan qoşma və gəraylı kimi populyar janrlar aşığın yaradıcılığında yeni məzmun qazanır və yeni obrazlarla öz sənət ifadəsini daha da mükəmməlləşdirir.

Şeirlərin məzmunu geniş əhatəlidir. Daha çox mənəvi dəyərlərin tərənnümünə diqqət verilir. Yaradıcılığında əxlaqi, dini mövzulara da xüsusi yer ayırmışdır. Bu da ilk öncə sənət ənənələrinə və mənəvi dəyərlərə daha sıx bağlılığından irəli gələn bir keyfiyyət göstəricisi kimi seçilir. Onun ustadnamələrində klassik aşiq yaradıcılığında olduğu kimi, bəşəri dəyərlərin tərənnümü xüsusi yer tutur. Çünki belə nümunələrdə İnsan problemi ön plandadır; insan və dünya, insan və cəmiyyət, insanın Allah və İnsan qarşısındakı vəzifələri, daşdığı məsuliyyət və onlara cavab axtarışına Aşiq Xanış da qoşulur. Həyat həqiqətlərinin sənət həqiqətlərinə çevrilməsi ilə, həyatda olan problemlərin sənətdə həlli ilə məşğul olmağı ustad da özünə mənəvi borc bilir.

Bu mənada Aşiq Xanış üzərində olan sənət məsuliyyətini aydın bir şəkildə dərk etmiş və davam etdirdiyi irsin sənət təəssübünü də daim diqqətdə saxlamışdır. Ona görə də bağlı olduğu sənət

şəcərəsinin görkəmli nümayəndələrinə, ustadlarına və ustad sənətkarlara da şeirlər həsr etmiş, onlara olan mənəvi sənət borcunu layiqincə ödəmişdir. Bu, ustadlara olan hörmətin və diqqətin nikbin nümunəsidir.

Aşiq Xanışın yaradıcılığında Azərbaycan aşiq sənətinin bütün əlvanlığı özünü parlaq şəkildə göstərir.

Aşiq Xanış öz yaradıcılığında ustadlarımızdan miras qalan sazlı, sözlü, ecazkar gözəlliyi ilə bu ulu yadigarını qorumuş, yeni-yeni şeirləri ilə mənəvi dünyamızın dərinliklərinə nüfuz edərək, ruhumuzu oxşayan sənət inciləri yaradaraq milli-mənəvi varlığımızın sabaha, gələcəyə və gələcək nəsillərə saf və təmiz bir şəkildə, daha estetik bir mükəmməlliklə gedib çata bilməsi üçün sənət axtarışlarını böyük bir şövqlə davam etdirmişdir... Bəli, etdirmişdir. Ustad haqqında apardığımız tədqiqatlar onun ənənədən gələn sənətkarlığını büsbütün örnək kimi verməyə bizə əsas verir. Onun haqqında həmişə şövqlə və zövqlə yazmışam. Heç ağıma gəlməzdi ki, mən Xanış haqqında keçmiş zamanda yazacağam. Bu, məni ağrıdır. Çünki Xanış yaxşı aşiq idi, ustad aşiq idi, yaxşı şair idi, yaxşı insan idi.

Xanış sinəsiz aşiq idi. Sinəsində döyünən qəlbi təkcə eşqlə, aşıqlıqla dolu deyildi. Qəlbində yavru dərdi var idi. Oğul dərdi var idi Xanışın qəlbində. Bu, onun yanib qaracalanmış nəhəng qarağaca bənzər varlığında hiss olunurdu. Xanış minilliklərin dərmini sinəsinə saz kimi basırdı:

Kabab kimi köz üstündə qovruldu,
Bəd yel əsdi, saman oldum sovruldu.
Dalğalandım, gah bulandım, duruldu,
Söz mülkündə dərya-ümmanım, gəl, gəl!

Sinəsinə basdığı saz köz-köz olub közərirdi. Sevənlərin sevgisini, dərdlilərin dərmini bilirdi Xanış. Çünki haxdan duyğuluydu, haxdan vergiliydi o.

Xanışam, yazsam da yüz belə dəftər,
Bir təsəlli yoxdur, üzür qəm-kədən.
Onsuz da puç edib məni bu qəmlər,
Sənsiz yox bir çarə dərmanım, gəl, gəl!

Xanış puç olmurdu, puçur-puçur göyərirdi.

Susub yer altında çox şirin dillər,
Torpağa qarışıb xınalı əllər.
Qəməsi qan tökən nazlı gözəllər,
Əcəl körpüsündən keçəcək bir gün.

Bəli, ustad! Sən də əcəl körpüsündən keçdin. Lakin sənin əməllərin və qoyub getdiyin mənəvi irs səni əbədi yaşadacaq.

Son vaxtlar Aşıq Xanışla tez-tez zəngləşir, görüşürdüm. “Şeirlərimi sənə əmanət verirəm dedi”, – və əlavə olaraq oğluna müraciətlə: - Xamis, mənim bütün dəftərlərimi gətir ver Qalib müəllimə, o məndən kitab yazacaq. Allahın köməyi ilə kitab yazıldı. Çox sevindi.

Naburda görüşdük.

– Qalib müəllim, sənə bir sirrim var.

– Buyur, - dedim.

– Bu “alimciklər” məndən saxta-saxta işlər istəyirlər. Məni üzdən-gözdən salır, kimlər üçünsə şeirlər yazmağımı xahiş edir.

Mən ustadın xahiş etdim ki, o, belə şeylərə əhəmiyyət verməsin. Rəhmətlik məni mənalı-mənalı süzüb susdu. Mən işi başa düşdüm. Hə, ustad, keçənə güzəşt deyirlər.

– Qalib, oğul, mən bütün yaradıcılığımı sənə əmanət edirəm. Çünki şeirlərimin bəzilərini bəzi-bəzi adamlar aparıb. İşdi, şaiyətdir...

Dedim arxayın ol, ustad. Və yenə deyirəm ARXAYIN OL, USTAD!

Sənin əmanətin Allah əmanətidir. Onları bittə-bittə çap etdirəcəyəm. İnşallah.

AŞIQ XANIS**TAPARSAN MƏNİ**

Qoparıb atarsa bir gün bu aləm,
Nəcib arzularda taparsan məni.
Bir zaman yad etsən, ey dost, ey həmdəm,
Təmiz duyğularda taparsan məni.

Dolaşar həftələr, ötüşər illər,
Dəyişər fəsillər, dönər nəsillər,
Ana torpağımda açanda güllər,
Hər təzə baharda taparsan məni.

Aşıq Xanış, əziz, doğma vətəndə,
Növrəstə cavanlar kama yetəndə,
Aşıqlar məclisdə süzüb ötəndə,
Şənlikdə, toylarda taparsan məni.

İNAM

İnam qılinc deyil, çıxarım qından,
İnam şəkil deyil, inansın baxan,
İnam yuxu deyil, yatıb görəsən.
İbadət deyil ki, cənnət güdəsən,
İnam dillə deyil, yüz yana dönə,
İnam rüşvət deyil, saxta geyinə,
İnam şərbət deyil, içib doyasan,
İnam şərab deyil, vurub uyasın,
İnam xəyal deyil, qaça, qovasan,
İnam şübhə deyil, durub yozasan,
İnam həqiqətdir, sudur, havadır,
Anadır, torpağıdır, vətəndir, candır,
Əzəldir, axırdır, əbədiyyətdir,
İnam alın təri, əmək, zəhmətdir,
Sadəcə inamam, mənəm o inam,
Məni inam doğmuş, əzəldən anam.

ƏLDƏN GEDİR

Badə ver, ey saqi, dönüm başına,
Ay keçir, gün keçir, an əldən gedir.
Sarivan ram edə bilmir karvanı,
Piyadə qalanıq, can əldən gedir.

Nədir bu qədər in bizimlə qəsdı,
Bu həyat dediyin quru bir səsdı.
Heç nəfəs almamış deyir ki, bəsdı,
Şöhrət əldən gedir, şan əldən gedir.

Ömrün bir pilləsi qırılır hər an,
Tabuta çevrilir sonda nərdıvan.
Bu nə güzarandı, Allah, nə dövrən,
Qaralır sabahlar, dan əldən gedir.

Nə dərdə baxan var, nə də naləyə,
Xanış, səbr et, ver sinəni küləyə,
Qanın getdi, iş ki düşdü fələyə,
İstər yalvar, yaxşı, yan əldən gedər.

ELLƏR

Bilməm necə yazım, hardan başlayım,
Gördüyüm çox bildiyimdən, ay ellər.
Həftəbecər olub dünyanın işi,
Yer titrəyir məhvərindən, ay ellər.

İdrakın gücü də çatmır səylərə,
Elə bil şər yağır göydən yerlərə,
Bir parça ruzu da dönüb zəhərə,
Bədəməlin əməlindən, ay ellər.

Hər yanda fəlakət, terror, aldatmaq,
Bahalıq, yalançı, tələ, ziyanlıq,
Qiyamət qoxusu, kölə, arsızlıq.
Hara qaçaq kələyindən, ay ellər.

Kişisi seçilmir heç zənənindən,
Bəd geyim, bəd sifət, nur qaçıb üzdən,
İtib-batıb adət, dönüb kökündən,
Həya, abır gedib yerdən, ay ellər.

Fikir ayrılığı, mənəmlik səyi,
Qudurub dolayır pul hərisliyi,
Unudub “it hürər, karvan keçməyi”,
Təcrid olub öz elindən, ay ellər.

Gəlin, hər mətləbi dürüst anlayaq,
Vətən satan tülküləri tanıyaq,
Bizi çaşdırmasın qanları calağ,
Agah olaq hər məqsəddən, ay ellər.

Mən sözümlü boş-bekara demirəm,
Əqlim kəsir, hər şeyi düz görürəm.
Xanış, od içində əldən gedirəm,
Duyun fəryadımı qəlbən, ay ellər.

İNDİ

Ayrılıq zamanı ah çəkən gözəl,
Nədəndir soyuyub, sönübsən indi.
Məhəbbət bağına gül əkən gözəl,
Yoxsa ilqarından dönübsən indi.

Səndən uzaqlarda yaşasam da mən,
Ətrini alıram əsən küləkdən.
İndi ki, canımda, ürəyimdəsən,
Göz yolda, intizar, qəribsən indi.

Sözün doğruluğu, qılınıc kəsər,
Meylim sorağında dolanıb gəzər,
De hansı qüvvədir, eyləmiş əsər,
Xanış, iltimasa gəlibdən indi.

Redaksiyamızın qonağı**SEYFƏDDİN ALTAYLI: “SAZ TÜRKÜN RUHUDUR”**

Seyfəddin Altaylı 1950-ci ildə Türkiyənin İğdır vilayətinin Dizə kəndində anadan olub. Əsli Zəngibasarın Seyid kəndindəndir. Dizədə ibtidai, İğdırda isə orta məktəbi və liseyi bitirdikdən sonra Ağrıda qiyabi olaraq müəllimlik oxuyub. 7 il öz kəndlərində müəllimlik etdikdən sonra İstanbul Universitetinin ədəbiyyat fakültəsinin əski Ön Asiya dilləri və kulturləri bölümünə daxil olub.

1980-ci ildə universiteti bitirərkən eyni zamanda qədim dövr, orta əsrlər tarixi və ümumi türk tarixi üzrə də sertifikat alıb. 1985-ci ildən TRT-nin xarici yayımlar dairəsinin Azərbaycan türkcəsi ilə verilişlər redaksiyasında işə düzəlib, 8 aydan sonra isə həmin radionun rəhbəri vəzifəsinə təyin olunub.

- Seyfəddin bəy, 30 ilə yaxındır ki, sizin yaradıcılıq fəaliyyətiniz birbaşa Azərbaycanla bağlıdır. Bu müddətdə fəaliyyətinizin əsas istiqaməti nə olub. İşinizdə ağırlığı daha çox nə təşkil edib?

- Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin, dilinin möhtəşəmliyini, Türkiyə ilə Azərbaycanın qardaşlığını dünyada yaşayan bütün türklərə çatdırmağa çalışmışıq. Radioda fəaliyyətə başladığım ilk vaxtlarda türk tarixi ilə bağlı hazırladığım proqram iki ilyarım efirdə səsləndi. Sonra isə “Vaxta iz salanlar” və “Dədə Qorqudda Türk dövlət gələcəyinin izləri” adlı verilişlərlə efirə çıxdım. 2009-cu ilin yanvarından isə həftədə bir dəfə efirə çıxan “Lirika dünyamızdan” adlı verilişi hazırlayıram. Həmin verilişi bir həftə Anadoluda, bir həftə Güney Azərbaycanda, bir həftə isə Quzey Azərbaycanda yaşayaıb yaradan şairlərə həsr edirəm.

- Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti dönəmində verilişlərinizdə hansı məsələlərin dinləyicilərə çatdırılmasına üstünlük verirdiniz, Azərbaycan müstəqil olandan sonra nəyə?

- Azərbaycan Sovet imperiyasının tərkibində olan illərdə verilişlərimiz qısa dalğada yayımlanırdı və Azərbaycanın torpaq bütövlüyü, əlin-

dən alınmış suverenliyinin qaytarılması uğrunda mübarizə işimizin əsasını təşkil edirdi, dövlətlərarası etika çərçivəsində Azərbaycanın problemlərinə toxunurduq. Azərbaycan müstəqil olduqdan sonra isə əməlimiz və amalımız Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsi, Azərbaycan mədəniyyətinin təbliği, Azərbaycan diasporunun xaricdə güclənməsi istiqamətindədir.

- Azərbaycan-Türkiyə ədəbi-mədəni əlaqələrinin bu günkü səviyyəsi şəxsən sizi qane edirmi?

- Qane edir də demək olar, etmir də. Çünki nə Türkiyədən, nə də Azərbaycandan, eləcə də nə anadolulardan nə də Azərbaycan türklərindən asılı olmayan problemlər də var. Bunlar tarixdən bizə miras qalmış ağır problemlərdir ki, onu da birdən-birə həll edə bilmərik. Bu problemlər tədricən öz həllini tapmalı, nəsillər öz öhdəsinə düşən vəzifəni həll etməlidir.

Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri ilə bağlı şəxsən özümün gördüyüm işlərə gəldikdə isə qeyd edirəm ki, indiyədək Türkiyədə Azərbaycanla bağlı mənim 16 əsərim çap olunub. Bunlardan ikisi 1994-cü ildə Türkiyənin Təhsil nazirliyi tərəfindən nəşr etdirilib. Yaxın vaxtlarda üzərində 25 il çalışdığım “Azərbaycan türkcəsinin qarşılaşdırılmalı ensiklopedik lüğəti” işıq üzü görəcək. Ancaq zaman bir yerdə durmur və biz də öz işimizi dayandırmamalı, xalqımız, dövlətimiz üçün səmərəli işlər görməli, üzərimizə düşən işin məsuliyyətini bilməliyik.

- Seyfəddin bəy, tarix boyu türkün qılınıcı ilə yanaşı əlində sazı da olub. Fəaliyyətinizdə folklor araşdırması əsas yer tutduğundan ümumən aşiq sənəti və Azərbaycan aşıqlarının Türkiyədə necə tanınması, təbliği ilə bağlı sizin fikirlərinizi bilmək maraqlıdır.

- Aşiq sənəti sadəcə quzey Azərbaycana xas bir sənət deyil. Bu sənətin bir çox məktəbləri, o cümlədən də Qars, Ərzurum aşiq mühitləri var. Aşiq sənətini Türkiyədə əsasən Qars aşıqları yaşadırlar. Əvvəllər toylar üç gün çəkərdi və Qarsdan gələn aşıqlar bu üç gün ərzində gözəl ifaları ilə toyu şənləndirər, dastanlar söyləyərdilər. Sonralar isə onların davamçıları kimi Murad Çobanoğlu, Şərəf Taşlıova, İlhami aşiq sənətini Türkiyədə layiqincə tanıtdılar və çox da məşhur oldular. Bu gün Türkiyədə aşiq sənətindən söz düşəndə ilk növbədə Şərəf Taşlıova yada düşür. Onu xalq da, dövlət də tanıyır, layiqincə qiymətləndirir.

Azərbaycan aşiq sənətinə Türkiyədə xüsusilə hörmət göstərilir, dəyər verilir. Azərbaycan aşıqlarını Türkiyədə tanıyır və sevirlər. Azərbaycanın birinci xanımı, Millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın aşiq sənətinə göstərdiyi qayğı və diqqət xüsusilə təqdirəlayiqdir.

- Seyfəddin bəy, bildiyiniz kimi, bir il bundan əvvəl Azərbaycan aşığı sənəti xalqımızın milli mədəni sərvəti kimi YUNESKO-nun qeyri-maddi irs siyahısına salındı. Bu xəbər Türkiyədə necə qarşılandı?

- Çox gözəl qarşılandı və mən bayaq Mehriban xanımın adını təsadüfən çəkmədim. Axı, bu işdə məhz onun böyük xidmətləri var və bunu Türkiyədə də yaxşı bilirlər. Tarix boyu bizim xaqanlarımızla yanaşı onların həyat yoldaşları xanımları həssaslıqla yaşayıblar. Anadolunu başdan-başa gəzsəniz görürsünüz ki, xaqan bir körpü, məscid və s. tikdiribsə onun yanında digər abidə məhz onun xanımının, yaxud qızının adı ilə bağlıdır. Mehriban xanım da həmin o tarixi ənənəni davam etdirdi. Sırr deyil ki, ermənilər bizim milli musiqi alətlərimizə, mətbəximizə sahib çıxırlar. Bu, bizi bir az da ayıq olmağa vadar edir. Belə bir məqamda aşığı sənətinin Azərbaycan xalqına məxsus olmasının YUNESKO tərəfindən təsdiqi təbii ki, məmnunluq hissi doğurdu.

Səz sadəcə sıradan bir çalğı aləti deyil, onda Türkün ruhu yaşayır. “Atüstü”, “Qaraçı”, “Baş sarıtel”, “Misri”, “Cəngi” kimi havaların müəyyən çalarlarını diqqətlə dinlədikdə atın yerişinin ahəngi adamın gözləri önündə canlanır, sanki adam özünü at belində hiss edir. Atın müəyyən yerləş və qaçış hərəkətləri sazımızda öz əksini tapıb. Bu da türkün ozanının atla bütövləşməsi, daim at belində olan bir xalq olduğuna görə onu öz mədəniyyətində əks etdirməsidir. Və biz səzə sadəcə olaraq çalib-oxumaq, insanları əyləndirmək vasitəsi olan maddi dəyər kimi baxa bilmərik. Bizim tariximiz, mifoloji inanclarımız, mifoloji dünyagörüşümüz, dövlətçilik ənənələrimiz də sazda öz əksini tapıb. Aşığı havasına məhz bu prizmadan baxılmalıdır.

- Cənubi Azərbaycan aşıqları ilə müqayisədə Türkiyədən aşıqlar Azərbaycana az-az gəlirlər. Sizcə bunun səbəbi nədədir?

- Bunun səbəbi həm də maddiyyatla bağlıdır. Türkiyə ilə müqayisədə İrandan Azərbaycana gəlib-gətmək daha az məsrəf tələb edir. Türkiyədən isə quru yolu ilə Gürcüstan üzərindən gəlmək lazım gəlir. Təyyarə ilə gəlmək isə hər kəsin imkanı daxilində olmur.

- Gəlin etiraf edək ki, istək olarsa bu problemlər o qədər də əngəl yaratmaz.

- İstək təbii ki, var. Məsələn, mən çox istərdim ki, uşaqlarımın toyna Azərbaycandan aşığı dəvət edim. Toya dəvət etdiyim qonaqlar, dost-taşıqlar Azərbaycan aşıqlarını canlı dinləsinlər, onlarla təmasda olsunlar. Mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsində bu da böyük əhəmiyyətə malikdir. Gediş-gəliş nə qədər çox olarsa, mədəni əlaqələr də o qədər möhkəm olur. Amma buradan bir ozanı aparsam onun yol xərci və digər məsrəfləri

qarşılanmalıdır. Mənim isə bu xərcləri qarşılayacaq gücüm yoxdur. Yəni maddi problem ən böyük problemdir. Əgər biz xalqlarımızın daha da yaxınlaşmasını istəyiriksə müəyyən problemlər aradan götürülməlidir. Elə problemlər də var ki, dövlətlərimiz səviyyəsində aradan qaldırılmalıdır. Bura vizanın aradan qaldırılması, kommunikasiya problemləri və digər məsələlər aiddir. Nəyə görə də bu gün bu yandan o yana, o yandan da bu yana toy karvanları gedib-gəlməsin?!

XV-XVI əsrlərə qədər hər iki coğrafi ərazidə yaşayanlar eyni türkcədə danışmışlar. Lakin XVI əsrdən sonra dil haçalanaraq ikiyə bölünüb, Anadolu türkcəsi və Azərbaycan türkcəsi yaranıb.

Biz yenə də bir ola bilərik, əvvəlki kökümüzlə qayıda bilərik. Yəni bir olmaq ancaq dövlətlərimizin birləşməsi demək deyil. Biz mədəni irsi yaxın olan iki ən yaxın xalqıq: Anadolu və Azərbaycan türkləri. Və inanıram ki, bu birlik getdikcə daha da möhkəmlənəcək.

- Türkiyədəki aşıqlarla Azərbaycan aşıqlarının qarşılıqlı yaradıcılıq əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi üçün maddiyyatdan başqa daha hansı işləri görmək lazımdır? Nə etmək lazımdır ki, bu əlaqələr genişlənsin?

- Hər il ənənə olaraq Azərbaycan aşıqlarının bayramını, festivallar keçirmək olar. Belə tədbirlərə Türkiyədən, İrandan, Gürcüstandan, Rusiyadan və Orta Asiya respublikalarından da aşıqlar dəvət olunması bu sənətin inkişafı üçün yeni imkanlar açar.

- Bəs, aşiq sənətinin bu günkü durumu ilə bağlı nə deyə bilərsiniz?

- Təəssüflər olsun ki, bu suala müsbət cavab verə bilməyəcəyəm. Çünki mənim uşaqlığım aşiq məclislərində keçib və mən həm Anadolu-da, həm də Azərbaycanda nə o vaxtkı ustadları, nə də ustadlara göstərilən o zamankı qayğını görmürəm. İfadəmə görə üzr istəyirəm, aşıqlıq təkcə çalib-oxumaq, oynamaq sənəti deyil. Yuxarıda da dediyim kimi, saz Türkün ruhudur, onun genlə gələn mədəni irsidir. Bu irsə layiqincə hörmət etməli, onun dəyərini bilməliyik. Və mən əminəm ki, bu işlərə dövlət səviyyəsində yanaşıldıqca ozan sənətinin etibarlı artacaq, onun hörməti günü-gündən yüksələcəkdir. Və mən bir daha sağ ol deyirəm Mehriban xanıma ki, bu sənət üçün belə bir şəraiti yaratdı. Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri olan xalq şairi Zəlimxan Yaqubun AAB-yə başçılıq etməsi böyük bir şansıdır və bu sənətin gələcəyinə nikbin baxmağa əsas verir.

**Müsaibəni apardı:
Elşad ÇOBANLI**

YENİ NƏŞRLƏR

Bu günlərdə Azərbaycan Aşıqlar Birliyində araya-ərsəyə gətirilən yeni bir kitab işıq üzü görmüşdür. Musa Nəbioğlunun hazırladığı bu kitabın layihə rəhbəri və baş məsləhətçisi Xalq şairi, AAB-nin sədri Zəlimxan Yaqub, redaktorları filologiya elmləri doktoru, professor M.Qasımlı və filologiya elmləri namizədi E.Məmmədli.

İlk dəfə işıq üzü görən bu kitabda əsasən XX əsrdə yaşayıb fəaliyyət göstərmiş, bu gün haqq dünyasında olan və bir çoxları geniş ictimaiyyətə bəlli olmayan aşıqlar haqqında qısa bioqrafik məlumat və onların fotoşəkilləri verilib. Kitab əsasən S.Mümtaz adına Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivindəki materiallar əsasında hazırlanıb. Burada həmçinin XX əsrin əvvəllərindən bəri müxtəlif tədbirlərdə və aşıqların qurultaylarında çəkilmiş nadir fotoşəkillər də öz əksini tapıb. Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun kitaba yazdığı ön sözü oxucularımıza təqdim edirik.

Zəlimxan YAQUB

Xalq şairi

BORCUMUZDUR BU EHTİRAM

Sağlıqlarında öz halal haqlarını almayıb dünyadan köçən ustad aşıqlarımızı xatırlayanda istər-istər istəməz təəssüf dolu bir hiss yaşayırıq. Belə hallar daha çox XX əsrdə - Sovet imperiyası zamanında baş verib. Doğrudur, Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti illərində aşıqların dörd dəfə qurultayı keçirilib, amma burada da kommunist rejimi öz marağını güdüb. Çalışıb ki, el arasında böyük nüfuzu olan aşıqları özünün təbliğat maşınının bir hissəsinə çevirsin. Xüsusilə Sovet hakimiyyətinin ilk illərində aşıqlarımız bir sıra çətinliklərlə üzləşib, onların arasında sürgün həyatı yaşayanlar da olub. Aşıqlarımız təzyiqlərə məruz qalıb, sazları sındırılıb, sürgün olunublar, güllələniblər. Ancaq heç bir çətinlik, zor, məhrumiyyət xalqın iradəsini sındıra bilməyib, sazı onun əlindən almağı

bacarmayıb. Xalqımızın tarixi və qan yaddaşı olan saz onun ruhunda və canında yaşayıb.

Artıq dövr dəyişib, Azərbaycan müstəqil ölkə, xalqımız da özünün maddi və mənəvi sərvətlərinin sahibidir. Və bu müstəqillik mədəniyyətimizin, incəsənətimizin bütün sahələrində olduğu kimi, sazımızın inkişafında da yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoydu. İndi sazımızın səsi yüksək səviyyəli beynəlxalq tədbirlərdən - Parisin, Londonun və Avropanın digər şəhərlərinin möhtəşəm salonlarından gəlir. Muğamımızla sazımız Avropanı və bütün dünyanı qoşa gəzərək xalqımızın qədim və zəngin misiqi xəzinəsi ilə dünya ictimaiyyətini heyretləndirir.

Artıq dövlət səviyyəsində aşiq sənətinə qayğı, bu sənətin inkişafına göstərilən kömək göz önündədir. Azərbaycan dövlətinin, xüsusilə YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın aşiq sənətinin qorunması, inkişafı və təbliği istiqamətində yorulmaz fəaliyyəti nəticəsində 2009-cu ildə Azərbaycanın aşiq sənəti YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irs üzrə siyahısına daxil edildi ki, bunun da nəticəsində bu gün Azərbaycan aşiq sənətini dünya qeyri-maddi irsinin inciləri sırasında görürük. Bu, eyni zamanda beynəlxalq səviyyədə aşiq sənətinin Azərbaycan mədəni irsinin ən qədim nümunələrindən biri olduğunun təsdiqidir.

2008-ci ilin avqustunda özünün V qurultayını keçirən Azərbaycan Aşıqlar Briliyi də fəaliyyətini yenidən canlandırmağa başladı, aşiq sənətinin inkişafına göstərilən dövlət qayğısına əməli işlə cavab vermək işimizdə əsas prinsipə çevrildi. Aşiq sənətinin bu günkü problemlərinin həlledilməsi, gənc aşıqlara qayğı ilə yanaşı keşmişə hörmət, bu sənətin inkişafında böyük xidmətləri olmuş ustad sənətkarların yubileylərinin keçirilməsi, onların kitablarının nəşr edilməsi, xatirələrinə həsr olunmuş kitabların yazılması fəaliyyətimizin mühüm tərkib hissəsidir və bu istiqamətdə artıq bir sıra böyük tədbirlər həyata keçirmişik. Dədə Şəmşirin, Mikayıl Azaflının, Hüseyn Bozalqanlının, Avdı Qaymaqlının, Aşiq Əkbərin, Əmrah Gülməmmədovun və digər məşhur ustad aşıqların kitabları nəşr olunub, yubileyləri respublika səviyyəsində qeyd olunub.

Bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycan Aşıqlar Birliyi olaraq qarşımıza məqsəd qoymuşuq ki, ozan-aşiq sənətinin inkişafında azacıq da olsa xidməti olmuş heç kəs unudulmasın, heç kəs yaddan çıxmasın.

Oxucuların ixtiyarına verilən bu kitab – foto-albom adı və xatirəsi xalqımız üçün həmişə əziz olan, haqqa qovuşan sənətkarlarımızın xatirəsinə həsr olunmuş bir ədəbi abidədir. Böyük şairimiz Səməd Vurğun demişkən: “Bizdən ayrı düşənlərə borcumuzdur bu ehtiram”. Foto-albomda 200-ə yaxın sənətkarın şəkli və qısa məlumat xarakterli tərcümeyi-halı verilmişdir. Bu

şəkil və məlumatların əksəriyyəti yuxarıda adını çəkdiyimiz dövlət arxivlərindən götürülüb. Burada indiyədək adı xalqımıza çox yaxşı məlum olan aşığılarımızla yanaşı, bizə az məlum olan sənətkarların da şəkilləri və tərcümeyihalları öz əksini tapıb.

Məqsəd ondan ibarətdir ki, ozan-aşıq sənətində fəaliyyəti, xidməti olmuş insanların imkan daxilində heç biri yaddan çıxmasın, heç kəs unudulmasın. Bu şəkil və məlumatlarla yaxından tanış olduqca istər-istəməz insanın içindən bir yangı hissi gəlib keçir. Bir görün nə qədər böyük sənətkarlar, böyük şəxsiyyətlər, sinəsi sözlə dolu, xəzinəli insanlar itirmişik. Hər aşığın sinəsində nə qədər nağıllar-dastanlar, bayatılar, oxşamalar qara torpağa pay olub, yazıya alınmayıb, lentə köçürülməyib. Bu kitabda yazıdan daha çox şəkillər danışır. Çəkildiyi andan tarixə dönən, bizə çox həqiqətləri, çox mətləbləri aşkar edən şəkillər!

Hər şəkil bir tarixdi, yaddaşdı, xatirədi, keçmişi bu günə və gələcəyə qovuşduran mənəviyyat körpüsüdür. Qoy bu gün yaşayıb yaradan aşıqlarımız görsün ki, bu yolda, bu sənətdə bu dünyadan kimlər gəlib gedib, kimlər əbədiyyətə qovuşub. Onlardan bu günkü mənəviyyatımız nə qazanıb, hansı dəyərlər onların hesabına əbədi yaşamaq haqqı qazanıb.

Daşdığı məzmun və mahiyyət etibarilə bu kitab ilk təşəbbüs olduğundan, heç şübhəsiz, yaddan çıxan, şəkilləri tapılmayan bir çox sənətkarlarımız da var. Bu o deməkdir ki, axtarışlar davam edəcək. Oxuculardan, ozan-aşıq sənətinin həvəskarlarından, fəallarından xahiş edirik ki, bu kitabın daha da təkmilləşdirilmiş yeni nəşrini hazırlamaq işində yardımçı olsunlar, əllərindən gələni əsirgəməsinlər. Kitabın ilk nəşrində nöqsanların olması təbiidir. Ancaq ikinci nəşr üçün daha çox iş görmək lazımdır və biz də bu köməyi və qayğıni bu sənətin qədir-qiyətini bilən xeyirxah insanlardan gözləyirik.

Baxın, xatırlayın, sevin, qiymətləndirin, dəyər verin bu şəkillərə. Bu şəkillər sazımızın və sözüümüzün, ruhumuzun və qəlbimizin, duyğularımızın və düşüncələrimizin şəkilləridir. Biz onlara baxdıqca yenidən kökümüzə, yaddaşımıza qayıdacağıq. Bu qayıdış geriye getmək deyil, keçmişə hörmət və ehtiram, gələcəyə, bu sənətin gələcəyinə inam deməkdir!

Məmməd DƏMİRÇİOĞLU**AŞIQ ƏZİMİN MƏNZƏRƏSİ**

Telefonumda Həmid Ormanlının adını görəndə xoş əhval oluram nədənsə. Cavan olmasına baxmayaraq, ədəb-ərkanı, yerışı-duruşu, sal-sarğarı, qəzet səhifələrində tez-tez rast gəldiyim duzlu-məzəli yazıları ilə mənə çox doğmalaşmış Həmid Ormanlı. Zəng vuran da o idi:

-Məmməd əmi, səninlə görüşmək istəyirik, bizə vaxt ayıra bilərsənmi?

- Sənin qulluğunda həmişə hazıram, - deyib, evimə dəvət etdim.

Yanında gələn qonaq çox gülürüz, mehriban bir gənc idi. Tanış olduq. Teymur adlı bu dolubədənli, sarıyağız, ədəb-ərkanlı gənc Zaqatala rayonunun Yengiyan kəndindən idi. Gəlişlərinin məqsədi isə Teymur bəyin babası aşiq Əzimin nəsrə hazırladıqları kitabın üz qabığına babasının portretini işlətmək idi. Böyük məmnuniyyətlə razı olub, qısa zaman kəsiyində portreti işlədim. Çox keçmədi kitab da işıq üzgü gördü. Öpüb alnıma qoyduğum bu kitabın üz qabığından baxıb gülümsəyən Əzim baba sanki, mənə nəse söyləyir, nəse pıçıldaırdı. Bu pıçıltılar ürfani, pirani bir ozan babanın nəvələrinə, bu kitabı ərsəyə gətirənlərə və mənə xeyir-duasıydı deyəsən...

Kitabın təqdimat mərasiminə bizlər də - Rəfail İncəyurd, H.Ormanlı, Aşiq Şəhriyar və bir neçə dostlar dəvət olunmuşduq. Səhər tezdən qatar Zaqatalaya çatdı və bizi təmtəraqqla qarşıladılar. Gözüm uçunurdu gördüyü gözəlliklərə. Bahar ağzı əsən nəmli meh gül-çiçək qoxuyur, quşlar səs-səsə verib cəh-cəhlə oxuşurdular. Qurşaq kimi uca dağların belinə sarınmış çən zolağı təzəcə çıxan günəşin əlvən şüaları altında gah qızıl kəməre, gah da gümüş kəməre oxşayırdı...

Maşınlar bizi bağlı-bağathlı, güllü-çiçəkli, hər ağacında yarpaqlarının sayı qədər quşları oxuşan Yengiyan kəndinə gətirdi. Goru nurla dolmuş Əzim babanın böyük nəvəsi Maarif bəy qonaqları kənd mədəniyyət sarayında qarşıladı. Doğrusu heç inana bilmirdim gördüklərimə. Ucqar bir rayonda, mərkəzdən xeyli aralı bir kənddə belə gözəl, yaraşığıqlı bir mədəniyyət sarayını təsəvvür belə etməzdim. Tədbir böyük həvəs və sevgilərlə

təşkil olunmuşdu. Elinin, obasının çox hörmətli ağsaqqalı olmuş bu ozan dədənin yenicə işıq üzü görmüş mübarək kitabının təqdimatı məni heyran etmişdi. Rayon icra aparatından, ətraf kəndlərdən gəlmiş qonaqların, ziyalıların, aşiqlərin, böyük ustalıqla hazırlanmış məktəblilərin çıxışları, bir sözlə böyük zövqlə təqdim olunan o möhtəşəm gün heç vaxt yadımdan çıxmıyacaq.

Kim imiş şəninə bu qədər sevgilərlə baş endirilən, doğulduğu elinin, obasının bu qədər hörmət və rəğbətini qazanmış Əzim baba?

Həşimov Abduləzim Şaban oğlu 1907-ci ildə Zaqatalanın Yengiyən kəndində anadan olub, uşaq yaşlarından saza, sözə maraq göstərən sənətkar dövrünün tanınmış aşığına çevrilib. 1941-1945-ci illərdə könüllü olaraq Böyük Vətən müharibəsinin iştirakçısı olmuş sənətkar, Əzim təxəllüsü ilə şeirlər (gəraylı, qoşma, divani, təcnis, qıfılband, ustadnamə, deyişmələr və s.) yazmış, məclislər aparmış və el arasında öz rəğbətini qazanmışdır. O, 1980-ci ildə dünyasını dəyişmişdir.

Bu qısaca təsvir, balaca etüd aşiq Əzimin ümumi avtobioqrafiyasıdır. Özü isə... Açığını deyim, onun mübarək kitabını varaqladıqca məni heyrət qarışıq bir maraq hissi bürüyür ki, elə bir mühitdə, belə bir pir ustadın yetişməsi möcüzə deyilmi? Və sonra anlayıram ki, ("Bulaq eşqi olan su, daşı dəlib çıxacaq" - M. D.) Əzim baba Türk dünyasının hansı bucağında olsaydı da elə bu şeirləri yazacaqdı. Çünki Tanrısı onu bu dünyaya sazlı, dili avazlı ozan kimi göndərmişdi. Yoxsa o bu sözləri deyə bilərdimi:

"Aşıqsansa söz deməyə borclusan"

Kitabının adını daşıyan bu balaca misra onun söz deməyə nə qədər haqlı olduğunu sübut edir. Əzim baba haqda, o eldə, o elatda uşaqdan böyüyə, cavandan qocaya hamı eşqlə danışır, onun necə mehriban, necə güləriz, necə hazırcavab olmasından danışır, demək olar ki, xaraktercə insanları bizim İncəliləri xatırladan bu xoş amallı Yengiyənliyənin hamısı aşiq Əzimdən şeirlər söyləyir, saz çalib oxuyurlar. Və bunu da qeyd edim

ki, təqdimatdan sonra qurulmuş saz-söz məclisində Yengiyanlı şairlərlə, İncəli şairləri (R. İncəyurd və mən) arasında dəyişmələr başlandı. Gecə yarıya qədər uzanan saz-söz məclisində inanılması çətin olsa da, Yengiyanlılar İncəliləri bağladılar.

Bu xoş, maraqlı günlər xoş xatirələrə çevrilib və hər zaman xatırlayaraq Əzim babaya rəhmət diləyir, onun yetirmələrinə, xüsusilə layiqli nəvələri olan Maarif bəyə, Teymur qardaşımıza uzun ömürlər diləyib, bu gün babasının ənənəsini davam etdirib, onun sazını sinəsində şəstlə tutub, bu ulu ozan yolunun davamçısı, Aşıq Əzimin nəticəsi balaca Rəşad Teymur oğluna uğurlar diləyirəm.

İndi sizə təqdim edəcəyim şeirlərdə özünüz görəcəksiniz ki, gözdən, könüldən uzaq bir eldə, bir obada, mükəmməl bir təhsili olmadan, Dədə Qorquddan üzü bəri, Yunis İmrə nəfəsi, Qurbani, Qaracaoğlu ləmsi, Tufarqanlı Abbas, Ələsgər səsi bu dupduru könül sahibi olan aşıq Əzimə Haqdan əta olunub. Açığını söyləsək, özünə aşıq deyib söz qoşanlar, qalın-qalın kitablar dərc etdirib sazı, sözü ucuzlaşdırıb, çox mənəm-mənəm deyənlərə də rast gəlmişik. Tam səmimi deyim ki, aşıq Əzimin yaradıcılığında bir qəlp misraya, könülsüz deyilmiş sözə, zəif beytlərə rast gəlmədim və belə qənaətə gəldim ki, Əzim baba yazmayıb, deyib.

Beləliklə sözlərimin təsdiqi olaraq aşıq Əzim Yengiyanlının özünə söz verək. Bir neçə şeiri ilə sizləri tanış edib vidalaşaq, əziz oxucular.

ƏZİM YENGİYANLI

PƏRVƏRDİGAR

Öz qəlbimdən şükr eylərəm ərzimi, pərvərdigar,
Gecə-gündüz nitq söylərəm sözümü, pərvərdigar.
Mərhəmətdən kəsmə məni, köməyimsən, ya kərim,
Axıradək məhrum qoyma gözümü, pərvərdigar.

Qadiri sübhan yolunda sadağa, kəm etmənəm,
Rahimin dostu rəsulillah düşməz mənim dilimdən.
Axıratın əzabından çox qorxuram ölümdən,
Haqq vətənə imanlı ver ruzimi, pərvərdigar.

Qiyamət gün divan olar, pislik çıxar zəhərinə,
Məhəmməd ol Mustafadır düşər hümmət qəhrinə.
Qismət eylə meyvəsini, girim cənnət şəhrinə,
Cəhənnəmdən azad eylə Əzimi, pərvərdigar.

YADA DÜŞDÜ

Salam alagöz canana,
Keçən günlər yada düşdü.
Gülə-gülə xoş-beş edib,
Vuran əllər yada düşdü.

Sürməlisən, gəl bu bağa,
Qönçə-qönçə gül dərməyə,
Ala gözlü yar görməyə,
Gedən yollar yada düşdü.

Əzimdir dərya tək coşan,
Bülbüldür güllə savaşan.
Söhbət edib xoş danışan,
Şirin dillər yada düşdü.

YA RƏBBİM

Gecə-gündüz yalvarıram mən sənə,
Salmayasan yaman dərdə, ya
rəbbim.
Təqsirsiz qul olmaz, rəhimsiz ağa,
Etmə məni bundan gərdə, ya rəbbim.

Rəhimkar padşahsan, min bir adın var,
Genişdir ürəyin, böyük səbrin var,
Ələst meydanında haq divanın var,
Mən şikəsti gözlə orda, ya rəbbim.

Əzimin qəlbində, ya böyük ata,
İzdihamlıq düşdü, sən vermə xata.
Ölsəm, qismət eylə səkkiz cənnətə,
Yandırma o yeddi narda, ya rəbbim.

QALDI

Bülbül kimi qan ağlaram,
Baharda bir gülüm qaldı.
Gülüstanı soraqlaram,
Onda xoş xəyalım qaldı.

Boyu bəstə, incə beli,
Gərdənində ipək teli.
Yaşıl belli, tuti dilli,
Belə bir sevgilim qaldı.

Şamamalar tağ içində,
Bəslənir torpaq içində,
Əzim deyər bağ içində,
Nərgiz rəngli gülüm qaldı.

SƏNİ**(Ustadnamə)**

Qohum, uzaqlaşma qohumlarından,
Təklənsən batın tək urarlar səni.
Yad vuran ağrını çıxarma yaddan,
Ləzzətin dübarı yaralar səni.

İblis girib qoltuğuna çaşdırar,
Zənn edərsən təməlimdə daş durar.
Qohumdan, qardaşdan uzaqlaşdırar,
Dili şirin qəlbi qaralar səni.

Yad sənə dost olar gül, yarpaq kimi,
Xain ürək söylər üzə ağ kimi,
Yenə qohum dar günündə dağ kimi,
Durar möhnətinə çaralar səni.

Əzim, dost səbrinə vermə qadağa,
Fəxil sənət tapıb, adam satmağa,
Düzün yox, tərs deyib salar uzağa,
Çalışar qonşundan aralar səni.

Cəmsid ŞEYBANİ

Redaksiyamızın bu dəfəki qonağı İrandan gəlmiş 83 yaşlı şair Cəmsid Şeybanidir. İndiyədək onun 3 kitabı işıq üzü görüb. Ölkəmizə ilk dəfədir ki, gəldiyini deyən C.Şeybani çoxdandır arzusunda olduğu bu səfərindən məmnunluğunu bildirərək dedi ki, Bakıda hər şeydən əvvəl xalq şairi Zəlimxan Yaqubu ziyarət edib, sənət ustaları ilə görüşüb.

Cəmsid Şeybaninin yaradıcılığından nümunələri oxucularımıza təqdim edirik.

AŞIQ ƏDALƏT NƏSİBOVA

Gəlmişəm, Ədalət, yaxından görəm,
Mizrabı tellərə sən çala-çala.
Xəstəyəm, qocaman həkim buyurdu,
Qalıbsan karvandan sən dala, dala.

Ədalət, çalginən “Yanığ Kərəmi”,
Qoymuşam qənşərə dəftər-qələmi,
Məclisdə zahir et Əsli-Kərəmi,
Dirçəlib oynayım mən bala-bala.

Dikmişəm gözümlü telli sazına,
Dünyaya yayılan xoş avazına,
Saz ilə etdiyin işvə-nazına,
Ellərin könlünü sən ala-ala.

Zirvələr fəth edib enibsən düzə,
Səksəni sovarsan, çatarsan yüzə.
O taydan bu taya xoş gəldin bizə,
Məhəbbət körpüsün sən sala-sala.

ARAZ BAYATILARI

Ağlaram Arazda mən,
Dərində, dayazda mən.
Dağlar kimi dayaqsız
Qalaram Arazda mən.

Araz axır aradan,
İş sovuşub çaradan.
Nəğməsinə qulaq ver,
Qandır, axır yaradan.

Arazda daş olaydım,
Dağlardan baş olaydım.
Yarım doluxsunanda
Gözündə yaş olaydım.

Başında var qar, Araz,
Arxam Araz, yar Araz.
Axdıqca gətirirsən
Həyat Araz, var, Araz.

Gözləri ağlar Araz,
Hər qanı bağlar Araz.

Gəlirdim ziyarətə,
Qoymadı dağlar, Araz.

Mən Arazda çimənəm,
Bəndində işçi mənəm.
Bənövşəyə şəh düşüb,
Çimən də ki çimə nəm.

Arazda üzənlər var,
Sona tək süzənlər var.
Tikanlı məftillərə
Dodağın büzənlər var.

Torpağımız can, Araz,
Sən ürəksən, qan Araz.
Bir ləhzə dayanarsan –
Laxtalanar qan, Araz.

Bağında narım qaldı,
Qavalım, tarım qaldı.
Ortanı Araz kəsdi,
O tayda yarım qaldı.

ŞƏHİDLİK MƏQAMINA

Gözlədim, bala gəldi,
Ürəyim hala gəldi.
Şəhid oldu qayıtdı,
Gül getdi, lala gəldi.

Hörmət qoydun fərmana,
Yürüş etdin meydana.
Arxayın yat, diksinmə,
Biz qoşulduq karvana.

Xırmanı sel apardı,
Samanın yel apardı.
Gül oğlum şəhid oldu,
Əl üstə el apardı.

Gülün bağçada qaldı,
Əksin tağçada qaldı.
Paltarların büküldü,
Qanlı boğçada qaldı.

Plovum dəmli qaldı,
Gözlərim nəmli qaldı.
Lələmin şəmi söndü,
Ürəyim qəmli qaldı.

Görürsən ala dağı,
Alıbdı lala dağı.
Dağ döşü çapmaq olar,
Çapılmaz bala dağı.

Düşmənlər basıldı, gəl,
Qazanlar asıldı, gəl.
Xarab qalan kövşənlər
Əkilib hasıldı, gəl.

Günəş nurun saçdı, gəl,
Qızılğüllər açdı, gəl.
Yurdumuzu tapdayan
Quduz düşməni qaçdı, gəl.

Ay çıxdı, dolandı, gəl,
Duru su bulandı, gəl.
Gözlərim yolda qaldı,
Küçələr sulandı, gəl.

Düşməyibsən bəndə, gəl,
Obaya gəl, kəndə gəl.
Durna gəldi, qaz gəldi,
İnsaf eylə, sən də gəl.

Ürəyim alışdı, gəl,
Əhvalım qarışdı, gəl.
Sənin gül matəmində
Küsənlər barışdı, gəl.

Yarpaqlar saraldı, gəl,
Dağları qar aldı, gəl.
Yollara göz dikməkdən
Gözlərim qaraldı, gəl.

Hicran bəsdir bala, gəl,
Qızarıbdır lala, gəl.
Şəhidlərin qanından
Torpaq oldu ala, gəl.

Dan yeri söküldü, gəl.
Durnalar töküldü, gəl.
Sərv kimi qamətim
Qüssədən бүküldü, gəl.

Gül ömrüm talandı, gəl,
Hicranın yalandı, gəl.
Sinəm olub dərd kanı,
Sinəmdə qalandı, gəl.

Şeypurlar çalındı, gəl,
Torpaqlar alındı, gəl.
Dağılan ev-eşiklər
Təzədən salındı, gəl.

SAZIMIZ, SAZBƏNDİMİZ

**MURAD KÖVRƏK: “SƏNƏTİMİ
ÖYRƏTMƏLİYƏM Kİ, MƏNDƏN SONRA
KİMSƏ QALSIN”**

– Ustad, necə oldu ki, bu sənətə gəldiniz?

- Atam dülgər idi, araba, çul, boyunduruq, bir sözlə kənddə lazım olan hər şey düzəldirdi. Mənim də uşaqlıqdan saza qarşı böyük marağım vardı. Özümü biləndən, 3-4-cü sinifdə oxuyandan atamın alətlərindən istifadə edərək cır armud ağaclarının içini yonub saz düzəldirdim. Hərdən mənə əsəbiləşirdi, baltanın, kərkinin ağzını qırma deyirdi. Sazbəndliyi peşəkar şəkildə isə Hüseyn Saraçlının yanında öyrəndim.

– *Ustad aşıqlar hər saz çalanı şəyird götürməzdilər. Hüseyn Saraçlı sizin istedadınızı nə vaxt, harada görüb bəyənmişdi?*

- Ustad bizim kəndə toya gəlmişdi, ustaddan xahiş etdilər ki, icazə ver bu uşaq da bir hava oxusun. Mən də saz çalmağı kəndçimiz aşiq Əhədin yanında öyrənmişdim. Ustad icazə verəndən sonra mən çox çəkinə-çəkinə sazımı götürdüm. Bunu görən Hüseyn Saraçlı - ziyan yoxdu, sən hələ cavansan, aşiq deyərsən, - dedi.

Bir hava çaldım, xoşu gəldi. Dedim mənə şeyird götürərsinizmi? Niyə götürmürəm, səndən yaxşı durnaboğaz aşiq olar, - dedi. Elə həmin ilin, yəni 1964-cü ilin payızında onun yanına şeyird getdim.

Hüseyn Saraçlı həm də sazbənd idi. Dostunun, tanışının, yaxın adamlarının sazını gətirib evində düzəldirdi, sim salırdı, kökləyirdi və s. Sazbəndliyin sirlərini də öyrətdi mənə.

– *Sizi həm aşiq, həm də sazbənd kimi tanıyırlar. Siz necə, özünü də sazbənd kimi üstün sayırsınız, yoxsa aşiq kimi?*

- Mənim üçün hər ikisi eynidir. Hal-hazırda gücümü daha çox sazbəndliyə verirəm, çünki müraciət edənlər çoxdur. Məndən İrandan, Türkiyədən də saz istəyənlər çoxdu. Yeri gələndə aşiq kimi də fəaliyyət göstərirəm, televiziya verilişlərinə, məclislərə dəvət olunuram.

– *Bildiyimiz kimi siz Hüseyn Saraçlının son şeyirdi olmusunuz. Onu necə xatırlayırsınız?*

Həmişə o yadıma düşəndə gözlərim dolur. Çox gözəl ustad, geniş dünyagörüşlü bir şəxsiyyət idi. O, aşiq deyil, hər hansı peşənin sahibi də olsa yenə tanınmış bir şəxsiyyət olardı. Çox kamil insan idi, aşıqlıqla yanaşı bütün sənətlərdən başı çıxırdı. Hər şeyin yerini bilən adam idi. Beş il evində şeyirdlik etdim, Saraçlı camaatının hamısı bunu bilir, hamısı mənə tanıyır. Ailə qurandan sonra sərbəst aşıqlıq etdim. El şənliklərində olanda hərdən ismaric göndərərdi, gedib köməklik edirdim.

– *Şeyird ustaddan öncə nəyi öyrənməlidir?*

- Hər şeydən əvvəl ədəb-ərkanı. Aşıqlıq çox incə sənətdir. Rəhmətlik Hüseyn Saraçlı deyərdi ki, sən bir nəfərsən, məclis əhli 200-300 nəfərdir, hamısının nəzəri bir nəfərdə, aşıqda olar. Ona görə ədəb-ərkanın kamil olmalıdır.

– *Sazbəndliyə bu gün maraq varmı?*

- Var, özü də əvvəlkinə nisbətən daha çox maraq var. İndi şəhərlərdə, rayonlarda məktəblər var. Qabaq da belə yığma məktəblər olsaydı bəlkə də aşiq sənəti çox inkişaf edərdi. Saz çalmaq üçün bir aşığın yanına gedib qulluq etməliydin. Onda aşıqlar öz evində saxlayırdı şeyirdini. Elə bil ki, ailənin bir üzvü idi şagird, təkcə aşıqlığı öyrənmir, ailə üzvü kimi ev işlərində də kömək edərdi. İndi əfsus ki, heç kəs evində öyrətmək istəmir şeyirdini.

– *Şeyirdiniz varmı?*

- Şeyirdlərim çoxdu, məsələn bizim kənddə işləyən ustalar, Bafalı, onun qardaşı Qərib, qardaşım İmdat və s.

– *Hazırda şeyirdiniz varmı?*

- Bir Gədəbəyli gənc xahiş eləmişdi, payızdan gələcək. Sazbəndlik çox çətin sənətdir, asan olsaydı hamı saz düzəldərdi. Bəzən yolda, küçədə saz satırlar, onlar saz deyil. Şəklini çəkib satırlar.

- *Ustad, sözünüzlə qüvvət, ustad aşığılar hər sazı bəyənmirlər. Onları daha çox sazın hansı xüsusiyyətləri maraqlandırır?*

- Ustad aşığa saz bağlamaq hər sazbəndin işi deyil. Aşıqlar hər ustaya saz bağlatmırlar, ancaq kamil ustalara müraciət edirlər. Aşıqlar üçün ən əsası sazın səsidir, gözəlliyidir.

- *Sazı niyə məhz tut ağacından düzəldirlər?*

- Tut ağacı çox asan əyilir, naxışlı ağacdır.

- *Sazın qolu hansı ağacdən hazırlanır?*

- Sazın qolu qoz ağacının özəyindən hazırlanır, çünki bərk ağacdır, çox keyfiyyətlidir. Qoz ağacının tərkibində yod olduğu üçün rütubətə, çürüməyə qarşı davamlıdır.

- *Ustad, sazı düzəltmək üçün materialı necə əldə edirsiniz, hardan gətirdirsiniz?*

- Mən Gürcüstandan gətirirəm. Orda bilirəm ki, hansı kənddə nə var. Hər ağacdən düzəltmək olmur, ona görə oradan gətirirəm.

- *İlk dəfə saz düzəltmədiyinizi xatırlayırsınız mı?*

- Əlbəttə. Hüseyn Saraçlının yanına şəyird gedəndə bir həftə gecikmişdim. Dedi niyə gec gəldin? Balaca bir cürə göstərdim, bunu düzəldirdim, Hüseyn əmi, dedim. Cürəni bəyəndi. Səndən yaxşı sazbənd çıxar, bu sənəti də buraxma, dedi. Ondan sonra mənə məşğul olmağa başladı, gördü ki, sazbəndliyi də bacarıram. Yavaş-yavaş sənətin sirlərini öyrətdi, ustalaşdırdı.

- *Sizə saz düzəltməmək üçün müraciət edənlər ancaq aşığılardır mi, yoxsa həvəskarlar da varmı?*

- Çoxu evində saz olmağını istəyən həvəskarlardır. Aşıqlar çox azdır, bu da təbiidir. Çünki aşıqlar bir yaxşı saz düzəltirir, ömrü boyu da onu çalır.

- *Tanınmış aşığılardan hansının sazını siz hazırlamısınız?*

Çox qədim sazları bərpa etmişəm. Məsələn bu yaxınlarda Hüseyn Saraçlının ustadının – Quşçu İbrahimin sazını gətirmişdilər yanıma. Yeni üz aldı, bərpa elədim. Aşıq Musa Qaraçöplünün sazını bərpa etmişəm, bəlkə də o sazın yüzdən çox yaşı vardı. Müasir aşığıların çoxunun - Aşıq Tərmeyxanın, Ramin Qarayevin, Xosrov Qarabağlının, Qərib İncəlinin, İslam Göyçəlinin, bu yaxınlarda İran aşığılarından Muxtar Qayabaşının və başqalarının sazını mən bağlamışam.

- *Ustad, indi sazbəndlik kimi qədim sənəti gələcək nəsillərə öyrədəcək yetərinə ustad varmı?*

- İndi hamı əsasən yaxınlarını öyrədirlər. Mən yanıma gələn gənclərə təklif edirəm, şagirdə ehtiyacım var, yaşımin bu vaxtında sənətimi öyrətməliyəm ki, məndən sonra kimsə qalsın.

- ***Övladlarınızdan sənətinizi davam etdirən varmı?***

- Qızım jurnalistdir, oğlum da institutda müəllimdir. Oğlum saz çalır, amma özü üçün, həvəskardır. Oğlumu yanımda xeyli işlətmişəm, sənəti bilir, lazım olsa işləyə bilər. Ali təhsilli olduğu üçün ixtisası üzrə işləyir.

- ***Aşıq Murad Kövrək dünyaya bir daha gəlsəydi yenə aşıq, sazbənd olardı mı?***

- Bəli, yenə sazbənd, aşıq olardım.

- ***Yəni həyatınızı yenidən yaşamaq istəyərdiniz?***

- Bəli, mənim üçün çox xoşdur ki, sənətimi qoşa işlədim.

- ***Ustad, bəzən saza səsgücləndirici yerləşdirirlər, buna munasibətiniz necədir?***

- Mən yaxşı baxmıram, buna hec ustadım da razı olmurdu. Lazım olanda da mikrafondan istifadə edirdi. Mənə müraciət edəndə razı olmuram, çünki mənim əlim gəlməz ki, sazı kəsim. Təbii səsinə də itirir.

- ***Maraqlı müsahibəyə görə sağ olun!***

Müsahibəni apardı:
Elşad ÇOBANLI

Mahmud KAMALOĞLU
professor

AŞIQ ALI DƏRƏÇİÇƏKLİ

Azərbaycan aşiq sənətində Borçalı aşiq məktəbi kimi, Göyçə, Dərəçiçək, Dərələyəz, Ağbaba və s. aşiq məktəbləri də böyük rol oynamışdır. Zaman-zaman bu aşiq məktəbləri də Türk dünyasının ozan sənətinə bir çox ünlü sənət korifeyləri bəxş etmişdir.

Aşiq Alı, Aşiq Ələsgər, Aşiq Cəlil (Dərələyəzli), Aşiq Alı Dərəçiçəkli, Aşiq İsgəndər Ağbabalı, Aşiq Məhəmməd Ağbabalı, Aşiq Kərəm Göycəli, Növrəs İman, Aşiq Vəli, Aşiq Nəsim Ağbabalı, Yanşaq Məhəmməd və s. dünyaca tanınmış bu saz, söz xiridarları türk dünyasının aşiq sənətinin zənginləşməsində əvəzsiz xidmətlərə malik olmuşlar.

Dərəçiçək aşiq məktəbinin yetirdiyi ən qüdrətli sənətkarlardan biri də Aşiq Alıdır.

Alı (Süleymanov) 1870-ci ildə Dərəçiçək mahalının (bir vaxtlar Axta mahalı, sonralar isə Hrazdan adlandırılmışdır) Qaraqala kəndində dünyaya göz açmışdır. Yeri gəlmişkən qeyd etmək istəyirik ki, həmin dövərlərdə təkcə Alının anadan olduğu kənddə deyil, onun ətrafındakı digər kəndlərdə də çox sayda tanınmış ustad aşiq vardı.

Alının uşaqlıq illərinin hər günü demək olar ki, aşiq məclislərində keçirdi. Bəlkə də bu səbəbdən o, lap körpə çağlarından sənətə çox meyl salır, saz çalmağı öyrənir. Aşıqlıq sənətinə olan böyük həvəsi tezliklə onu ustad yanına aparır.

Alı xeyli müddət zəmanəsinin tanınmış ustad aşığı olan Dərələyəzli Aşiq Cəlilə qulluq edir. Əslən Güney Azərbaycandan olan Aşiq Cəlil Alıya sənətin bütün sirlərini öyrədir, özü ilə bərabər çağrıldığı məclislərə aparır. Yeri gəlmişkən onu da demək yerinə düşərdi ki, Dədə Ələsgər Aşiq Cəlilin sənətkarlığını çox bəyənilib və yüksək qiymətləndirmişdir. Ustadların söylədiklərinə görə hətta hər iki böyük sənətkar bərabər məclislər də keçiriblər.

Aşiq Alının yaşının və yaradıcılığının kamillik dövrü, taleyin qismətindən çox ağır illərə təsadüf edir. Belə ki, 1918-ci il erməni-türk savaşları zamanı minlərlə soydaşları kimi Aşiq Alı da doğma diyarı Dərəçiçək mahalının Qaraqala kəndini müvəqqəti də olsa tərk etmək məcburiyyətində qalır.

Aşıq Alının qaçqın düşmüş həmyerlilərinin xeyli hissəsi əvvəlcə Borçalının Ağməmmədli, sonra isə Görarxı elində məskunlaşır.

Aşıq Alı və onun ən yaxın qohumları bir müddət Görarxı elindəki Təzəkənddə Güloğluları öyündə mətərisləşirlər. Alı ilə bərabər dədə-baba

yurdlarından qaçqın düşənlərin çox hissəsi Daştəpə və Borçalının digər kəndlərində yerləşirlər.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi Borçalıya pənah gətirəndə artıq Alı tanınmış ustad aşiq idi. Aşıq Cəlildən başqa Aşıq Alı Dədə Ələsgərin qardaşı Aşıq Məhəmmədlə də çox məclislər keçirmiş, ondan da aşılıq sənətinin sirlərini öyrənmişdir.

Ağır didərginlik həyatı zamanı Aşıq Alı iki körpə həmyaşıd balanı – öz oğlu Şəmili və bacısı oğlu Məmmədi həyatda olduğu kimi sənətdə də heç vaxt dizinin dibindən ayırmamış və hər iki gəncə aşılıq bütün xırdalıqlarına qədər nə bilirdisə öyrətmişdir. Ustad digər bacısı oğlu, Məmmədin böyük qardaşı adıbəlli Aşıq Sadığa da usladlıq etmişdir.

Ancaq Aşıq Alı Məmmədi körpəlikdən daha çox sevmiş, onu həmişə öz ailəsində saxlamış və oğlu Şəmindən ayırmamışdır. Hətta Məmməd böyüyəndə belə Aşıq Alı ona Məmmədin deyil, özünün soyadını – Süleymanov yazdırmışdır.

Əziz oxucular, bunlara ona görə xırdalıqlarına qədər aydınlıq gətiririk ki, bir çox kitablarda hər iki ünlü ozan Aşıq Sadıq və Aşıq Məmməd doğma qardaş olduqları halda onların soy adları müxtəlif şəkildə – Aşıq Sadıq Sultanov, Məmməd isə Süleymanov yazılır ki, bu, oxucularda anlaşılmazlıq yaradır.

Borçalıda qaçqınlıq həyatı yaşamasına baxmayaraq Aşıq Alı nəinki öz gözəl sənəti aşılıqdan ayrılmır, əksinə o, Görarxı elində bu qədər saz-söz sənətinə böyük meylin olduğunu görüb, xeyli gəncə aşılıq sənətinin sirlərini öyrədir, onlara ustadlıq edir.

Görarxı elində yaşadığı illər ərzində onun yetirdikləri gənc saz-söz həvəskarları sonralar Borçalının tanınmış ustad aşıqlarına çevrilir.

Görarxı elindən şan-şöhrəti bütün Borçalıya yayılmış Aşıq Ayvaz, Aşıq Bayram, Aşıq Qurbanəli, Aşıq Əli və daha bir neçə ünlü

sənətkar məhz Aşıq Alı Dərəçiçəklinin sığalından keçərək, adıbəlli ustaddan aşılıq dərsi alıblar.

Adlarını çəkdiyimiz bu aşılqlar vaxtilə Aşıq Alıdan dərslər aldıkları üçün digər Borçalı aşılqlarından sənətkarlıqda, ustalılıqlarına və üslublarına görə müsbət mənada fərqləniblər.

Borçalıda qaçqınlıq həyatı yaşayan Aşıq Alı bir müddət Görarxı elindən çox hörmət, izzət görsə də ancaq doğma yurdu heç vaxt yadından çıxmır. Elə hey geri dönmək arzusu ilə yaşayır. Ara sakitləşəndən sonra Aşıq Alı yenidən öz elinə – Dərəçiçək mahalının Qaraqala kəndinə dönür və ömrünün sonuna kimi orada yaşayır, öz sənətini davam etdirir.

Aşıq Alı 1953-cü ildə doğulduğu Qaraqala kəndində vəfat edir və kəndin qəbiristanlığında da dəfn olunur.

Lakin mənfur ermənilərin məkrli niyyətləri bu bölgələrdə yaşayan türkləri yenidən dinc buraxmır. Onların məqsədi öz dədə-baba torpaqlarında yaşayan sonuncu türkü belə mütləq oradan qovub didərgin salmaq idi. Elə bu məqsədlə də onlar növbəti hiyləyə əl atdılar – Dərəçiçək mahalının türklər yaşayan Qaraqala kəndi ilə Təkəlik kəndi arasında su anbarı tikmək adı ilə daha bir neçə kəndi və onlara məxsus olan qəbiristanlıqları və bir çox tarixi abidələri uçurub darmadağın etdilər.

Oradan zorla canını qurtarmış, sonralar Borçalıya pənah gətirmiş yaşlı sakinlərin söylədiklərinə görə Qaraqala kəndinin qəbiristanlığı onların gözləri önündə nəhəng texnikalarla yerlə yeksan edilən zaman nədənsə, Aşıq Alının qəbrinə toxunmurlar. Qəbir ortada tək qalır. Qəbrin o şəkildə ortada toxunulmaz qalması barədə müxtəlif mülahizələr söyləsələr də, ancaq əsl səbəb günümüzədək naməlum qalmaqdadır.

Aşıq Alının qəbri bir müddət toxunulmaz qalır. Bu xəbər Aşıq Alının Borçalının Daştəpə kəndində yaşayan qohumlarına çatır. 1961-ci ildə onlar gedib usladın məzarını Daştəpəyə gətirirlər. Hazırda Aşıq Alı Dərəçiçəklinin sümükləri Daştəpə kəndinin məzarlığında uyuyur.

Son olaraq bildirmək istəyirik ki, türk dünyasının özünəməxsus guşəsi olan Borçalı aşıq məktəbinin formalaşmasında və zənginləşməsində Aşıq Alı Dərəçiçəklinin böyük əməyi və zəhməti olduğu danılmazdır.

GÖYÇƏLİ AŞIQ NƏCƏF

Aşiq Nəcəf məşhur ustad Aşiq Ələsgərin qardaşı Xəlilin oğludur. 1900-cü ildə Göyçənin Ağkilsə kəndində anadan olub. 7-8 yaşlarında atası onu kənddəki mollaxanaya qoyub. Burada yazı-pozunu öyrənən Nəcəf saza-sözə də böyük maraq göstərib, əmisi Aşiq Ələsgərin evində tez-tez keçirilən məclislərin iştirakçısı olub. Nəcəf on yaşına çatanda atası vəfat edib, ailənin ağırlığı onun üzərinə düşüb.

Keçən əsrin əvvəllərində baş verən erməni-müsləman ixtilafı zamanı ermənilər Göyçədə yaşayan türklərə amansız divan tutanda Nəcəf anasını, iki bacısını və qardaşını əmisi Məhəmmədin himayəsində Kəlbəcərə köçürüb və 1921-ci ilədək orada yaşayıb. Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra isə digər göyçəlilər kimi o da doğma Göyçəyə qayıdıb.

1925-ci ildən aşığılığa başlayan Nəcəf Göyçədə, Gəncəətrafı rayonlarda, Qarabağda və Azərbaycanın digər guşələrində məclislərdə iştirak edib.

Sovet-alman müharibəsi zamanı ordu sıralarına çağırılan Nəcəf 1942-ci ildə cəbhədən qayıdıb, kəndlərindəki kolxozun sədri vəzifəsinə seçilib və 1945-ci ilədək bu vəzifədə çalışıb. İkinci dünya müharibəsi qurtardıqdan sonra yenidən aşığılığa başlayan Nəcəf ömrünün sonunadək öz xalqına ləyaqətlə xidmət edib.

Aşiq Nəcəf 1968-ci ildə vəfat edib.

Aşiq Nəcəfin bir neçə şeirini oxucularımıza təqdim edirik.

BU DAĞI MƏNƏ

Dad sənin əlindən, a qanlı fələk,
Geydirdin al yerinə budu ağ mənə.
Gətirdin başıma min cürə kələk,
Verdin şərbət deyən budu, ağı mənə.

Düşmüşəm cəfaya, zülmü sitmə,
Yaş yerinə qan dolubdu didmə.
Düyün qoydun çalın-çarpaz sinəmə,
Sən çəkdin üstündən bu dağı mənə.

Həsərət qoydun ulusuma, elimə,
Mən nə deyim sən kimi zalıma.
Nəcəf deyər, qaldırıbsan dalıma,
Deyirsən, sən gəzdir bu dağı, mənə.

BU DÜNYA

Oynama, qardaşım, çıxma özündən,
Udmaq olmaz, qara xaldı bu dünya.
Lenta kimi gələr keçər gözündən,
Ona nisbət bir misaldı bu dünya.

De görüm, qalıbmı heç buna gələn,
Olubmu başacan şad olub gülən?!
Günü-gündən artıb öldürən, ölən,
Əvvəlindən qilü-qaldı bu dünya.

Nəcəf deyər, çox şeylərə misaldı,
Həm ahıldı, həm cahaldı, həm çaldı,
Həm yetgindi, həm ötgündü, həm kaldı,
Həm zəhərdi, həmi baldı bu dünya.

ÇAĞIDI

Könlüm istəklisi yadıma düşdü,
Huş dağılıb, ağılım çaşan çağıdı.
Ruhum pərvaz edib bədəndən uçdu,
O qarlı dağları aşan çağıdı.

Salanda yadıma nazlı həmdəmi,
Ataş alıb, dərd yandırır sinəmi.
Hərdənbir üz verir könlümün qəmi,
Qaynayıb həddini aşan çağıdı.

Yadıma salanda yar gəzən yeri,
Yandırır canımı eşqin əsəri.
Biçarə Nəcəfin işləmir səri,
Yenə yar yadına düşən çağıdı.

ÇAĞINDA

Bəndədən bəndəyə nə imdad olar,
Qəza kəməndini atan çağında.
Dostlar üz döndərər, qohum yad olar,
Taleyi bəd gəlib, yatan çağında.

Arif olan sözlərimi haqlasın,
Sərrast seçsin, qiymət versin, yoxlasın,
Moltanı gəldi ki, “Allah saxlasın”,
Şirin ixtilatın tutan çağında.

Nəcəf deyər, heç bilmirəm haradan,
Dostu dosta rast gətirdi yaradan.
Mərdimazar gəldi çıxdı aradan,
Mətləbim düzəlib bitən çağında.

ÇATMADIM

Tərən kimi qanad çaldım havada,
Gəşt elədim, bir diyara çatmadım.
Bulmadım izini eldə, obada,
Taleyim gətirdi qara, çatmadım.

Mənə yalan satdı nainsaf yağı,
Elə bil, sönübdü könlümün yağı.
Dolandım hər yanı, saldım sorağı,
Gətdi məni ahu-zara, çatmadım.

Bimürvət canıma salıbdı atas,
Anlayıb fikrini, tapammadım baş.
Nəcəfəm, nə qədər eylədim tələş,
Xoş gün görüb, bir rəftara çatmadım.

DAĞI MƏNDƏDİ

(qoşayarpaq)

Bir qələm qaşlının, xoş baxışlının,
Bir alagözlünün dağı məndədi.
Bir qarğı saçlının, inci dişlinin,
Bir şirin sözlünün dağı məndədi.

Bir siyah tellinin, fitnə-fellinin,
Bir tuti dillinin, ləbi ballının,
Bir incə bellinin, nazik əllinin,
Bir işvə-nazlının dağı məndədi.

Bir belə düxtarın, buxağı qarın,
Bir boyu ər-ərin, sədri mərmərin,
Bir şahı-ənvərin, şəmsü qəmərin,
Bir xoş avazlının dağı məndədi.

Bir qıya baxanın, bəyaz yaxanın,
Bir kirpik çaxanın, evlər yıxanın,
Bir qızıl taxanın, seyrə çıxanın,
Bir günəş üzlünün dağı məndədi.

Bir Nəcəf hallının, qilü-qallının,
Bir üzü xallının, çox kamallının,
Bir tirmə şallının, yaşıl-allının,
Bir bahar-yazlının dağı məndədi.

DAĞLAR

İndi acı rüzgar kəsib yolların,
Ey bizim alçaqlı-ucalı dağlar!
Yığdın üstünə ağır elləri,
Olardın bəzirgan, xocalı, dağlar!

Qəzanın qədəri pozub növrağın,
Görünmür köysündə gözəl yığnağın.
Keçibdi işrətli, səfalı çağın,
İndi səni görən qocalı, dağlar!

Seyr edib sinəndə silkinmir sona,
Yüz min təbə düşə, girə min dona,
Nəcəf dərd əlindən yetirdi cana,
Gətdi göz önünə əcəli, dağlar!

DAĞLARIN

Mən olub arançı, yanıram günə,
Yaz görüm necədi halı dağların?
Qırıldı mal-qoyun, boş qaldı binə,
Necə keçdi, bəs, əhvalı dağların?

Dağların havası vuranda hərdən,
Huş dağılır, aqlım lap gedir sərdən.
Söyütlü çayından, həm Kəlbəcərdən,
Açıqdı Göycəyə yolu dağların?

Gəl, indi buraxaq hər zarafatı,
Vətən xəyalımdan heç çıxmaz qəti.
Deyər Aşıq Nəcəf, verər ləzzəti,
Kərəsi, qaymağı, balı dağların.

DEYƏRLƏR

Əzəldən görməyən bu cah-calalı,
İndi görüb, bu nə haldı deyərlər.
Varlılara “bəli”, yoxsula “dəli”,
Atalardan bir misaldı, deyərlər.

Doymaz bu dünyadan varlının gözi,
Yeyər, içər, geyər, sallanar, gəzi.
Tapıb geyinirsə qədəyi, bezi,
“Yoxsul bunu hardan aldı”, - deyərlər.

Nəcəfəm, bu sirrə qalmışam heyran,
Tamam bu işləri fələkdir quran.
Yoxsul yağ gətirə, varlı da ayran,
Varlı ayranına “balı” deyərlər.

DƏRDİMİ

A bimürvət, a nainsaf, a zalım,
Eyləyibsən bil, ziyada dərdimi.
Olubdu hicrindən xəstə xəyalım,
Aça bilməm qeyri yada dərdimi.

Bir tüccaram, yüküm möhnəti-qəmdi,
Həsrərindən qan-yaş tökən didəmdi.
Dərd-vərəm nəhayət sinəmdə cəmdi,
Kimsə bilməz bu dünyada dərdimi.

Nəcəfin taleyi olubdu qara,
Yüz min təbib gələ, bulunmaz çara.
Zəlili sərgərdan, aciz, avara
Gəzdirirəm pay-piyada dərdimi.

DÜNYADA

Vəzifə bir atdı, hər minən çapar,
Zatı nəcib olan bilər dünyada.
Atalar sözüdür: “Axtaran tapar”,
Azan bəlasını bular” dünyada.

Övlada vəfa yox, ömrə etibar,
Təbə olub nəfsə, vermə ixtiyar.
Simü-zər toplayıb, vurasan anbar,
Əliboş gedərsən, qalar dünyada.

Alçaqda oturub, ucadan vurma,
Şərə fitva verib, hiylə də qurma.
Nəcəf, həddini bil, çox lovğa durma,
Lovğalıq insanı salar dünyada.

ELƏDİ

Fələyin əlindən şikayətim var,
Qurutdu bədənim, qandan elədi.
Söyləyəm dərdimi, hekayətim var,
Xəstə saldı cismim, candan elədi.

Yetən olmaz mən fəqirin dadına,
Qürbət eldə kim salacaq yadına.
Saldı məni bir zalımın oduna,
Sanasan ki, yol-ərkandan elədi.

Məcnun Leyli deyən dağları gəzdi,
Əndəlib gül üçün bağları gəzdi.
Yazıq Nəcəf solu, sağları gəzdi,
Uzaq saldı, din-imandan elədi.

EYLƏYİBSƏN

Dad eylərəm, fələk sənə əlindən,
Gən dünyanı mənə dərləyibsən.
Əndəlibi ayrı salıb gülündən,
Qönçəyə həmdəmi xər dərləyibsən.

Dərd əlindən ağlım gedibdi başdan,
Cüda oldum eldən, qohum-qardaşdan.
Cən qəmdən ayrılmaz, didəm qan-yaşdan,
Göz yaşım üzümdən dərləyibsən.

Nəcəf əməlini düşübdü başa,
Könlüm şüşəsini çalıbdı daşa.
Müxtəsər, nə deyim tutduğun işə,
Qanını qanmaza dərləyibsən.

TƏBRİK EDİRİK!

Hörmətli Nemət Qasımlı! Siz müsair dövrdə Azərbaycan aşığı sənətinin ən layiqli nümayəndələrindən birsiniz. Bu gün sizin səsiniz Azərbaycanın hüduqlarından çox-çox uzaqlardan gəlir. Dəfələrlə Avropanın ən möhtəşəm konsert salonlarında Azərbaycanı ləyaqətlə təmsil edərək sazımızın şöhrətini daha uca zirvələrə qaldırmısınız. Özünəməxsus ifa tərzi olan bir sənətkar olmaqla yanaşı, siz həm də neçə illərdir ki, yeniyetmə və gənclərdə aşığı sənətinə marağın güclənməsində, bu sənətin elmi əsaslarla tədrisində də böyük işlər görür, eyni zamanda bir tədqiqatçı kimi elmi araşdırmalar aparırsınız. Sənət qarşısında bu fədakar xidmətləriniz isə hər zaman dövlətimiz və xalqımız tərəfindən layiqli qiymətini alıb: xalq sizi sevib, hər yerdə hörmətlə qarşılayıb, dövlət isə bu sevgini bir növ rəsmiləşdirmiş kimi müxtəlif mükafatlarla təltif edib. Elə bu günlərdə hörmətli prezidentimiz cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə sizə “Azərbaycanın Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adının verilməsi də bunun bir daha təsdiqidir.

Biz də sizi bu münasibətlə təbrik edir, sənətdə, elmi-pedaqoji fəaliyyətinizdə və şəxsi həyatınızda yeni-yeni uğurlar arzulayırıq!

AZƏRBAYCAN AŞIQLAR BİRLİYİ

Əkbər QOŞALI

SAZIMIZIN NEMƏTİ

Nemət Yusif oğlu Qasımlı 27 iyul 1972-ci ildə Gədəbəyin Kiçik Qaramurad kəndində doğulub. Mənsub olduğu ailənin kökü Miskin Abdal ocağına gedib çıxır (bağlanır).

Nemət “AD ETİKETdir” deyir. Deyir ki, müəllim (ustad) şagirdin (şəyirdin) yalnız istedadını, barmağını, səsini deyil, sosial durumunu, psixoloji ovqatını, dünyaya, hadisələrə, insana, sənətə baxışını da bilməlidir.

O, gözünü açanda evdə Saz görüb. Özü də sadəcə divardan asılı qalan, üstünü toz basmış saz yox, az qala hər gün dilləndirilən (dillənən) Saz!

Çoxuşaqlı ailənin övlədidir. Atası fizika-riyaziyyat müəllimi, anası həkim olan Nemət, ilk sənət dərslərini böyük bacısı Məlahət xanımdan (– tanınmış şairə Məlahət Yusifqızından) alıb. Doğrudur, ata-anası da sazdan anlayır, saz çala bilirdilər, amma Məlahət xanım sanki təhtəlsüurla Nemətin məhz Saza xidmət üçün doğulduğunu, aşıq sənətinin inkişafında özünəməxsus rol oynayacağını duyur və onunla məşğul olması, onu öyrətməyi özünə borc bilirdi. Təsəvvür edin, ucqar dağ rayonu, uzaq yollar, tez-tez qırılan simlər və sənət öyrənən (ruha yiyələnən!) oğlanın atasının, sazın zəruri ehtiyacları, o cümlədən sim üçün yorulmadan Gəncəyə gəlib-getməsi... Məlahət xanım deyirdi: “Mənə yazığınız gəlsin, qoyun mən kökləyim, siz qırıb tökürsüz, əllərim qabar oldu, saz simləməkdən...”

...Məlahət başqa bir söz də deyirdi: “Bizim evdə hamı sənət, saz nədir bilir, azdan-çoxdan ifa etməyi bacarırlar, amma ən istedadlımız Nemətdir”. Doğrudan da elə oldu ki, az qala bir ailə ansamblı formalaşdırmış ailənin respublika miqyasına, belə deyək, sərt sənət ölçüləri miqyasına çıxanı Nemət oldu. Nemət sazımızın neməti oldu, aşıq sənətinin neməti oldu! – Ürəyini Saza verərək, hissini-həyəcanını Saz tökə-tökə, Saza hər gün yenidən vurula-vurula, Sazla durul-durula! Qədim, unudulmuş bir havanı mənimsəmək üçün əlçatmazlara əl çatdır-açatdır, ün yetməzlərə ün yetirə-yetirə...

Nemətin ifası təbiidir, elə bil Təbiəti dinləyirsən: çay-çay, meşə-meşə, bulud-bulud, göy-göy, səs-səs..! Anadolular Təbiətə Doğa deyir. – Bax, demək istərdim, Nemətin ifası da doğulur, necə deyim, quraşdırılmır, çalınmır. Nemətin ifası doğmadır. Nemətin ifası doğurandır – neçə-neçə tə-

siri ilə, az qala artıq (erkəndən) məktəbləşməsi ilə... Və bu doğalıq, doğr-malıq, doğuranlıq onun böyüyüb boya-başa çatdığı dağlar qoynunun, dün-yanın bakir yeri – kəndin ilkinliyini, şəhd-şəkərini, ətrini yansıdır. Onun geyimində-keçimində, oturuşunda-duruşunda, sözündə-söhbətində bir şəhərlilik havası olsa da (və biz bunu müəyyən qədər anlaşıqlı qarşılasaq da) ÖZü, işinin(-gücünün), içinin “çəyirdəy”i, “toxum”u ilə bir Qaramuradlıdır. Onun şirin səsi də, sənət tələbkərliliyi də, xalları da, gülləri də, köhnə havalara susamağı da, təzəliyə çəkən yönü də əsl türk xarakterindən xəbər versə, gərək bunun adı harmoniyadır. Bu nizam, düzən, dəngə axtarışıdır. Yox, yox, bu, axtarış deyil, bu, siyasi çalışma ha deyil, dəngə axtarasan, düzəsən-qoşasan; bu, bəlkə, “özündəşey”dir, o bayaq dediyimiz doğakimilikdir (özündəndoğanlıqdır)!..

Nemət ustad aşıklardan heç birinə bilavasitə şeyirdlik etməyib; ustad sandığına, belə deyək, “virtual öyrətmənlik” edib. Örnək verər olsaq, onun ustadı Məhəmməd Sadaxlıdır, Ədalət Nəsimovdur, Şəhadətdi. Siz Məhəmməd Sadaxlının, digər ustadların özünün tərif etdiyi şeyirdləri sırasında onun adını görməsəniz, təəccüblənməyin. Bu işin gözəlliyi, ustad Sadaxlının da qüdrəti ondadır ki, o özü də bilmədən neçə-neçə istedad, saz dəlisi, ozan vurğunu onu özünə ustad bilib. Özü də, mən sizə deyim, könüllü şeyirdlik, uzaqdan vurğunluq, köndən-könülə mənimsəmə heç də ustadın dizinin dibini kəsdirib səhərdən-axşama yanında olaraq keçən şeyirdlikdən az təsirli olmur. Sübut: Sazımızın Nemət hadisəsi!!!

Ustad Sadaxlıdan “Van ağzı” da daxil olmaqla əsas yeddi qədim havanı öyrəndiyi havaların başında çəkən Nemət, bütün ustadları dinlədiyini, müqayisəli təhlil apardıqdan sonra öz seçimini etdiyini dedi. O, “müqayisəli təhlil” dedikdə mən bunun onun leksionuna elmi fəaliyyətindən gəldiyini düşündüm və deyəsən, düz də düşünmüşdüm. Nemət elmi-pedaqoji çalışmaları da məşğuldur. Sən demə, “da”sız, sazla uğraşdığı qədər ciddi məşğulmuş...

Mən onun musiqi məktəblərində dərs keçdiyini bilirdim, ancaq respub-likamızda dövlət musiqi məktəbinin ilk saz sinfini açdığını bilmirdim. Söhbətimizdən bəlli oldu ki, şair qardaşımız saz qardaşını hələ 1992-ci ildən, keçmiş Mədəniyyət Naziri Polad Bülbüloğlunun rəsmi qərarı ilə Qarayev adına 8 saylı məktəbdə (Nərimanov rayonunda), sonralar isə həm də Niyazi adına 22 saylı məktəbdə (Yasamal rayonu) açdığı siniflərdə tədris edir, öyrədir. Təvazökarlığından da qalır, təbii: “Öyrədə-öyrədə özüm də öyrənirəm”, – deyir.

Özü ixtisasca rejissor olan Nemət Qasımlı yetirmələrinin musiqi mək-təblərindəki saz siniflərində təhsil almalarının bir üstünlük sağladığını deyir. Deyir, musiqi məktəbləri professionallıq, hərtərəflilik baxımdan şagirdi daha şanslı qılır. Şagirdin səhnə mədəniyyətini, etika-estetikanı mənimsəməyi,

biliklərə yiyələnməyi musiqi məktəblərində proqramlaşdırılmış şəkildə, illərin təcrübəsinə uyğun olaraq aparılır.

Nemət 1996-cı ildən bəri dəfələrlə dövlət tədbirlərində, o cümlədən ölkə Prezidenti qarşısında yetirmələri ilə çıxışlar edib; Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin, Yasamal rayon İcra Hakimiyyətinin fəxri fərmanları ilə təltif edilib.

...Yenə ustadlar mövzusuna qayıdaq. Nemət deyir, hər ustadın öz barmağı, öz gülü, öz xalı var. Sanki bir xalçanın ilmələri kimidir ustadların ümumi dünyası. Deyir, “Xanlar niyə sevilir? – Çünki bütün aşiq məktəblərinin izi vardı onun yaradıcılığında, çalğısında.”

Sözün bu yerində “Duraxanı” havasına vurğu yapır Nemət. Deyir, bilsən necə çətinliklə əldə etmişəm bu havanı, halallığını necə almışam!? Deyir, “Bilirsiz, qədim havalarda mən mədəniyyətimizin gücünü (enerjisini), bütövlüyümüzü, itirdiklərimizi görürəm elə bil”. ...Və mən fikirləşirəm, qədim havalər üstə (əslinə qalsa bütün aşiq havaları üstə) ancaq qədim kişilərin sözlərini oxuya bilərsən, ruhu tərpədən sözə meydan tanıya bilərsən, daha hansısa sosializm realizmi geydirməsini, bilməm, “itotu, bağayarpağı”nı yox... Sonra “Orta Sarıtel”dən söz alır Nemət. Deyir, bu hava mənim yaddaşımda anamın havası kimi qalıb. Anamın deyərkən onun yarımçıq sevincinin, boyaboy kədədrinin, vaxtsız itirdiklərinin, həsrətin havası kimi... Anam hər bu hava çalınanda göz yaşlarını saxlaya bilməzdi, amma üzünü bizdən gizlədə, biz onun yaşını görməzdik... “Atam isə “Qaraçı”nı sevərdi. Niyəsini soruşmadıq, – bilmədim, – yalnız ehtimal edirəm ki, ya hansısa ustadla (usta ifa ilə) bağlı idi ya da hansısa situasiya (örnəyi, unuda bilmədiyi bir gözəllə, onun ayrılığı ilə) bağlı idi...”

Bütün aşiq mühitlərinə bələd olan Nemət 180 hava çala bilir. Mühit olaraq Göyçə, Şirvan, Borçalı mühitlərini qeyd edən aşiq, “hər bölgənin öz məktəbi var. Məktəb mühitdən doğur, amma onu ötür yaxud ona yeni keyfiyyət qazandırır. Məktəb ənənə yaradır”,- deyir. Sonra əlavə edir: “Mələhət fərqli mühitləri öyrətdi mənə. Ümumiləşdirmələri, harmoniyanı gördüm onun yanaşmasında, yaradıcılığında və mən də bu yolla getdim.”

Qəhrəmanımız aşığa, aşıqlıq sənətinə milli-mənəvi dəyərləri mənimsəmiş şəxslərin dəyər verə bildiyini deyir. Mən “sevdalı, ruhlı, milli həyəcana malik insanlar” deyə əlavə edirəm, razılaşırs. O, dəfələrlə, ayrı-ayrı ölkələrdə, o cümlədən Türkiyədə, Fransada, Almaniyada, Rusiyada, İranda keçirilən festivallarda Azərbaycan mədəniyyətini layiqincə təmsil edib, yarışmalardan qalıb ayrılıb, ödüllər qazanıb. Daha neçə ödüllər də qazanacaq, təbii. Amma indən sonra heç bir ödül qazanmasa da, yetirmələrini göz önündə tutarsaq, deməliyik: “Əkdidi çiçəklərin gülü-çiçəyi solmaz, dünyada sən kimi varlı insan tapılmaz.”

Nemət QASIMOV

GƏDƏBƏY AŞIQ MÜHİTİ

Aşıq yaradıcılığında kifayət qədər problematik məsələlərdən biri mühitlərin araşdırılmasıdır. Böyük inkişaf yolu keçən bu sənət xalqın mənəvi zənginliyidir. Daha doğrusu, türkün özünəməxsusluq faktıdır. Onun araşdırılması, öyrənilməsi məsələsi folklorun digər problemləri kimi çox sonralara aiddir. Son yüz ildə bu sahədə bir-birindən maraqlı olacaq tədqiqat əsərləri yaranmaqdadır. XIX əsrin ortalarından pərakəndəliklə başlayan iş həmin vaxtdan bəri getdikcə artan tədqiqatlarla səciyyələnir. Müxtəlif istiqamətli topluların ortaya çıxması, onlara elmi-nəzəri münasibətin bildirilməsi, ayrı-ayrı ustad sənətkarların həyat və yaradıcılığının, eləcə də müxtəlif dövrlərin araşdırılması özlüyündə daha problematik məsələlərin öyrənilməsini zəruri edir. Bu sırada son dövrlər diqqəti cəlb edən istiqamətlərdən biri aşıq mühitlərinin öyrənilməsidir.

Öncə onu qeyd edək ki, aşıq mühitləri ilə bağlı hələ ötən əsrin 20-ci illərindən başlayaraq Ü.Hacıbəyov, Bülbül, tənqidçi M.Quliyev, O.Sarıvəlli, M.İbrahimov, M.H.Təhmasib, M.Həkimov, Q.Namazov, H.İsmayilov, M. Qasımlı, S.Paşayev, M. Allahmanlı və başqaları müxtəlif fikirlər söyləmişlər. Bu məsələ bir problem kimi aşıqların birinci qurultayının da (1928-ci il 5 may) mövzusunə çevrilib. Belə ki, tənqidçi Mustafa Quliyev qurultayın ikinci günü aşıq sənətinin ifaçılıq məqamlarından danışarkən Şərq və Qərb zonaları adı ilə qruplaşdırır. Həmin vaxtdan 80 ilə yaxın keçməsinə baxmayaraq bu problem indi də tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Bir-birindən fərqli araşdırmalar aparılıb. «Aşıqlığın təşəkkülündən üzə bəri mövcud olan bütün aşıq mühitləri tarixi mühitlərdir» (11.s. 178). Burada ən maraqlı məsələ mühit fərqliliyidir. Bu gün Şirvan aşıq məktəbi, Anadolu, Təbriz və s. aşıq məktəbləri adı ilə tədqiqat əsərləri yazılmaqdadır. Həmin məktəblər içərisində özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəlb edənlərdən biri Qərb zonası aşıq məktəbidir. Bu məktəbdə özünəməxsusluq çalarları ilə fərqlənən mühitlər var. Məsələn, Göyçə aşıq mühiti, Tovuz aşıq mühiti, Qazax aşıq mühiti, Gədəbəy aşıq mühiti, Borçalı aşıq mühiti və s. Qərb zonası aşıq mühitlərində bir-birinə kifayət qədər yaxın olacaq bir hal müşahidə olunmaqdadır. Bu, tarixi ənənəyə daha çox bağlılıqla xarakterizə olunur. «Azərbaycan türklüyünün ən saf bölgələrindən biri olan Gəncəbasar oğuzlara

məxsus dil, ruh və folklor koloritinin son dərəcə güclü qorunduğu regionlardan biri olduğu üçün milli-mənəvi özümlüyün yaşayıb inkişaf etməsindən ötrü burada münbit zəmin mövcuddur. Bu səbəbdən də əski ozan sənətinin, daha sonra isə aşiq sənətinin Gəncəbasarda bir çox qüvvətli ocaqlar yaratması təbiidir» (11.s. 236-237). Tənqidçi Mustafa Quliyev də birinci qurultayda bunu vurğulayır. Aşiq yaradıcılığının tədqiqatçıları M.Həkimov, Q.Namazov, H.İsmayilov, M.Allahmanlı da məhz araşdırmalarında bu məqamı xüsusi olaraq göstərirlər. Göyçə aşiq mühitindən danışan H.İsmayilov yazır: «Göyçəni ədəbi-mədəni mühit kimi səciyyələndirən başlıca göstərici qədim türk xalq ənənələrinə maksimum bağlılıq, sadəlik və türk özgürlüyüdür» (6.s.290). Bu, ümumilikdə Qərb zonası, üçün xarakterik keyfiyyətdir.

Gədəbəy aşiq mühiti kifayət qədər zənginliklə xarakterizə olunur. Onun Aşiq Məhəmmədəli, Miskin Vəli, Aşiq Şamxal, Aşiq Səyyad, Aşiq Sarı, Aşiq Salman, Aşiq Polad, Aşiq Novruz, Aşiq Musa və s. kimi onlarca sənətkarları var. Ancaq çox təəssüf ki, bu mühit indiyə qədər heç bir araşdırmanın mövzusu olmayıb. Bəzi istisnalar nəzərə alınmazsa, hətta ustad sənətkarlar haqqında qısa məlumatlar verilməklə kifayətlənilib. Halbuki, el ağsaqqallarının, ağbirçəklərinin, ümumiyyətlə ustad sənətkarların dilində dolaşan bu aşıqların yaradıcılığı toplanıb xalqa çatdırılmalıydı. Dədə Şəmşirlə, Şair Cavadla, Yetkin Qəşəmlə döş-döşə gəlib, ağır yığnaqlar aparan Miskin Vəlinin yaradıcılığı bu gün də tədqiqatçıların maraq dairəsindədir. «Mühafizəkarlıq və ana xəttin əsas tutulub inkişafı baxımından daha çox diqqəti cəlb edən Qərb zonası aşiq mühitidir. Burada «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanlarımızı oxuyarkən təsəvvürümüzdə yaranan, daha dəqiq desək dastandan formalaşan Dədə Qorqud görkəmi, müdrikliyi və ağır yana çalğısı, el ağsaqqalı ola bilməsi məsələsi, eləcə də «Koroğlu» dastanındakı müdriklik və ağsaqqallıq, eyni zamanda qəhrəmanlıq səviyyəsində görünən qəhrəmanlıq və aşıqlıq, eynilə Kərəm, Qərib, Abbas Tufarqanlı ilə bağlı yaranan təsəvvür daha çox hifz olunur» (13. s.54). Göyçə mühitinin yetirməsi olan el şairi Zodlu Usta Abdullanın bir ustadnaməsinə nəzər yetirək.

Usta Abdulla:

İnsan gərək fikirləşə, düz seçə,
Kimlə gəzim, necə gəzim harda mən.
Tay-tuşlarım uyğun ola özümə,
Danışanda utanmayım orda mən.

Miskin Vəlidə:

Namərd ilə köçün sürmə yaylağa,
Səni yurdda qoyub qaçar, deyirəm.
Olsa mehribandı bala, qaymağa,
Olmasa hörmətdən keçər, deyirəm.

Hər iki ustadnamənin məzmununa diqqət etsək görürük ki, insanı doğru yola dəvət edir və fikirləşib sonra addım atmağın zəruri olduğunu önə çıxarır. Usta Abdulla Göyçə mühitinin sənətkarlarından. Zaman-zaman bu mühit ədəbiyyata, mədəniyyətə böyük töhfələr verib. Urfani məclislərin məkanı olub. Oradan böyük söz, böyük əxlaq, mənəvi dəyərlər göyərdilib. Haqq sözünün, sufi təkyələrin ocağı olub. Miskin Abdala qədər və ondan sonra bu ənənə xalqın düşüncəsində yaşayıb. Folklorşünas alim H.İsmayılov yazır: «Türkün mənəvi-əxlaqi, dini-ruhani, elmi-irfani, ədəbi-ictimai, sosial-mədəni dəyərlərinin, mürəkkəb sintetik dəyərlərinin ən optimal reallaşma faktı kimi Miskin Abdal şəxsiyyəti nadir simalardandır». (8, 199). Buraya məkan anlamında reallaşma faktı kimi Göyçə mühitini, onun XIX əsrdəki ucalıq zirvəsini də əlavə etmək gərəyi yaranır. Çünki bu mərhələdə Aşıq Alı, Aşıq Ələsgər zirvələri boy alır. Türk dünyasının, bütövlükdə dünya sivilizasiyasının nadir yaradıcısı faktına çevrilir. Göyçə mühiti özlüyündə bütün əsrlərdə ədəbiyyata böyük töhfələr, Ələsgərlər verib. XIX əsrdə isə bu, daha çox görünür. Sözün və fikrin meyarına çevrilir. Usta Abdulla da məhz belə bir mühitdə yetişirdi. Yuxarıdakı nümunə həmin bütövlüyün işığından qaynaqlanır. Həyat təcrübəsi, müdriklik bir motiv kimi tam aydın sezilir. Burada el nəzərindən, ona sahib olmadan danışılır. Bu, bir növ elin sevgisini qazanmaq məsələsidir. Ona görə də elin şairi «el nəzəri üstündəsə sənə dövlət, var deməkdi» söyləyir. Bu şeyrdə hər bir misra informasiya yüklüdür. Burada vurğulanan məqamlardan biri babalarla bağlıdır. Baba funksiyası, onun böyüklük mahiyyəti haqqında H.İsmayılov maraqlı mülahizələr yürüdüb. Burada da eyni halın mənzərəsi var. Babalardan bizə qalanlar xatırlanır və onun namus, qeyrət, ar olduğu qeyd edilir. Xalq məhz bu mənəvi dəyərlərin üstündə sabahlara yol başlayıb. Əsrlərin sınağından bunlarla keçib gəlmişdir. Ona görə də Usta Abdulla bunları məharətlə söyləyir. Abbas Tufarqanlı hələ XVII əsrdə «el bir olsa dağ oynadar yerindən, söz bir olsa zərbi kərən sındırar» deyirdi. Dədə Şəmşir «sən elin xeyrinə, elin nəfsinə həmişə

bir xeyir xəbər arzula» söyləyirdi. Usta Abdullanın şeirlərinin böyük bir qismi məhz bu dəyərlərə köklənmişdir.

Vəfası olmaz yalanın,
Ağlı olmaz çox gülənin.
Abdullayam, dərd bilənin
Yüz il keçsə quluyam mən. (15,13)

Ustad Abdullanın şeirlərində ustad nəfəsi, ustad ruhu büllur saflığı ilə sezilir. Aşıq şeirlərində ustadnamə bir forma kimi daha çox məzmunu ilə səciyyələnir. «Ustadnamələr bədii növ olmaqla, ibrətli xalq kəlamları və atalar sözlərindən formalaşmışdı. Məzmun və fikir etibarilə xalq hikmətinin parlaq ifadəsi olan atalar sözü və məsəllər də üslubca bədii sözün canlı, gözəl nümunələridir. Ümumiyyətlə, aşıq yaradıcılığının bir problem kimi mühitlər üzrə öyrənilməsi indi də aktuallığında qalmaqdadır. Düzdür, Şirvan aşıq yaradıcılığı bir neçə tədqiqat əsərinin mövzusu olub. Onun ənənəvi olaraq davamı, ifa və digər sənət məqamlarının özünəməxsusluq keyfiyyətlərinin açılması gərəyi daha çox görünür. Məsələnin başqa bir tərəfində isə aşıq mühitlərinin araşdırılması dayanır. Məsələn, Qərb zonası aşıq yaradıcılığının mühitlər üzrə öyrənilməsi, Borçalı, Tovuz, Göyçə, Qazax, Gədəbəy aşıq mühitlərinin belə bir müqayisədə tədqiqi yeni faktları ortaya qoyar. Azərbaycanın Qərb zonası aşıq yaradıcılığında mühitlərin özündə də çox çətinliklə seziləcək fərqlilik məqamları var. Bu, Gədəbəy aşıq mühitində ifa ilə çalğının paralelliyi halıdır. Daha doğrusu, səsin fərqlilik, üslub özünəməxsusluğudur ki, bütövlükdə təkrarlanır. Ü.Hacıbəyov hələ aşıqların birinci qurultayında deyirdi: «Aşıq ifaçılıq məharətini sxolastik mühitdə öyrənmir, ona təmiz hava, yaşıl çəmən, çöl çiçəklərinin ətri, uca dağlar, geniş tarlalar, quşların cəh-cəhi, çayların şırıltısı ilham gətirir. Aşıq əsil azad rəssamdır (3.s.206). Gədəbəy özü coğrafi məkan etibarı ilə dağlar diyarıdır. Məhz təbiətin bu gözəlliyindən aşıq çalğısına, səsinə, sözüne çox füsunkarlıqlar hopub. Bu gün biz onu Gədəbəy aşıqlarının çalğısında, oxusunda aydın görürük. Aşıq Aşıq İslam, Aşıq Yusif, Aşıq Mehman, Aşıq Abbasəli, Aşıq İsfəndiyar və s. onlarla sənətkarlar nəinki həmin regionda, eyni zamanda bir saz-söz ustadı kimi respublikamızda və onun sərhədlərindən çox-çox kənarda tanınırlar. «Miskin Abdal yurdu Göyçə və Gədəbəyin saf bulaqları çağlayan, yazda-yayda çəmənli çiçəkləri, qışda boranlı-tufanlı dağlarıdır. Həmin bu yerlər zaman-zaman ustad aşıqlar, saz havaları üstə yazan şairlər (el şairləri) yetişdirmişdir. Uşaqlıqdan savad almamış, lakin

dərin mənalı müdrik şeirlər yazan Miskin Vəli, Şair Cavad, Aşıq Ədil, Şınıxlı Məhəmməd, Daryurdlu Aşıq Şəmil, Aşıq Salman, Alnavadlı Yetim Yusif, Aşıq Cəvahir Şınıxlı belələrindəndir» (1, s.3-4). Məhz bu səbəbdən də Miskin Vəli həmin yerlərin zənginliyini, dağların füsunkarlığını bulaqların sazın səsinə hopan zümzüməsini maraqlı tərzdə şeirə gətirir:

Şux tərlan oylağı Şınıx dərəsi,
Qanlı dağı Qala kəndin bərəsi,
Koroğlu nərəsi, Cavanşir səsi,
Sazəndə, xanəndə, tar bizim eldə.

Baxan heyran qalır Şəmkir çayına,
Hüsnü-təbiətin qüdrət payına,
Bir kamil bağbanın haqqı-sayına,
Qonmur gül üstünə xar bizim eldə (2. s.22).

Son dərəcədə böyük ustalıqla yazılmış bu misralar həmin mühitin spesifikasiyasını səciyyələndirir. Məlum olduğu kimi, Gədəbəy aşığı mühiti özlüyündə Göyçə, Tovuz, Qazax, Kəlbəcər aşığı mühitləri ilə möhkəm bağlılıqda görünür. Hələ Miskin Abdal kimi böyük sənətkar yetişdirən bu mühitlərin saz-söz qaynaqları çox dərinliklərə işləyir. Çünki Miskin Abdal kimi böyük sənətkar heç şübhəsiz özünəqədərki sənət şəcərəsi haqqında düşünməyi zəruri edir. Ancaq çox təəssüf ki, ulularımızın bu hikmət xəzinəsi vaxtında yazıya alınmadığı üçün yaddaşlardan tədrici bir prosesdə itib-batmağa məhkum olmuşdu. Bugünkü Gədəbəy aşığı mühiti həməən qədimliyi, əski düşüncənin çox-çox dərinliklərə gedib çıxan qatlarını ayrı-ayrı saz havalarında qoruyub saxlayır. Türkün qəhrəmanlığı, yurd, torpaq sevgisi və s. Keyfiyyətlər məhz bu mühitdə sabahlara daşınır. «Xalqın sevinci və kədəri, onun zalımlara və istismarçılara qarşı apardığı qəhrəmanlıq mübarizəsi, təbiətə məhəbbəti aşığıların yaradıcılığında öz bədii ifadəsini tapmışdır (10, s.27). Bu, ümumilikdə aşığı yaradıcılığında ardıcılıqla ifadəsini tapan məsələlərdir. Göyçə aşığı mühitində Miskin Abdaldan bu yana, demək olar, bütün sənətkarlarda bir istiqamət kimi təbiətin tərənnümü müşahidə olunur. Ağ Aşıq, Aşıq Alı, Dədə Ələsgər, Zödlü Usta Abdulla və s. sənətkarların yaradıcılığında dağlar, yaylaq ayrıca

bir mövzudu. Bu, Kəlbəcər mühitində də eynilə davam etdirilir. Ağdabanlı Qurban, Dədə Şəmşir şerlərində özünə yer tapır. Bu mühitlər bir-birinə möhkəm bağlarla bağlıdır. Ağdabanlı Qurban Aşıq Ələsgər yaxınlığı, eləcə də Miskin Vəli Dədə Şəmşir, Şair Cavad, Növrəs İman əlaqələri, digər istiqamətdə Hüseyn Şəmki, Hüseyn Bozalqanlı, Aşıq Əsəd, Aşıq Mirzə, Aşıq Nəcəf xətti və s. buna maraqlı nümunədi. Bunlar Qərb zonası aşıq mühitlərinin qüdrətli ustad sənətkarlarıdır. Onları bir-birinə bağlayan möhkəm bağlar var. Bu ruh yaxınlığından tutmuş ifa, çalğı, bütövlükdə sənət yaxınlığına qədər davam edir. Bir növ Qərb zonası aşıq məktəbinin mahiyyətini, onun spesifikasiyasını ortaya qoyur. «Aşıq sələflərinin irsini öyrənə-öyrənə, eşitdiklərini sinəsinə yazə-yazə, bunları da sözə düzüb, dastan eləyib eldən-elə, obadan-obaya gəzə-gəzə xeyirdə-şərdə dolaşmış, toya, bayrama rəvnəq, dərdə, qəmə təsəlli vermiş, nəsihət eləmişdir (4, s.3). Bu, bütövlükdə aşıqlığın mahiyyətidir. Onun el anası olma funksiyasının göstəricisidir. Eyni zamanda burada genetik mahiyyətin qorunusu var. Məhz bunun nəticəsidir ki, xalqın ruhuna həmişə yaxın olub, onun bütün zamanlarda ağrıları ovundurub. Ənənənin davamlılığında Gədəbəy aşıq mühiti xüsusilə diqqəti cəlb edir. Son dövrlərdə çıxan kitablar, Q.Namazovun «Aşıqlar» (I hissə, Bakı, 2004), İ.Tapdıqın tərtib etdiyi «Gədəbəy şairləri və aşıqları» (Bakı, Azər nəşr, 2005), Y.Babayevin tərtib etdiyi «Üç el şairi» (Bakı, Diplomat, 1999) kitabları buna nümunədi. Bu kitablar Gədəbəy aşıq mühitinin zənginliyindən xəbər verir. Eyni zamanda onun araşdırma və tədqiq zəruriliyini ortaya qoyur. Bu mühitdə elə sənətkarlar var ki, orijinal düşüncəsi, böyük yaradıcılıq imkanları ilə diqqəti cəlb edir. Bu sırada Emir Məhərrəm daha çox maraqlı görünür:

Ay ləkə bağladı, günəş qaraldı,
Yaranmış bəşərin qəlbi daraldı,
Bahar xəzan oldu, aləm saraldı,
Bağların bülbülü, gülü kəsildi (5.s. 21).

Məhz bu orijinal düşüncənin, özünəməxsus deyimin nəticəsi idi ki, hələ keçən əsrin iyirminci illərinin sonlarından Gədəbəy aşıq mühiti görkəmli folklorşünas H.Əlizadənin diqqətini cəlb edir. Həmin mühitin bir sıra sənətkarlarının əsərlərini toplamağa çalışır. Miskin Vəlinin «Gözəllər», «Yeriyir», «Görmüşəm» (12. s.83-88) şerlərini

verir. Bu yaxınlarda çıxan «Gədəbəy şairləri və aşıqları» (Bakı, Azər nəşr, 2005) kitabında isə yüz on aşığın haqqında qısa və kifayət qədər konkret olacaq məlumat verilir (1. s.208-341). Onu da qeyd edək ki, bu kitab həmin mühit haqqında müəyyən qədər bütöv təsəvvür yaradır və bir növ araqdırmalar aparmaq üçün əsaslı mənbə kimi maraq doğurur. Məlum olduğu kimi, «aşiq sənəti orijinal və təkrar olunmazdır. Bu sənət xalqın əsrlər boyu əldə etdiyi yaradıcılıq ənənələri üzərində yaranıb formalaşmışdır» (8. s.227). Bu ənənə bir tərəfdə kök etibarilə Qərb zonasını əhatə edərsə, digər istiqamətdə sırf Gədəbəyin özündəki spesifik çalarlarla bağlanır. Lakin burada Miskin Abdal, Ağ Aşiq, Aşiq Alı, Aşiq Ələsgər, Növrəs İman, Usta Abdulla ruhu da aydın müşahidə olunur. Məsələn, H.Əlizadə 1938-ci ildə Vəli Bayramovun «Yeriyr» rədifli qoşmasını verir:

Baxtavar başına, ay çeşmə sənin,
Hər səhər üstünə sona yeriyr.
Gözlərini süzür, canımı üzür,
Qəmzələri nəhaq qana yeriyr (12. s.86).

Bu şeir bizə Dədə Ələsgərin yaradıcılığındakı təsiredicilik və müraciət formalarını xatırladır və yadımıza ustadın «Dolanır» rədifli qoşması gəlir.

Axşam-səhər, çeşmə, sənin başına,
Bilirsənmi, necə canlar dolanır!?
Büllur buxaq, lələ yanaq, ay qabaq,
Şahmar zülfü pərişanlar dolanır (9. s.91).

Bütün bunlar, yəni ənənənin davamlılığı, ruh yaxınlığı məhz bir istiqamətdə mühitdən irəli gəlirdi. Digər istiqamətdə Aşiq Ələsgər elə böyük ustad idi ki, o nəinki, Qərb zonası aşiq yaradıcılığına, bütövlükdə bədii sənətə təsirdə idi. M.H.Təhmasib yazırdı: «Göyçə çox qədim zamanlardan aşiq sənətinin beşiyi olmuş, bu sənətin inkişafında çox böyük rol oynamış, bir sıra çox görkəmli ustadlar yetişdirmiş, XIX-XX əsrlərdə isə öz Aşiq Ələsgəri, onun ustadı,

ustadının ustadları, eləcə də şəcərəsi, nəslə və şagirdləri ilə aşılıq sənətinin ən yüksək zirvələrinə qalxmışdır» (9. s.7-8). Dədə olma hər adama nəşib olmur. Bu, bir növ haqq aşığı ola bilənə aid məsələdir. Dədə Qorqud, Dədə Yedigörmüş, Dədə Qasım, Dədə Şəmşir bu böyük adla tanınan sənətkarlardandır. Aşiq Ələsgər də dədə olmaya mərifət elmindəki kamilliyi, pür kamal olması ilə nail olmuşdur. Bütövlükdə bunlar Gədəbəy mühitinə təsirsiz ötüşmürdü. Ümumiyyətlə, mövcud olan bir faktı da deyək ki, Qərb zonası aşiq məktəbindəki mövcud mühtilər bir-birinə o qədər yaxındı ki, onların arasına kifayət qədər aydın nəzərə çarpacaq sərhədlər qoymaq mümkün deyil. Aşıqları ifaçı və yaradıcı adı ilə iki yerə ayırırlar. Bu mühit üçün maraqlı bir məqamı da qeyd edək ki, Gədəbəy aşiq mühitində çox az aşiq tapmaq olar ki, bir neçə şeir yazmasın. Yəni onların hər biri bu və ya digər dərəcədə şeirlər yazırlar. Belə bir halın mövcudluğu bütövlükdə Qərb zonası üçün xarakterikdi. Hətta həmin mühtilərdə elə sənətkarlar var ki, yazıb-oxumağı belə bilməyib. Ancaq klassik səviyyədə duracaq sənət nümunələri yaradıblar. Məsələn, Gədəbəy rayonunun Böyük Qarabulaq kəndində yaşayıb yaradan Miskin Vəli bir ustad kimi aşiq şeirində tanınıb. Halbuki, heç bir savadı olmayıb, təhsil görməyib. Böyük çətinliklər içərisində yaşayaraq həyatının mühüm bir hissəsini muzdurluqda keçirib. Xalqın dib dəhnəsindən çıxan bu ustad kifayət qədər mükəmməl olacaq bədii nümunələr yaradıb. Ustad kimi ustadnamələri, gəraylı, qoşma, təcnis, müxəmməs və deyişmələri ilə adını xalqın yaddaşına yazıb. Özü də bu böyükləri öyrənə-öyrənə günlərin birində ustada çevrilib. «Mərifət elmində kamil»ləşib Dədə Şəmşir, Şair Cavad, Yetkin Qəşəm kimi dövrünün tanınmış saz-söz adamları ilə deyişmələr aparmış, nəyə qadir olduğunu təkrarən ortaya qoymuşdur.

Gədəbəy aşiq mühiti böyük ənənələrlə xarakterizə olunur. Miskin Abdaldan Miskin Vəliyə qədər olan yolun bu gün də maraqlı doğuracaq uğurlu sənətkarları yetişməkdədir. Onlar klassik aşiq sənətinin özünəməxsusluqlarını uğurla və müəyyən qədər də yaradıcı olmaqla davam etdirirlər. Qədim saz havaları, ifa məqamları bu mühitin ayrı-ayrı nümayəndələrinin çalğılarında yaşayır. Bu baxımdan Gədəbəy aşiq mühiti kifayət qədər mühafizəkar olub ənənəyə, tarixi köklərə söykənikli görünür. Aşiq İsfəndiyar, Aşiq İslam, Aşiq Səyad, Aşiq Abbasəli, Aşiq Məlik, Aşiq Kərəm, Aşiq Sədaqət, Aşiq Qədir, Aşiq Fərhad, Aşiq Zəhid Aslanov, Aşiq Dəmir Həsənov, Aşiq Seyfəddin, Aşiq İmanverdi, Aşiq Cahangir, Aşiq Əlviz, Aşiq İlqar İmanverdiyev, Aşiq Nemət Qasimov, Aşiq Mübariz, Aşiq Qələndər, Aşiq Aqil, Aşiq Altay, Aşiq Dəmir, Aşiq Azər, Aşiq Vəli, Aşiq Əkbər, Aşiq Fəzail və s. kimi

onlarla sənətkarlar ustadların yaradıcılıq yolunu uğurla davam etdirirlər. Ənənəyə əsaslanan Gədəbəy aşığı mühiti bütün məqamlarda inkişafı, yeni-yeni çalarlar qazanmaqla xüsusi marağa səbəb olur. Bu nöqteyi nəzərdən 1992 ci ildə Nemət Qasımovun sazı Azərbaycanda ilk dəfə olaraq təhsilə gətirməsi və dərslik proqramının tərtibçisi kimi fəaliyyət göstərməsi aşığı sənətində yeni gənc nəslin yetişməsi bir daha aşığı sənətinin əbədi yaşarlığının bariz nümunəsidir. İlk düşüncədən bu yana formalaşan aşığı elin anasıdır funksiyasını özündə ifadə edir. Burada həm sözün, həm də musiqinin birliyində, daha doğrusu qovuşuğunda dayanan sənətkarlar ustad-şagird ənənəsində ardıcılıqla yetişir. Bütövlükdə sazın və sözün keşiyində dayanaraq Gədəbəy aşığı mühitinin özünəməxsusluğunu ortaya qoyurlar.

ƏDƏBİYYAT:

1. Gədəbəy şairləri və aşığıları. Bakı, Azərnəşr, 2005.
2. İki ustad. Bakı Azərnəşr, 1996.
3. Ü.Hacıbəyov. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıcı, 1985.
4. Q.Namazov. Aşığılar. Bakı, Səda, 2004.
5. Üç el şairi. Bakı, Diplomat, 1999.
6. H.İsmayılov. Aşığı yaradıcılığı: mənşəyi və inkişaf mərhələləri. Bakı, Elm, 2002.
7. M.Həkimov. Azərbaycan aşığı ədəbiyyatı. Bakı, "Yazıcı", 1983.
8. P.Əfəndiyev. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, "Maarif", 1991.
9. Aşığı Ələsgər. I kitab. Bakı, Elm, 1972.
10. Bülbül. Seçilmiş məqalə və məruzələri. Bakı, Elm, 1968.
11. M.Qasımlı. Ozan aşığı sənəti. Bakı, Uğur, 2003.
12. H.Əlizadə. Aşığı qoşmaları. Bakı, Azərnəşr, 1938.
13. M. Allahmanlı. Ozan, aşığı və aşığı. Bakı, Ağrıdağ, 1997

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDAN DİRSƏ XAN OĞLU BUĞAC XAN BOYU

Bir gün Qam Ğan oğlu Bayındır xan yerindən durmuşdu. Şami günlüyünü yer üzündə qurdurmuşdu. Hündür alaçığı göy üzünə dirənmişdi. Min yerdə ipək xalça döşənmişdi...

Xanlar xanı Bayındır xan ildə bir dəfə şadlıq edib, oğuz bəylərini qonaq edərdi. Yenə şadlıq məclisi qurub, atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırmışdı. Bir yerdə ağ otaq, bir yerdə qırmızı otaq, bir yerdə qara otaq qurdurmuşdu. "Kimin oğlu-qızı yoxdursa, qara otaqda oturdun, altına qara keçə döşəyin, önünə qara qoyun ətinin qovurmasından gətirin. Yeyir-yesin, yemirsə - dursun getsin" demişdi. "Oğlu olanı ağ otağa, qızı olanı qırmızı otağa yerləşdirin. Oğlu-qızı olmayanı Allah qarğayıb, biz də qarğayırıq; qoy bilsin" demişdi.

Oğuz bəyləri bir-bir gəlib yığılmağa başladılar. Dirsə xan deyilən bir bəyin oğlu-qızı yox idi. Ozan soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Salxım-salxım dan yelləri əsdikdə,
Saqqallı, boz, ac torağay ötdükdə,
Saqqalı uzun tat kişi azan çəkəndə,
Bədəvi atlar yiyəsini görüb kişnədikdə,
"Ağlı", "qaralı" seçilən çağda,
Köksü gözəl qaya dağlara gün dəyəndə,
İgid bəylər, pəhləvanlar bir-birilə güləşəndə

Dirsə xan sübh tezdən qalxıb, yerindən durdu; qırx igidini dəstəsinə qatıb Bayındır xanın məclisinə gəldi.

Bayındır xanın igidləri Dirsə xanı qarşıladılar, gətirib qara otaqda oturdular, alına qara keçə döşədilər, qara qoyun qovurmasından önünə gətirdilər. "Bayındır xanın əmri belədir, xanım!" dedilər. Dirsə xan deyir: "Bayındır xan mənim hansı əksikliyi gördü? Qılıncımdanmı gördü, süfrəmdənmi gördü? Məndən alçaq kişiləri ağ otaqda, qırmızı otaqda oturtdu. Mənim günahım nə oldu ki, qara otağa yerləşdirdi?"

Dedilər: "Xanım, bu gün Bayındır xandan buyruq belədir ki, oğlu-qızı olmayanı Tanrı qarğayıbdır; biz də qarğayırıq".

Dirsə xan yerindən qalxdı: "İgidlərim, qalxıb yerinizdən durun! Bu böyük eyib mənə ya məndən, ya arvaddandır",-dedi.

Dirsə xan evinə gəldi. Çağırıb qadınını soylayır, görək, xanım, nə soylayır. Soylama. Deyir:

Bəri gəl, başımın baxtı, evimin taxtı!
Evdən çıxıb yeriyəndə sərv boylum!
Topuğuna sarmaşanda qara saçlım!
Qurulmuş yaya bənzər çatma qaşlım!
Qoşa badam sığmayan dar ağızlım!
Payız almasına bənzər al yanaqlım!
Qadınım, dayağım, döl verənim!
Görürsənmi nələr oldu?

Bayındır xan qalxıb yerindən durmuş, bir yerdə ağ olaq, bir yerdə qırmızı otaq, bir yerdə qara otaq tikdirmişdir. "Oğulluları ağ otaqda, qızlını qırmızı otaqda, oğlu-qızı olmayanı qara otaqda oturdun; altına qara keçə döşəyin, önünə qara qoyun ətinin qovurmasını gətirin: yeyir-yesin, yemirsə, dursun-getsin. Bir adamın ki, oğlu-qızı olmaya, onu Allah qarğayıbdır, biz də qarğayıırıq" - demişdir.

Gelib qarşıladılar, qara otaqda oturdular, qara qoyun ətindən qovurmanı önümə getirdilər. "Oğlu-qızı olmayanı Tanrı qarğayıbdır, bil ki, biz də qarğayıırıq" - dedilər. "Səndənmidir, məndənmidir, nədəndir Allah bizə bir yetkin oğul vermir?" - dedi. Soyladı:

Xan qızı, yerimdən durummu?
Yaxandan-boğazından tutummu?
Qaba dizimin altına salımmı?
Böyük, iti, polad qılınıcıma əlimə alımmı?
Öz gövdəndən başını kəsimmə?
Can şirinliyini sənə bildirimmi?
Alca qanını yer üzünə tökümmü?
Xan qızı, səbəbi nədir, də mənə!
Qatı cəza verərəm indi sənə! - dedi.

Dirsə xanın qadını soylamış, görək, nə soylamışdır:

Ay Dirsə xan, mənə qəzəblənmə!
İnciyib acı sözlər söyləmə!
Yerindən qalx, ayağa dur,
Yer üzündə böyük çadır qur!
Ayğır, buğra, qoç qırdır!

İç Oğuzun, Daş Oğuzun bəylərini üstünə yığ!
Ac görsən, doydur; çılpaq görsən, geyindir!
Borclunu borcundan qurtar!
Təpə kimi ət yığ, göl kimi qımız sağdır!
Böyük şadlıq məclisi qur, Allahdan arzunu dilə!
Bəlkə bir ağzı dualının alqışı ilə
Tanrı bizə bir yetkin övlad verə, - dedi.

Dirsə xan arvadının sözü ilə böyük məclis qurdu, Allahdan istəyini dilədi. Atdan aygır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdı. İç Oğuz, Daş Oğuz bəylərini ora topladı. Ac gördüsə, doydurdu.

Yalın gördüsə, geyindirdi. Borclunu borcundan qurtardı. Təpə kimi ət yığdı. Göl kimi qımız sağdır. Əl götürüb arzularını dilədilər. Allah bir ağzı dualının alqışı ilə övlad verdi. Arvadı hamilə oldu. Bir neçə müddətdən sonra isə bir oğlan doğdu. Oğlancığı dayələrə verdi, saxlatdı...

At ayağı iti, ozan dili çevik olur. Yiyəsi olan yekəlik, qabırğalı böyüyür. Oğlan on beş yaşına girdi. Oğlanın atası köçüb Bayındır xanın adamlarına qarışdı.

Deyilənə görə, Bayındır xanın bir buğası və bir də buğrası vardı. O buğa bərk daşa buynuz vursa, un kimi üyüdərdi. Bir yazda, bir də payızda buğa ilə buğranı savaşırdılar. Bayındır xan Qalın Oğuz bəyləri ilə tamaşaya baxır, əylənirdi.

Bir dəfə, sultanım, yenə yazda buğanı saraydan çıxardılar. Dəmir zəncirli buğanı üç kişi sağdan, üç kişi də sol yandan tutmuşdu. Gəlib meydanın ortasında qoyub getdilər. Bu vaxt Dirsə xanın oğlu üç uşaq ilə meydana "aşiq-aşiq" oynayırdı. Buğanı qoyub gedəndə oğlanlara "qaç" dedilər. Oğlanların üçü qaçdı, Dirsə xanm oğlu qaçmadı. Hündür meydanın ortasında durdu-baxdı. Buğa da hücum edib oğlana sarı gəldi. İstədi ki, oğlanı həlak etsin. Oğlan buğanın alnına çəpəki bir zərbə vurdu. Buğa dal-dalı getdi, geri qayıdıb oğlana hücum etdi. Oğlan yenə buğanın alnına möhkəm bir yumruq vurdu; bu dəfə buğanın alnına yumruğunu dayadı, itələyib meydanın başına çıxardı.

Oğlanla buğa xeyli çəkişdilər. Buğanın iki kürəyi üstündə köpük durdu. Nə oğlan, nə də buğa üstün gəlirdi. Oğlan fikirləşib öz-özünə dedi "BİR dama dirək vururlar, o dama dayaq olur. Mən niyə bunun alnına dayaq olub dururam?" Yumruğunu buğanın alnından çəkib, yolundan atıldı. Buğa ayaq üstündə dura bilmədi, yıxıldı; təpəsi üstə düşdü. Oğlan bıçağına əl atdı. Buğanın başını kəsdi.

Oğuz bəyləri gəlib, oğlanın başına toplaşdılar, ehsən dedilər. "Dədəm Qorqud gəlsin, bu oğlana ad qoysun: özüylə götürüb, atasının yanına getsin. Atasından oğlana bəylik istəsin, təxt alıb versin"-dedilər.

Çağırdılar, Dədə Qorqud gəldi. Oğlanı götürüb atasının yanına getdi. Dədə Qorqud oğlanın atasına soylamış, görək, xanım, nə soylamış - demişdir:

Hey Dirsə xan! Oğlana bəylik ver,
Təxt ver, -güclüdür, ərđəmlidir!
Boynu uzun bədəvi at ver,
Qoy minsin, hünərlidir!
Yaylağından on qoyun ver,
Bu oğlana şişlik olsun, cüssəlidir!

Qaytabandan qızılı dəvə ver bu oğlana,
Qoy yükləsin, hünərlidir!
Qızıl tağı hündür ev ver bu oğlana,
Kölgə olsun, ərđəmlidir!
Çiyini quşlu cübbə-don ver sen bu oğlana,
Qoy geyinsin, hünərlidir!

Bu oğlan Bayındır xanın uca meydanında vuruşmuşdur. Sənin oğlun bir buğa öldürmüşdür, qoy adı "Buğac" olsun. Adını mən verdim, yaşını Allah versin, -dedi.

Dirsə xan oğlana bəylik verdi, təxt verdi. Oğlan taxta çıxdı, atasının qırx igidini unuttu. O qırx igid həsəd çəkdi, kin saxladı. Bir-birinə söylədilər: "Gəlin, oğlanı atasının gözündən salaq. Bəlkə atası onu öldürə, hörmətimiz onun atası yanında yenə xoş ola, artıq ola", -dedilər.

Bu qırx igidin iyirmisi bir yana, iyirmisi də o biri yana getdi. Əvvəlcə iyirmisi gedib, Dirsə xana bu xəbəri gətirdi: "Görürsənmi, Dirsə xan, nələr oldu? Yarımasın sənin oğlun, nankor və fərsiz çıxdı. Qırx igidini dəstəsinə qatıb, Qalın Oğuzun üstünə yürüş etdi. Harada gözəl vardisa, çəkib aldı. Ağ saqqallı qocanın ağzına, ağ birçəkli qadının südünə söydü. Axan duru sulardan, çılpaq yatan Ala dağdan söz-sov adlayıb-keçər, xanlar xanı Bayındıra xəbər çatar. "Dirsə xanın oğlu belə yaramaz işlər görüb" desələr, yer üzündə gəzməyindən ölməyin yaxşı olar. Bayındır xan səni çağırar, sənə ağır cəza verər. Belə oğul sənin nəyinə gərəkdir? Bele oğulun olmasından olmaması yaxşıdır. Öldürsənə!" - dedilər.

Dirsə xan: "Gedin, gətirin, öldürüm!" - dedi. Belə dedikdə, xanım, o namərdlərin iyirmisi də gəlib çıxdı və bir iftira da onlar gətirdilər.

Dedilər: "Dirse xan, sənin oğlun qalxıb yerindən durdu, köksü gözəl böyük dağa ova çıxdı. Sən var ikən ov ovladı, quş vurdu. Anasının yanına götürüb gəldi. Al şərəbın tündünü aldı, içdi. Anası ilə dilbir olub, atasına qəsd etmək istəyir. Sənin oğlun nankor çıxdı. Çılpaq yatan Ala dağdan ötüb, xanlar xanı Bayındıra xəbər çatar. "Dirse xanın oğlu belə yaramaz işlər görüb" deyərlər. Səni çağırırlar, Bayındır xanın yanında sənə cəza verərlər. Belə oğul nəyinə gərəkdir? Öldürsənə!" - dedilər.

Dirse xan dedi: "Gedin, gətirin, öldürüm! Belə oğul mənə gərək deyil!".

Dirse xanın nöqərləri deyir: "Biz sənin oğlunu necə gətirək? Sənin oğlun bizim sözüümüzü dinləməz, bizim sözüümüzə gəlməz. Qalxıb yerindən dur. İgidlərini oxşayıb başına yığ; oğlunla görüş, yanına alıb ova çıx. Quş uçurub ov ovlayanda oğlunu oxlayıb öldür! Əgər belə öldürməsən, bil ki, başqa cür öldürə bilməzsən!". Soyлама:

Salxım-salxım dan yelləri əsdikdə,
Saqqallı boz, ac torağay ötdükdə,
Bədəvi atlar yiyəsini görüb kişnədikdə,
Saqqalı uzun tat kişi azan çəkəndə,
"Ağlı", "qaralı" seçilən çağda,
Qalın Oğuzun gəlini-qızı bəzənən çağda,
Köksü gözəl böyük dağlara gün dəyəndə,
İgid bəylər, qəhrəmanlar bir-birilə döyüşəndə...

Dirse xan səhər tezdən yerindən durdu. Oğlunu yanına salıb, öz qırx igidinin dəstəsinə qoşdu, ova çıxdı. Ov ovladılar, quş vurdular. O qırx namərdin bir neçəsi oğlanın yanına gəlib deyir: "Atan dedi, keyikləri qovub gətirsin, mənim qarşımda toplansın; oğlumun at səyirtməyini, qılinc çalmağını, ox atmağını görüm, sevinim, öyünüm!".

Oğlan cavandır, nə bilsin? Keyiki qovub gətirir, atasının qarşısında qıcıqlandırır-acıqlandırır ki, "atam at çapmağıma baxsın, - öyünsün; ox atmağıma baxsın, - fərəhlənsin; qılinc çalmağıma baxsın -sevinsin!".

O qırx namərd isə deyir: "Dirse xan, görürsənmi, oğlanı? Çöldəndüzdən keyiki qovur, sən qabağına gətirir ki, keyiə atarən oxla səni vurub öldürsün. Oğlun səni öldürməmiş sən oğlunu öldür!".

Oğlan keyiki qovarkən atasının önündən gəlib-gedirdi. Dirse xan Qorqud sinirli bərk yayını əlinə aldı. Üzəngiyə qalxıb möhkəm çəkdi, sərrast atdı: oğlanı iki kürəyinin arasından vurub yıxdı. Ox yarasından oğlanın qanı şoruldadı, qoynuna doldu. O, bədəvi atının boynunu qucaqlayıb yerə yıxıldı.

Dirse kövrəlib oğlunun üstünə atılmaq istədi. O qırx namərd qoymadı. Atının cilovunu döndərüb qərargahına gəldi.

Dirse xanın arvadı "oğlancığının ilk ovudur" deyə atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırmışdı. "Ovu qanlı oğuz bəylərini yedirim-içirim, sevindirir" dedi. Özünü yığışdırıb yerindən cəld durdu. Qırx incə qızı da özü ilə götürdü. Dirse xana tərəf getdi. Qapaq qaldırdı, Dirse xanın üzünə baxdı. Sağına-soluna göz gəzdirdi, oğlunu görmədi. Qara bağırsıldı. Ürəyi tamam yerindən oynadı. Qara qıyma gözləri qan-yaşla doldu. Çağırır Dirse xana soylayır, görək, xanım, nə soylayır:

Başımın baxtı, evimin taxtı, bəri gəl!
Xan atamın kürəkəni,
Xanım anamın seviləni,
Atam-anam verdiyi,
Göz açaraq gördüyüm,
Könül verib sevdiyim, a Dirse xan!
Qalxıb yerindən durdun,
Qara yallı gözəl Qazlıq atını mindin.
Köksü gözəl böyük dağa ova çıxdın.
İki getdin, bir gəlirsən, balam hanı?
Qara dövranda tapdığım oğul hanı?
Çıxsın mənim bu kor gözüm, a Dirse xan,
yaman səyriyir.
Kəsilsin oğlun əməm süd damarım, yaman sızlayır.
Sarı ilan sancmadan ağca bədənim qalxıb şişir.
Təkcə-bircə oğlum görünmür, bağrım yanır.
Quru-quru çaylara suçu saldım,
Qara donlu dərvişlərə nəzirlər verdim.
Ac gördüm, -doyurdum; yalın gördüm, -geyindirdim.
kimi ət yığdım, göl kimi qımız sağdırdım.
Arzu-diləklə bir oğul güclə tapdım.
Yalnız oğlumun xəbərini, a Dirse xan, de mənə!
Qarşıdakı Ala dağdan bir oğul uçurdunsa, de mənə!
İti axan coşğun sudan axırdinsa, de mənə!
Aslana-qaplana oğlumu yedirdinsə, de mənə!
Qara donlu, azğın dinli kafirlərə tutdurdunsa, de mənə!
Xan atamın yanına mən gedim,
Ağır xəzinə, böyük qoşun alım,
Azğın dinli kafir üstünə gedim,
Yaralanıb Qazlıq atımdan enməyincə,

Yenimlə, ətəyimlə al qanımı silməyincə,
Qol-bud olub yer üstünə düşməyincə,
Tək oğlumun yolundan mən dönmərəm.
Yalnız oğul xəbərini, a Dirsə xan, de mənə!
Qara başım qurban olsun bu gün sənə!

- dedi, zarıldayıb ağladı.

Arvadı belə danışanda Dirsə xan cavab vermədi. O qırx namərd qabağa gələrək dedi: "Oğlun sağ-salamatdır, ovdadır. Bu gün sabah harda isə, gələr. Qorxma, qayğılanma, bəy sərxoşdur, cavab verə bilmir".

Dirsə xanın arvadı qayıdıb geri döndü. Dözmədi, qırx incə qızı özü ilə götürüb, bədəvi ata mindi, oğlunu axtarmağa getdi. Qışda-yazda qarı-buzu əriməyən Qazlıq dağına gəldi-çıxdı. Alçaq yerləri gəzdirdi, çapıb uca yerlərə çıxdı. Baxdı-gördü ki, bir dərənin içində qarğa-quzğun enir-çığır, qonur-qalxır. Bədəvi atını sürüb, o tərəfə çapdı.

Sən demə, sultanım, oğlan o arada yıxılıbmış. Qarğa-quzğun qan görüb, oğlanın üstünə qonmaq istəyirdi. Oğlanın iki ov iti vardı, qarğa-quzğunu qovurdu, qonmağa qoymurdu. Oğlan orada yıxılıanda Boz atlı Xızır oğlanın yanında hazır oldu. Üç dəfə yarasını əliylə sığallayıb: "Oğlan, qorxma, sənə bu yaradan ölüm yoxdur. Dağ çiçəyi ilə ananın südü sənə yarana məlhəmdir"-deyib yox oldu.

Oğlanın anası çapıb, oğlanın olduğu yerə gəlib çıxdı. Baxdı gördü oğlu al qanına bulaşmış yatır. Çağıraraq oğlancığını soylayır, görək, xanım, necə soylayır:

Qara qıyma gözlərini yuxu almışdır, aç daha!
O uzanmış qol-qıçını yığışdır daha!
Tanrı verən şirin cana gəldin daha,
Üz-gözündə can qalıbsa, oğul, xəbər ver mənə!
Qara başım qurban olsun, oğul, sənə!..
Niyə axır sənə suların, Qazlıq dağı,
Belə axmaqdan, heç axmasın!
Niyə bitir sənə otların, Qazlıq dağı,
Belə bitməkdənsə, heç bitməsin!
Keyiklərin qaçır sənə, Qazlıq dağı,
Qaçar ikən qaçmaz olsun, daşa dönsün!
Nə bilim, oğul, aslandan, yoxsa qaplandan oldu?
Nə bilim, oğul, bu qəza sənə haradan oldu?
Bədəninə canın varsa, xəbər ver, oğul,
Qara başım qurban olsun, oğul, sənə!
Ağız-dildən bir neçə söz, xəbər mənə!

Belə dedikdə oğlanın qulağına səs dəydi. O, başını qaldırdı, azacıq gözünü açdı. Anasının üzünə baxdı. Soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Bəri gəl, ağ südünü əmdiyim, xanım ana!
Ağ birçəkli, hörmətli, canım ana!
"Axar sular" deyib qarğama,
Qazlıq dağının sularının günahı yoxdur.
Qaçan keyiklərini qarğama,
Qazlıq dağının günahı yoxdur.
Aslanını, qaplanını qarğama,
Qazlıq dağının günahı yoxdur.
Qarğayırsan, atamı qarğa,
Bu suç, bu günah atamındır, - dedi.

Oğlan yenə dedi: "Ana, ağlama; qorxma, bu yaradan mənə ölüm yoxdur. Boz atlı Xızır yanıma gəldi, üç dəfə yaramın üstündə əl gəzdirdi. "Bu yaradan sənə ölüm yoxdur. Dağ çiçəyi ilə anan südü sənə dərmandır", - dedi".

Oğlan belə dedikdə qırx incə qız yayılıb, dağ çiçəyi topladı. Oğlanın anası əmcəyini bir sıxdı, südü gəlmədi. İki sıxdı, südü gəlmədi. Üçüncüdə özünə bir zərbə vurdu, sıxdı, südlə qan qarışıq gəldi. Dağ çiçəyi ilə südü oğlanın yarasına çəktilər. Oğlanı ata mindirdilər, götürüb evə gətirdilər. Oğlanı həkimlərə tapşırıb Dirsə xandan gizlətdilər.

At ayağı iti, ozan dili çevik olur, xanım! Oğlanın yarası qırx gündə sağaldı, sap-sağlam oldu. Oğlan ata minir, qılncı qurşanırdı. Ov ovlayır, quş vururdu. Dirsə xanın isə xəbəri yox idi. Oğlunu ölmüş bilirdi.

O qırx namərd bunu duydu. "Nə eyləyək?" deyə düşündülər. "Dirsə xan oğlunu görərsə, oturmaz, hamımızı qırar", - dedilər. "Gəlin, Dirsə xanı tutaq, ağ əllərini ardına bağlayaq, ağ boynuna qıl sicim taxaq, götürüb kafir ellərinə gedək", - deyə Dirsə xanı tutdular, ağ əllərini ardına bağladılar, boynuna qıl sicim taxdılar, ağ ətindən qan çıxınca döydülər. Dirsə xan piyada, bunlar atlı getdilər, qalın ellərinə yönəldilər. Dirsə xan dustaq oldu - getdi. Onun dustaqhğından oğuz bəylərinin xəbəri yox idi.

Sən demə, sultanım, Dirsə xannın arvadı bunu duyubmuş; oğlunun qarşısına gedib soylamış, görək, xanım, nə soylayıb demişdir:

Görürsənmi, ay oğul, nələr oldu?!
Sərt qayalar oynamadı, yer ovuldu.
Eldə düşmənlər yoxkən atanın üstünə düşmənlər gəldi.

Atanın o qırx namərd yoldaşı onu tutdu.
Ağ əllərini ardına bağladılar.
Ağ boynuna qıl sicim taxdılar.
Özləri atlı, atanı piyada yeritdilər.
Alıb uzaq kafir ellərinə yönəldilər.
Xan oğlum! Qalxıb yerindən ayağa dur!
Qırx igidini dəstənə qat!
Atanı o qırx namərddən qurtar!
Yeri, oğul!
Atan sənə qıydısa da, sən atana qıyma! - dedi.

Oğlan anasının sözünü sındırmadı. Buğac bəy yerindən durdu. Böyük, iti polad qılıncını belinə qurşadı. Ağ tozluca bərk yayını əlinə aldı. Qızıl nizəsini əlinə götürdü. Gözəl bədəvi atını tutdurub mindi. Qırx igidini yanına alıb, atasının ardınca çapıb getdi.

O namərdlər də bir yerdə dayanıb dincəldirdilər. Al şərabın tündündən içirdilər. Buğac xan çapıb yetişdi. O qırx namərd onu görüb dedi: "Gəlin, gedək, o igidi tutaq gətirək. İkisini bir yerdə kafirə yetirək". Dirsə xan dedi: "Qırx yoldaşım, aman verin! Tanrının birliyinə şübhə yoxdur. Mənim əllərimi açın, qolça qopuzumu verin, o igidi geri döndərim. Sonra məni ya öldürün, ya da diri aparın!"

Əllərini açdılar, qolça qopuzunu verdilər. Dirsə xan oğlu olduğunu bilmədi, qarşıya gəlib soylayır, görək, xanım, nə soylayır:

Boynu uzun bədəvi atlar gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də mindiyin varsa, igid, de mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Yaylaqdan on min qoyun gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də şişliyin varsa, söylə mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Qaytabandan qızılı dəvə gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də yüklədiyin varsa, söylə mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Qızıl tağlı uca evlər gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də otağın varsa, igid, söylə mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Ağ üzlü, ala gözlü gəlinlər gedirsə, mənimki gedir,
İçində sənin də nişanlın varsa, igid, de mənə.
Savaşmadan-vuruşmadan alıb verim, qayıt geri!
Ağ saqqallı qocalar gedirsə, mənimki gedir,

İçində sənin də ağ saqqallı atan varsa, de mənə,
Savaşmadan-vuruşmadan xilas edim, qayıt geri!
Mənim üçün gəldinsə, oğlancığımı öldürmüşəm.
İgid, sənin yazığın gəlməsin, qayıt geri!

Oğlan burada atasına soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Boynu uzun bədəvi atlar gedirsə, səninki gedir;
Mənim də içində mindiyim var,
qırx namərdə qoymaram!
Qaytabandan qızılı dəvə səninki gedir,
Mənim də içində yüklədiyim var,
qırx namərdə qoymaram!
Yaylaqdan gedən min-min qoyun səninkidir,
Mənim də içində şişliyim var,
qırx namərdə qoymaram!
Sənin ağ üz, ala gözlü gəlinlərin gedirsə,
İçində mənim də nişanım var,
qırx namərdə qoymaram!
Qızıl tağlı uca evlərin gedirsə,
İçində mənim də otağım var,
qırx namərdə qoymaram!
Sənin ağ saqqallı qocaların gedirsə,
İçində mənim də bir ağlı çaşmış,
Başı itmiş qoca atam var,
qırx namərdə qoymaram! - dedi;

Qırx igidinə çalmasını yellədi, əl eylədi. Qırx igid bədəvi atını oynatdı, oğlanın yanına yığıldı.

Oğlan qırx igidini götürüb, atını irəli sürdü, vuruşdu, döyüşdü. Kiminin boynunu vurdu, kimini dustaq etdi. Atasını xilas edib qayıtdı, geri döndü.

Dirsə xan burada yenə oğlunun sağ olduğunu bildi. Xanlar xanı, oğlana bəylik verdi, taxt verdi. Dədəm Qorqud boy boyladı, soy soyladı, bu oğuznaməni düzdü-qoşdu, belə dedi:

Onlar da bu dünyadan gəldi, keçdi,
Karvan kimi qondu, köçdü.
Onları da yer gizlədi, əcəl aldı.
Fani dünya yenə qaldı...

(Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!)
Qara ölüm gəldikdə keçid versin.
Sağlıqla dövlətini Allah artırsın.
O tərəflədiyim uca Tanrı yar olub yardım etsin.
Xeyir-dua verək, xanım:
Yerli böyük dağların yığılmasın!
Kölgəlicə uca ağacın kəsilməsin!
Coşğun axan gözəl suyun qurumasın!
Qanadlarının uclarə qırılmasın!
Çaparkən ağ-boz atın büdrəməsin!
Döyüşəndə böyük, iti polad qılıncın gödəlməsin!
Vuruşarkən uzun nizən əyilməsin!
Ağ birçəkli ananın yeri behişt olsun!
Ağ saqqallı atanın yeri cənnət olsun!
Haqq yandıran çırağın daim yansın!
Qadir Tanrı səni namərdə möhtac eyləməsin, xanım, hey!..

BU NÖMRƏDƏ OXUYUN:

M.Qasımlı. H.Əliyev və Azərbaycan folkloru	3
Z.Yaqub. Şəmşirli, Şəmsirsiz günlərim	20
M.Cəfərli. Aşıq ədəbiyyatında buta	31
E.Məmmədli. Görüşümüz baş tutmadı	36
M.Sultanova. Amerikanı valeh edən aşıq musiqisi.....	41
M.Nəbioğlu. “Ədəbiyyatımız həmişə sazla bağlı olub”	45
L.Həsənov. Borçalı aşıq ifaçılığı	49
Q.Sailov. Böyük bir mənəvi xəzinəni itirdik	59
Aşıq Xanış. Şeirlər	62
E.Çobanlı. “Saz türkün ruhudur”	65
Z.Yaqub. Borcumuzdur bu ehtiram	69
M.Dəmirçioğlu. Aşıq Əzimin mənzərəsi	72
Ə.Yengiyanlı. Şeirlər	74
C.Şeybani. Şeirlər.....	76
Murad Kövrəklə müsaibə.....	79
M.Kamaloğlu. Aşıq Alı Dərəçiçəkli	83
Göyçəli Aşıq Nəcəf. Şeirlər	86
Təbrik edirik.....	92
Əkbər Qoşalı. Sazımızın Neməti	93
N.Qasımov. Gədəbəy aşıq mühiti.....	96
“Kitabi-dədə qorqud” dastanından Dirsə xan oğlu Buğac xan boyu.....	106

Nəşriyyatın direktoru: professor N.B.Məmmədli

Texniki redaktor: E.ÇOBANLI

*Yığılmağa verilmiş 13.09.2010.
Çapa imzalanmış 18.10.2010.
Şərti çap vərəqi 7,5. Sifariş № 686.
Kağız formatı 70x100 1/16. Tiraj 1000.*

Qiyməti müəqvilə ilə.

*Kitab «Nurlan» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.*

E-mail: nurlan1959@gmail.com

Tel: 497-16-32; 050-311-41-89

Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.

